

FINALNI IZVEŠTAJ EVALUACIJE AKCIONOG PLANA ZA SPROVOĐENJE NACIONALNE STRATEGIJE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST REPUBLIKE SRBIJE

**Ključni koraci ka
rodnoj ravnopravnosti**

Влада Републике Србије
КООРДИНАЦИОНО ТЕЛО
ЗА РОДНУ РАВНОПРАВНО

Tim za izradu evaluacije

Anamaria Golemac Powell, rukovoditeljka tima

Dženita Hrelja Hasečić, međunarodna ekspertkinja za pitanja roda

Marija Babović, nacionalna ekspertkinja za pitanja roda

Tomislav Novović, ekspert za kontrolu kvaliteta

Jovana Obradović, istraživačica

Dragana Petrović, istraživačica

Grupa za upravljanje evaluacijom

Gordana Gavrilović, specijalna savetnica, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Republike Srbije

Suzana Stojadinović, viša savetnica, Republički sekretarijat za javne politike

Milana Rikanović, šefica kancelarije, *UN Women*, Srbija

Jelena Sekulić Nedeljković, menadžerka projekta, *UN Women*, Srbija

Referentna grupa za evaluaciju

Jelena Tadžić, rukovoditeljka tima za socijalnu inkluziju i rodnu ravnopravnost, UNDP

Milan Marković, šef tima UN za ljudska prava, OHCHR

Zorana Antonijević, savetnica, OEBS

Jovana Đinđić, koordinatorka za rodnu ravnopravnost i ljudska prava, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Republike Srbije

Biljana Stepanov, ekspertkinja za pitanja roda, SOS mreža Vojvodine, Ženska platforma za razvoj Srbije

Biljana Maletin, nezavisna ekspertkinja za pitanja roda, Ženska platforma za razvoj Srbije

Dizajn

Ivana Zoranović, Dosije studio

SeConS
grupa za razvojnu inkluzivnu

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti", koji sprovodi Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) i Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

SPISAK SKRAĆENICA

AP	Autonomna pokrajina
BDP	Bruto domaći proizvod
CEDAW	Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena
COR	Ciljevi održivog razvoja
DAC	Komitet za razvojnu pomoć Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj
EK	Evropska komisija
EIGE	Evropski institut za rodnu ravnopravnost
EU	Evropska unija
ILO	Međunarodna organizacija rada
MICS	Istraživanje višestrukih pokazatelja
NAP	Akциони plan za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2018. godine
NVO	Nevladina organizacija
OCD	Organizacija civilnog društva
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
RZS	Republički zavod za statistiku
SEESAC	Centar za kontrolu malog oružja i lakog naoružanja u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi
SILC	Anketa o prihodima i uslovima života
SIPRU	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
UN Women	Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena

SADRŽAJ

SPISAK SKRAĆENICA	3	6 PREPORUKE	113
SADRŽAJ	5	6.1 Preporuke koje se odnose na proces	113
REZIME	6	6.2 Tematske preporuke	116
1 UVOD	17	7 REFERENCE	121
1.1 Istorijat i svrha evaluacije	17	8 ANEKSI	125
1.2 Ciljevi i obuhvat evaluacije	18	8.1 Opis poslova i zadataka	125
1.3 Formulisanje NAP-a i kontekst realizacije	18	8.2 Spisak aktera koji su učestvovali u prikupljanju podataka	125
1.4 Kontekst za realizaciju NAP-a	23	8.3 Spisak dokumenata	128
2 METODOLOGIJA I PRISTUP EVALUACIJI	36	8.4 Spisak problema i pitanja vezanih za četvrti periodični izveštaj Srbije, CEDAW Komitet, 3. avgust 2018. godine	139
2.1 Formulacija evaluacije	36		
2.2 Proces prikupljanja podataka	46		
3 NALAZI EVALUACIJE	50		
3.1 Relevantnost	50		
3.2 Delotvornost	55		
3.3 Efikasnost	80		
3.4 Uticaj	85		
3.5 Održivost	93		
3.6 Doprinos NAP-a ciljevima održivog razvoja	97		
4 ZAKLJUČCI	103		
5 IZVUČENE POUKE I PRIMERI DOBRE PRAKSE	109		

REZIME

Istorijat i svrha evaluacije

Republika Srbija je usvojila Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine (u daljem tekstu: Strategija) sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (u daljem tekstu: NAP), kao krovnu politiku kojom se definišu ključni prioriteti u oblasti rodne ravnopravnosti. Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Republike Srbije (u daljem tekstu: Koordinaciono telo) naložilo je izradu evaluacije NAP-a uz podršku organizacije *UN Women* u Srbiji. Nezavisnu evaluaciju sprovedla je SeCons grupa za razvojnu inicijativu, sa ciljem da pruži sistematski uvid u proces realizacije i ostvarene rezultate i donese preporuke za drugu fazu realizacije Strategije. Evaluacija je sprovedena u skladu sa standardima za evaluaciju organizacije *UN Women*, uz podršku grupe za upravljanje evaluacijom i referentne grupe za evaluaciju koje su podržavale tim za izradu evaluacije, kao i uz široko učešće raznih relevantnih aktera. U evaluaciji su primenjeni OECD DAC¹ evaluacioni kriterijumi i usklađena je sa Normama i standardima za evaluaciju Grupe Ujedinjenih nacija za evaluaciju. Evaluacija je sprovedena kroz 4 faze: uvodnu fazu, prikupljanje i analizu podataka, validaciju i izveštavanje. Proces evaluacije obuhvatio je veliki broj aktera. U procesu je učestvovalo preko 100 predstavnika i predstavnica mehanizama rodne ravnopravnosti, resornih ministarstava, javnih ustanova, međunarodnih organizacija, ženskih, feminističkih i drugih organizacija civilnog društva (OCD) koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti, kao i eksperata i ekspertkinja, koji su pružili značajne informacije na kojima se zasniva procena predstavljena u ovom izveštaju.

Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine usvojena je na prekretnici kada je došlo do promena u institucionalnim mehanizmima rodne ravnopravnosti, kao i tokom velikih političkih promena koje su obeležene čestim izborima i promenama prioriteta u različitim politikama od značaja za rodnu ravnopravnost, uz društveno-ekonomske uslove obeležene oporavkom od efekata ekonomske krize koja je pogodila Srbiju 2008. godine, a trajali su duže nego u nekim razvijenim zemljama Evropske unije (EU) koje su se daleko brže oporavile. Strategija i NAP su sastavljeni i doneseni za veoma kratko vreme, što je uticalo na određena rešenja u izradi i ograničilo mogućnost širokih konsultacija koje su obavljene tokom pripreme prethodne strategije. Procena da je značajno da se brzo i efikasno obezbedi novi strateški okvir na račun visokog nivoa učešća aktera je opravdana, posebno u poređenju sa procesom pripreme NAP-a za primenu Rezolucije Ujedinjenih nacija 1325, koju je odlikovalo učešće velikog broja aktera i dugotrajan proces pripreme, ali je nakon toga izostala realizacija.

Nalazi evaluacije

Nalazi evaluacije predstavljeni su u odnosu na ključne evaluacione kriterijume: relevantnost, delotvornost, efikasnost, uticaj i održivost. Posebno poglavlje odnosi se na procenu NAP-a u odnosu na ciljeve održivog razvoja (COR).

1 <http://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>

Relevantnost

	CILJEVI	RELEVANTNOST
1	Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti	
2	Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti	
3	Sistemska uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika	

 Ne može da se oceni
  Nije relevantno
  Malo je relevantno
  Veoma je relevantno

1. nalaz: opstajanje patrijarhata u Srbiji i u regionu balkana uopšte i dalje predstavlja prepreku za rodnu ravnopravnost te stoga smatramo da su problemi prepoznati unutar NAP-a i dalje relevantni

3. nalaz: većina ključnih aktera smatra da je NAP relevantan, ali često ne prepoznaje svoju ulogu u realizaciji NAP-a te često ne izdvaja finansijska sredstva i kadrove za aktivnosti iz NAP-a.

Relevantnost opštih i posebnih ciljeva je nesporna, obzirom da su oni usmereni na ključne oblasti i probleme rodne neravnopravnosti u Srbiji. Neki su čak relevantniji danas nego kada je NAP formulisan, kao što je „povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti“, zbog uvođenja novih mehanizama za planiranje i sprovođenje politika, uvođenja rodne perspektive u javne politike i rodno odgovornog budžetiranja. Ciljevi su posebno relevantni za sprovođenje lokalnih politika rodne ravnopravnosti jer je zabeležen nizak nivo aktivnosti na njihovoj realizaciji.

2. nalaz: strategiji i nap-u trenutno nedostaje teorija promene, a bez sveobuhvatnog okvira za podršku koherentnom programiranju oslabljena je mobilizacija resursa na nacionalnom/lokalnom nivou, što zauzvrat može da utiče na realizaciju NAP-a i dovede do nedostataka i nepovezanosti

Postoje nedostaci u logici intervencije u NAP-u koji proizilaze iz nepostojanja eksplicitne i sveobuhvatne teorije promene. Rodna segregacija u formalnom obrazovanju u Srbiji je istaknuta i dovodi do osnove za segregaciju na tržištu rada, jaza u životnom standardu i blagostanju između muškaraca i žena u kasnijem dobu, a odsutna je iz logike intervencije NAP-a i samog NAP-a.

Iako većina aktera prepoznaje relevantnost opštih i posebnih ciljeva, mera i aktivnosti iz NAP-a, oni ne prepoznaju svoju ulogu u njegovoj realizaciji. Stoga aktivnosti različitih aktera, prvenstveno ministarstava, koje se odnose na unapređivanje rodne ravnopravnosti nisu dovoljno povezane sa prioritetima, merama i aktivnostima iz NAP-a.

Delotvornost

Analiza kriterijuma delotvornosti obično pokazuje do koje mere su rezultati intervencije doprineli ostvarivanju određenih ciljeva. Da bi analiza uopšte bila moguća, rezultate treba relativno precizno definisati, pokazatelji za merenje njihovog ostvarivanja treba da budu specifični a podaci za pokazatelje dostupni. Analiza u nastavku nam pokazuje da u NAP-u Republike Srbije to nije uvek slučaj.

4. nalaz: nedostatak jasno definisanih ishoda i usmerenost na pokazatelje procesa umesto na pokazatelje ishoda znatno je ograničila kako praćenje tako i merenje ostvarenih rezultata

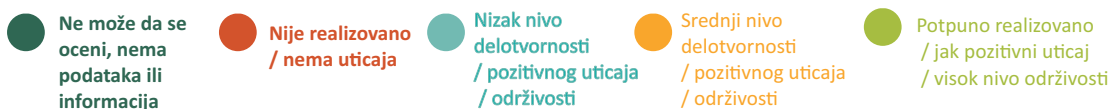
Postoje ograničenja u okviru za praćenje koji je definisan NAP-om koja proizilaze iz formulacije pokazatelja za merenje rezultata ostvarenih do

kraja 2018. godine. Pokazatelji su često definisani kao pokazatelji procesa a ne rezultata, u nekim slučajevima nisu precizno definisani, a u drugim nisu dostupni podaci za merenje.

Očekivani rezultati u 2018. godini nisu ostvareni u mnogim oblastima, ali su vidljivi procesi intervencije. NAP se primenjuje neravnomerno delotvorno u različitim oblastima prioriteta.

5. nalaz: zbog nedostataka (prvenstveno) sveobuhvatnog finansijskog planiranja, celokupna realizacija NAP-a ocenjena je kao delimično uspešna u ostvarivanju očekivanih rezultata u 2018. godini.

	CILJEVI	RELEVANTNOST
1	Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti	
2	Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti	
3	Sistemska uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika	

Ostvarenost rezultata definisanih NAP-om za 2018. godinu nije veoma zadovoljavajuće, ali procesi su vidljivi. Započete su mnoge promene, a ukoliko nastave da se adekvatno sprovode i podržavaju, mogu da obezbede vidljive rezultate do kraja strateškog ciklusa. Međutim, ovi procesi nisu uravnoteženi, jer određene oblasti NAP-a obuhvataju višestruke dinamične intervencije, dok su neke druge oblasti „zanemarene“.

U oblasti velike delotvornosti spadaju: povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, rodno osetljiva statistika (unutar Republičkog zavoda za statistiku), žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu (ali samo u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima) i rodno odgovorno budžetiranje.

U oblasti srednje delotvornosti spadaju: povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti, povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima.

U oblasti niske delotvornosti spadaju: rodno osetljivo formalno obrazovanje, povećan nivo svesti javnosti o značaju rodne ravnopravnosti, poboljšani ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno žena iz ranjivih grupa, unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti, ravnopravno učešće žena i muškaraca u ruralnim područjima, poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama, učešće žena u drugim granama vlasti osim zakonodavne, funkcionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou, rodna analiza politika, programa i mera, rodno osetljiva evidencija u institucijama i međunarodna i regionalna saradnja.

Nedelotvorne oblasti realizacije NAP-a su: ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja i u oblasti studija roda.

U narednim odeljcima detaljnije je predstavljena ostvarenost rezultata u odnosu na ciljeve za sve prioritete unutar NAP-a.

6. nalaz: podrška većeg broja aktera i međusektorska saradnja su neki od faktora koji su doprineli delotvornoj realizaciji

Neki faktori koji su doprineli delotvornijoj realizaciji obuhvataju raširenu svest o problemu među akterima, dostupnost sredstava, partnerstva između različitih aktera (institucija, međunarodnih organizacija, OCD), kombinaciju različitih vrsti intervencija (mera i aktivnosti) usmerenih na problem.

7. nalaz: nedostatak sveobuhvatne teorije promene podrazumeva da u NAP-u postoje nedoslednosti u formulaciji logike intervencija, što je dovelo da smanjenog uticaja

Proističući iz nedostatka eksplicitne, sveobuhvatne i konzistentne teorije promene, NAP sadrži nedoslednosti. Ciljevi nisu u potpunosti dosledno postavljeni, niti su dovoljno povezani i sinhronizovani. U nekim slučajevima, definisane mere za ostvarivanje određenih ciljeva međusobno su nedosledne ili su nedovoljnog obima ili vrste da bi se ostvario definisani cilj i proizveli rezultati.

8. nalaz: nedostatak finansijskih sredstava za NAP i odsustvo redosleda u realizaciji NAP inicijativa ključni su faktori koji sprečavaju delotvornu realizaciju NAP-a

Nedostatak finansijskih sredstava, fragmentisane intervencije malog obima, odsustvo koordinacije mera neki su od ključnih faktora koji sprečavaju delotvorniju realizaciju u određenim oblastima NAP-a.

9. nalaz: iako nisu optimalni, mehanizmi za realizaciju i praćenje NAP-a za period 2016-2018. unapređeni su u poređenju sa prethodnim NAP-om (2011–2015)

To je ostvareno uprkos smanjenim ljudskim i materijalnim resursima i omogućilo je precizniju i sistematičniju ocenu delotvornosti.

10. nalaz: odsustvo analize rizika i realističnog pristupa prevedenih u formulaciju projekcija koje su verovatno previše ambiciozne uzevši u obzir društveno-politički i ekonomski kontekst u SRBIJI

U NAP-u su definisani ambiciozni ciljevi i rezultati u malom vremenskom okviru (3 godine) i u

kontekstu koji beleži nedostatak ljudskih i finansijskih resursa i slabe mehanizme i prakse institucionalne koordinacije. Time se umanjuje mogućnost visokog nivoa delotvornosti i održava mala verovatnoća ostvarivanja krajnjih rezultata 2020. godine.

Efikasnost

11. nalaz: NAP nije podržan jedinstvenim finansijskim mehanizmom; nedostaje mu robustan mehanizam za praćenje

Bilo je teško ustanoviti da li je dovoljno sredstava izdvojeno za ostvarivanje neposrednih rezultata i ishoda planiranih u NAP-u. Takođe, nije bilo moguće ustanoviti da li je i u kojoj meri nivo izdvojenih sredstava za aktivnosti i mere u okviru NAP-a uticao na ostvarivanje navedenih ciljeva. Takođe nije bilo moguće ispratiti da li su sredstva utrošena na najdelotvorniji način ili su mogla biti bolje iskorišćena.

12. nalaz: rodno odgovorno budžetiranje nije prepoznato kao finansijska podrška za realizaciju NAP-a

Rodno odgovorno budžetiranje je značajna alatka koja je uvedena NAP-om, ali je trenutno u početnoj fazi i ne koristi se kao finansijska podrška za realizaciju NAP-a. Ne postoji jasna veza između rodno odgovornih budžetskih programa i mera i aktivnosti u okviru NAP-a.

13. nalaz: nisu dosledno planirana i prezentovana sredstva za primenu mera i ciljeva iz NAP-a. Teško je pratiti tok novca.

Nedostaje doslednost unutar ciljeva NAP-a kao i transparentnost u odnosu na potrebna sredstva u odnosu na planirana, izdvojena ili potrošena za realizaciju mera i aktivnosti određenih u NAP-u.

14. nalaz: nisu identifikovani skriveni troškovi nastali tokom realizacije aktivnosti (npr. troškovi aktivnosti koje sprovode relevantna ministarstva)

To obuhvata sredstva koja nisu eksplicitno navedena, već se pretpostavlja da su izdvojena u budžetu institucije koja sprovodi aktivnosti, ali ta-

kođe i troškove ljudskih resursa uloženi u ostvarivanje navedenih ciljeva („nisu potrebna dodatna sredstva“).

15. nalaz: tokom planiranja intervencija iz NAP-a i tokom njegove realizacije nije sprovedena analiza troškova i efekata odnosno troškova i dobiti

Delotvornost intervencije kao odnos između uloženiog i ostvarenih rezultata ne može da se proceni. Odsustvo analize troškova i dobiti takođe se ogleda u nedoslednosti intervencija u smislu njihovog nivoa, obuhvata i projekcija; neke mere su „slabe“ odnosno usmerene su samo na praktične potrebe, dok su druge suviše uopštene i nemaju jasnu projekciju, što otežava merenje rezultata. Nedoslednosti se takođe pronalaze u pripisivanju odgovornosti za sprovođenje nekih intervencija u smislu dostupnih sredstava.

16. nalaz: prilikom planiranja NAP-a nisu određeni troškovi mera i aktivnosti

NAP ne sadrži dosledne finansijske informacije u odnosu na sve ciljeve, mere i aktivnosti, a ni jedan izvor informacija nije pokazao da su sprovedene aktivnosti određivanja troškova da bi se uspostavio adekvatan nivo potrebnih sredstava za ostvarivanje planiranih aktivnosti tokom trajanja NAP-a.

Uticaj

Kroz ocenu uticaja, evaluacija ima zadatak da odgovori na pitanje do koje mere su ciljevi NAP-a doprineli ostvarivanju strateškog cilja unapređenja rodne ravnopravnosti u svim oblastima i na svim nivoima. Treba imati u vidu da je ovo evaluacija na sredini trajanja strategije, te se stoga ne može očekivati da već postoji značajan uticaj u mnogim oblastima.

	CILJEVI	RELEVANTNOST
1	Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti	
2	Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti	
3	Sistemska uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika	

 Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija

 Nije realizovano / nema uticaja

 Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti

 Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti

 Potpuno realizovano / jak pozitivni uticaj / visok nivo održivosti

17. nalaz: nedostaci u formulaciji NAP-a direktno se odražavaju na uticaj pojedinačnih rezultata. loša formulacija i nedostatak jasno formulisanih aktivnosti u nekim oblastima doveli su do različitog uticaja na različitim nivoima i oblastima rodne ravnopravnosti.

U nekoliko oblasti, primećeno je povećanje dinamike promena direktno zahvaljujući uticaju mera i aktivnosti definisanih u NAP-u, ali rezultati još uvek nisu vidljivi. Drugim rečima, ovi procesi nisu došli do tačke kada su ostvarene značajne promene, na nivou sistema, struktura, institucija i

pojedinaца u vidu transformacije odnosa, praksi, kulture i ponašanja.

18. nalaz: iako patrijarhalne vrednosti i dalje opstaju, vidljive su promene normi i vrednosti koje se nalaze u osnovi kulture rodne ravnopravnosti u Srbiji.

Promene stavova koji predstavljaju norme i vrednosti u pogledu rodnih uloga i rodne ravnopravnosti spore su ali vidljive. Patrijarhalne vrednosti postaju sve manje značajne, ali i dalje preovlađuju u društvu. Teško je proceniti koliko su one posledica intervencija iz NAP-a, a do koje mere

su posledica složenijih društvenih promena povezanih sa procesima modernizacije.

19. nalaz: uticaj realizacije NAP-a najvidljiviji je na sistemskom nivou

Uticaj NAP-a na sistemskom nivou najvidljiviji je u promeni zakonodavstva koje se odnosi na rodno zasnovano nasilje, uspostavljanje mehanizama rodne ravnopravnosti na različitim nivoima i u rodno osetljivoj zvaničnoj statistici koju vodi i objavljuje Republički zavod za statistiku.

20. nalaz: ostvaren je podjednako značajan uticaj na institucionalnom nivou/nivoima, naročito u smislu razvoja kapaciteta i boljeg razumevanja obaveza u oblasti rodne ravnopravnosti unutar okvira tekuće reforme državne uprave.

Na institucionalnom nivou promene, efekti su vidljivi prvenstveno u vidu povećanog razumevanja značaja rodne ravnopravnosti, boljeg razumevanja ciljeva politika za unapređenje rodne ravnopravnosti i jasnijeg prepoznavanja uloga i odgovornosti u toj oblasti.

21. nalaz: iako su važne, zakonske izmene nisu same po sebi dovoljne za promene čitavog sistema

Iako su u određenim oblastima (npr. učešće žena u politici) zakonske izmene (kvote) dovele do zna-

čajnih promena, u drugim oblastima, pravne pozicije su otvorile prostor za promene ali nisu bile dovoljne da do njih i dovedu (kao što je slučaj sa ravnopravnijim roditeljskim obavezama ili pristupom imovini u ruralnim područjima).

22. nalaz: postoje jasni dokazi da je zbog realizacije NAP-a ostvaren napredak u odnosu na uvođenje rodne perspektive u javnu politiku (posebno u poređenju sa statistikom i trendovima iz perioda 2015–2018).

Oblast NAP-a koja se odnosi na treći prioritetni cilj, uvođenje rodne perspektive u javnu politiku, jeste oblast sa najvidljivijim uticajem. Ovo je oblast u kojoj je uticaj NAP-a na promene koje su prepoznate tokom evaluacije takođe najvidljiviji u poređenju sa ostalim oblastima koje su istovremeno pod uticajem drugih politika odnosno širih i kompleksnijih društvenih procesa.

Održivost

Analizom kriterijuma održivosti procenjujemo do koje su mere ostvareni pozitivni rezultati i efekti održivi u budućnosti. Važno je sagledati pretnje po održivost da bi se one blagovremeno otklonile i obezbedila delotvornost ostvarenih rezultata u narednom periodu. Slede rezultati analize:

CILJEVI	RELEVANTNOST
1 Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti	
2 Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti	
3 Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika	

 Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija

 Nije realizovano / nema uticaja

 Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti

 Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti

 Potpuno realizovano / jak pozitivni uticaj / visok nivo održivosti

23. nalaz: uloga OCD u realizaciji NAP-a nije dovoljno velika, posebno u poređenju sa drugim praksama u regionu

Ženske i druge OCD posvećene unapređenju rodne ravnopravnosti nisu dovoljno uključene niti osnažene kroz realizaciju NAP-a.

24. nalaz: dokazi koji su dosad prikupljeni podržavaju pretpostavku da je održivost pojedinačnih rezultata izvodljivija kada su utemeljeni u različitim procesima (reformi).

Verovatnoća da će rezultati i pokrenute promene biti održivi veća je kada su promene posledica usklađivanja sa međunarodnim standardima (posebno kroz proces pristupanja EU), kada su unesene u zakone, propise, kada postoji visoka svest i posvećenost mnogobrojnih aktera i kada su razvijene kompetencije aktera da mogu da podržavaju i održavaju procese.

25. nalaz: pravne nejasnoće u pogledu mandata, uloga i odgovornosti mehanizama za rodnu ravnopravnost znače da je održivost mehanizama za rodnu ravnopravnost i dalje ugrožena.

Nekoliko faktora ukazuje na pretnje pitanju održivosti mehanizama rodne ravnopravnosti: 1) Koordinaciono telo nije utemeljeno u zakonu, 2) institucionalna preklapanja i konflikti oko odgovornosti u oblasti sprečavaju delotvoran rad, 3) ljudski i finansijski resursi su slabi, nedostaju standardizovane procedure koordinacije, kao i oscilacije zaposlenih u institucijama su velike.

Doprinos NAP-a realizaciji COR

26. nalaz: NAP je dobro usklađen sa razvojnom agendom un do 2030. godine, ali je doprinos potciljevima održivog razvoja prilično mali

Prioriteti i ciljevi NAP-a dobro su usklađeni sa COR 5 i ostalim potciljevima koji se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti, ali zbog neujednačene delotvornosti i malog uticaja, doprinos nije veliki.

Zaključci

1. zaključak: Realizacija NAP-a i mehanizmi za njegovo praćenje na nacionalnom nivou delotvorniji su nego što je to bio slučaj sa prethodnom Strategijom i NAP-om, iako su kapaciteti novog nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost mali.

2. zaključak: Realizacija NAP-a nije ostvarena u zadovoljavajućem stepenu na lokalnom nivou i nedostaje sistematsko informisanje o realizaciji u lokalnim zajednicama zbog ograničenja vertikalnih mehanizama koordinacije između nacionalnog i lokalnog nivoa.

3. zaključak: Opšti i posebni ciljevi NAP-a su relevantni, usmereni na oblasti i probleme rodne neravnopravnosti koji su bili prisutni u vreme njegovog donošenja a prisutni su i danas, ali postoje nedostaci koji proističu iz odsustva eksplicitne i sveobuhvatne teorije promene, kao što je rodna segregacija u obrazovanju, rodni jaz u zaradama i socijalnim davanjima, itd.

4. zaključak: NAP se realizuje uz neujednačen nivo delotvornosti u odnosu na tri oblasti prioriteta, pri čemu je najdelotvornija realizacija u oblasti sistemskih promena podstaknutih uvođenjem mehanizama za uvođenje rodne perspektive u javne politike a manje delotvorna realizacija u oblastima promene kulture rodne ravnopravnosti i promovisanja jednakih mogućnosti. Ova neujednačena delotvornost u realizaciji takođe je uočena unutar sve tri oblasti prioriteta..

5. zaključak: Faktori koji utiču na delotvorniju realizaciju odnose se na povećanu svest o problemu, dostupnost finansijskih sredstava, delotvorna partnerstva i adekvatnu kombinaciju vrsti intervencija, dok se faktori koji ometaju delotvornu realizaciju odnose na nedoslednosti u merama, fragmentisane intervencije manjeg obima, nedostatak sredstava, nejasne kompetencije i slabe mehanizme koordinacije

6. zaključak: Procesi su vidljivi, ali se još ne vidi uticaj u većini oblasti, osim učešća žena u zakonodavnoj vlasti, poboljšanoj rodnoj osetljivosti nacionalne statistike, unapređenja zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

7. zaključak: Finansijski aspekti u formulaciji i realizaciji NAP-a najslabija su karika jer finansijska sredstva nisu sistematski definisana u NAP-u i nedostaje sistematska i sveobuhvatna evidencija o finansiranju aktivnosti, što sprečava uvid u aspekte koji se odnose na efikasnost realizacije.

8. zaključak: NAP je dobro usklađen sa COR 5 i relevantnim potciljevima u drugim COR, ali je njegov doprinos realizaciji ovih potciljeva neujednačen zbog neujednačene delotvornosti realizacije.

Izvučene pouke

1. pouka: Na izradi NAP-a ne treba da rade pojedinci konsultanti već timovi ljudi sa različitim kompetencijama da bi se napravio kvalitetan dokument sa jasnim ciljevima, relevantnim merama, preciznim pokazateljima i robusnim planovima koordinacije i finansija.

2. pouka: Za definisanje prioriteta i kasniju realizaciju ključna je uloga civilnog društva.

3. pouka: Plan treba da bude zasnovan na sveobuhvatnoj, doslednoj i eksplicitnoj teoriji promene.

4. pouka: Potrebno je vreme za izradu kvalitetnog dokumenta.

5. pouka: Treba voditi računa o sinhronizaciji sistemskih i strukturalnih promena.

6. pouka: Integrisane i koncentrisane intervencije imaju veći efekat od fragmentisanih, a sistemske intervencije imaju veći efekat od projektnih intervencija.

7. pouka: Jaki i formalizovani mehanizmi horizontalne i vertikalne koordinacije realizacije i praćenja preduslov su za viši nivo delotvornosti i jak uticaj.

Preporuke

Preporuke su uglavnom upućene Koordinacionom telu, kao glavnom odgovornom državnom organu koji će nastaviti da koordiniše i prati realizaciju Strategije za rodnu ravnopravnost do kraja ciklusa ove politike i koje će izraditi i doneti novi NAP za drugu fazu. Preporuke su takođe upućene timu eksperata/ekspertkinja koji će pisati novi NAP. Posebne preporuke o različitim pitanjima i oblastima takođe su upućena resornim ministarstvima koja treba, u saradnji sa Koordinacionim telom, da rade na uvođenju rodne perspektive u sektorske politike u skladu sa ovim preporukama. Posredno, preporuke su takođe upućene organizaciji UN Women, da bi mogla bolje da prilagodi tehničku podršku u drugoj fazi realizacije Strategije za rodnu ravnopravnost.

A. Preporuke koje se odnose na proces

1. preporuka: Bolje određivanje prioriteta i doslednija intervencija u oblastima prioriteta kroz tri linije delovanja:

1. Zadržati odlučno usmerenje na uvođenje rodne perspektive u javne politike, zalagati se za dodatne promene da bi se ostvario kritični uticaj i održivi sistemski rezultati na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou.
2. Razvijati sveobuhvatne programe u dve važne oblasti: program za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i program za ekonomsko osnaživanje žena.
3. U ostalim oblastima treba primeniti različite pristupe u radu: direktan pristup u oblastima rodni stereotipa, kampanja za podizanje svesti i slično, a pristup uvođenja rodne perspektive u sektorske politike u oblastima poput opšteg, seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena, rodne ravnopravnosti u obrazovanju, oblasti žene, mir i bezbednost i slično.

2. preporuka: Unapređena formulacija NAP-a u drugoj fazi treba da bude zasnovana na teoriji promene i robusnom okviru za praćenje i finansiranje. Procene troškova i dobiti treba upotrebiti pre

planiranja, odgovornost za ovaj zadatak treba da bude dodeljena akterima koji nemaju interes u odnosu na ishod, a NAP treba dodatno operacionalizovati kroz godišnje programe.

3. preporuka: Potrebno je unaprediti horizontalnu i vertikalnu koordinaciju i praćenje realizacije. Treba uspostaviti i redovno sprovoditi standardizovane procedure za koordinaciju aktivnosti i izveštavanje. Treba organizovati nezavisno praćenje u lokalnim zajednicama.

B. Tematske preporuke

4. preporuka: Uspostaviti i standardizovati kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti za sve zaposlene u državnoj upravi, institucijama i javnim službama.

5. preporuka: Uspostaviti strožiju kontrolu udžbenika da bi se eliminisali rodni stereotipi i negovao kritički stav prema rodnoj neravnopravnosti u literaturi i sličnim sadržajima

6. preporuka: Redefinisati uloge u odnosu na promociju studija roda.

7. preporuka: Uključiti ciljeve i mere koji se odnose na rodnu segregaciju u obrazovanju.

8. preporuka: Koordinaciono telo treba da vodi kampanje za podizanje svesti i bolje prati kulturne promene.

9. preporuka: Razviti sveobuhvatan program za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, a u slučaju da postoji posebna strategija za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, zadržati ciljeve koji se odnose na promociju nulte tolerancije na nasilje i eliminisanje rodnih stereotipa koji se nalaze u osnovi kulture nasilja nad ženama.

10. preporuka: Razviti sveobuhvatan program za ekonomsko osnaživanje žena.

11. preporuka: Nastaviti unapređivanje učešća žena u političkom životu, obratiti veću pažnju na učešće žena u odlučivanju u drugim oblastima vršenja vlasti (ekonomija, sport, nauka i istraživanje, kultura i umetnost).

12. preporuka: Održati jak fokus na uvođenju rodne perspektive u javne politike i koristiti delotvornije alate za unapređivanje procesa.

13. preporuka: Dodatno unaprediti regionalnu saradnju.

Tabela sa osnovnim podacima o Srbiji

Tabela osnovnih podataka: Srbija	
Broj stanovnika 2017. godine²	
Broj stanovnika sredinom godine	7.020.858
Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika	-5.5
Smrtnost odojčadi na 1.000 živorođene dece	4.7
Brakovi na 1000 stanovnika	5.1
Razvodi na 1.000 brakova	256.9
Srednja starost stanovništva	T: 43.0; M: 41.6; Ž: 44.4
Očekivan životni vek na rođenju	M: 73.0; Ž: 77.9
Indeks starenja	T: 141.6; M: 120.9; Ž: 163.4
Ukupna stopa fertiliteta	1.5
Stopa rađanja među adolescentima (rođenja na 1000 žena uzrasta 15-19) ³	18.9
Dečji brakovi, žene udane do 18. godine (% žena 20–24 godine starosti koje su u braku ili u vanbračnoj zajednici)	3
Vlada⁴	
Procenat poslanica u Narodnoj skupštini 2016. godine	37.6% (2016)
Procenat žena u republičkoj Vladi	22,2%
Procenat žena među lokalnim odbornicima	36.0%
Ekonomija⁵	
BDP po glavi stanovnika, u evrima	5.581
Stopa rasta BDP u 2017. godini	2.0%
Stopa zaposlenosti, stanovništvo 15–64	T: 57.3%; M: 63.9%; W: 50.8%
Stopa nezaposlenosti	T: 14.1%; M: 13.5%; W: 14.8%
Humani razvoj	
Vrednost indeksa humanog razvoja, 2017. ⁶	0.787
Rang indeksa humanog razvoja, 2017.	67
Indeks humanog razvoja prilagođen u odnosu na neravnopravnost, 2017. (ukupan gubitak)	15.2%
Rodna ravnopravnost	
Indeks rodne razvijenosti, 2017. ⁷	0.976
Indeks rodne neravnopravnosti, 2017. ⁸	0.181
Indeks rodne neravnopravnosti, rang, 2017. ⁹	40
Neto stopa pohađanja osnovne škole (ž/m na 100), 2016.	95./95.7 ¹⁰

2 RZS, Statistički godišnjak 2017, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>

3 <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/SRB>

4 RZS, Statistički godišnjak 2017, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>

5 RZS, Statistički godišnjak 2017, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>

6 <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>

7 <http://hdr.undp.org/en/composite/GDI>

8 <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>

9 <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>

10 <http://uis.unesco.org/country/RS>

1.

UVOD

UVOD

Republika Srbija je usvojila Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine (u daljem tekstu: Strategija) sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine (u daljem tekstu: NAP), kao krovnu politiku kojom se definišu ključni prioriteti u oblasti rodne ravnopravnosti. Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Republike Srbije (u daljem tekstu: Koordinaciono telo) naložilo je izradu evaluacije NAP-a uz podršku organizacije UN Women u Srbiji. Nezavisnu evaluaciju sprovedla je SeCons grupa za razvojnu inicijativu, nezavisna kompanija za izradu evaluacija, sa ciljem da pruži sistematski uvid u proces realizacije i ostvarene rezultate i donese preporuke za drugu fazu realizacije Strategije, da bi se povećali delotvornost njene realizacije i ostvarenost očekivanih rezultata.

Evaluacija je sprovedena u skladu sa standardima za evaluaciju organizacije UN Women, uz podršku grupe za upravljanje evaluacijom i referentne grupe za evaluaciju koje su podržavale tim za izradu evaluacije, kao i uz široko učešće raznih relevantnih aktera.

U evaluaciji su primenjeni OECD DAC¹¹ evaluacioni kriterijumi i usklađena je sa Normama i standardima za evaluaciju Grupe Ujedinjenih nacija za evaluaciju. Evaluacija je sprovedena kroz 4 faze: uvodnu fazu, prikupljanje i analizu podataka, validaciju i izveštavanje. Proces evaluacije obuhvatio je veliki broj aktera. U procesu je učestvovalo preko 100 predstavnika i predstavnica mehanizama za rodnu ravnopravnost, resornih ministarstava, javnih institucija, međunarodnih organizacija, ženskih, feminističkih i drugih OCD koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti, kao i eksperata i ekspertkinja, koji su pružili značajne informacije na kojima se zasniva procena predstavljena u ovom izveštaju.

1.1 Istorijat i svrha evaluacije

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine zasnovana je na nalazima evaluacije prethodne Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine. Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine obuhvata mere i akcije kojima se planira rešavanje uočenih nedostataka i ograničenja prethodne strategije i postavlja osnov za uspostavljanje sistema da bi se obezbedilo da ljudska prava žena budu neodvojiv deo univerzalnih ljudskih prava i da budu zagarantovana, poštovana i zaštićena. Formulirane su nove mere na drugačiji način, sa pažnjom usmerenom na sistemske promene koje će biti ostvarene kroz uvođenje rodne perspektive u politike, programe i budžete, što će omogućiti transformaciju rodničkih odnosa u Srbiji. Izmene su u skladu sa zahtevima procesa pregovora za pristupanje EU, a posebno sa Kohezionom politikom EU, u delu koji se odnosi na promociju ravnopravnosti između muškaraca i žena i odsustvo diskriminacije, koja zahteva uvođenje rodne perspektive u programe koji se finansiraju kroz pomoć EU u svim fazama planiranja, programiranja, praćenja i izveštavanja.

Strategija je usklađena sa važnim javnim politikama, međunarodnim standardima rodne ravnopravnosti, pravnim okvirom i prioritetima Vlade definisanim u okviru Nacionalnog programa za usvajanje pravnih tekovina EU (2014-2018).¹²

11 <http://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriafor-revaluatingdevelopmentassistance.htm>

12 Tu spadaju ključne konvencije UN, Pekinška deklaracija i platforma za akciju, CEDAW konvencija, ključna dokumenta u oblasti ljudskih prava Saveta Evrope, kao i domaći pravni propisi, počevši od Ustava, preko Zakona za borbu protiv diskriminacije, Zakona o ravnopravnosti polova, itd. Celokupan spisak međunarodnih i domaćih dokumenata sa kojima je Strategija usklađena predstavljen je u uvodnim poglavljima Strategije za rodnu ravnopravnost (str. 5–13).

U Strategiji su definisana tri prioriteta cilja:

1. Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti.
2. Povećana ravnopravnost žena i muškaraca primenom politika i mera jednakih mogućnosti.
3. Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika.

NAP za rodnu ravnopravnost predstavlja sastavni deo Strategije, kojim se definišu mere, pokazatelji, aktivnosti, vremenski okviri, odgovornosti i finansijska sredstva za realizaciju. Glavna svrha evaluacije je da se izmeri i proceni dosadašnji napredak u sprovođenju NAP-a, kao i da se izvuku pouke i naprave preporuke za izradu narednog NAP-a za rodnu ravnopravnost za period 2019-2020.

1.2 Ciljevi i obuhvat evaluacije

Posebni ciljevi evaluacije su:

1. Da se proceni **delotvornost i efikasnost** napretka na ostvarivanju ciljeva rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena definisanih NAP-om za period 2016-2018.
2. Da se proceni **relevantnost** mera i aktivnosti za ciljeve u tri oblasti prioriteta definisanih u sadašnjem NAP-u i da se prepoznaju ostvarenja i preostali izazovi koje bi trebalo unaprediti novim NAP-om.
3. Da se prepoznaju **oblasti** u kojima treba **ojačati** okvir NAP-a radi delotvornije realizacije, praćenja i izveštavanja tokom druge faze petogodišnjeg plana.
4. Da se dokumentuju **izvučene pouke**, primeri dobre prakse i izazovi, što će se iskoristiti u budućem radu na ostvarivanju potreba žena u Republici Srbiji, uključujući i preporuke za izmene postojećeg NAP-a koje će omogućiti delotvorniju realizaciju budućeg NAP-a.
5. Da se donesu **ključne preporuke** namenjene najznačajnijim akterima uključenim u izradu i sprovođenje budućeg NAP-a.
6. Da se proceni na koji se način dosadašnji napredak u realizaciji NAP-a odnosi na obaveze i realizaciju **ciljeva održivog razvoja (COR)** u Srbiji i na koji način im doprinosi.

Obuhvat evaluacije definisan je u odnosu na period realizacije, oblasti prioriteta i geografski obuhvat.¹³

Vremenski rok. Evaluacija će pokriti skoro čitav period realizacije NAP-a koja je počela u februaru 2016. godine i završava se u decembru 2018. godine, obzirom da se evaluacijom procenjuju rezultati ostvareni do kraja juna 2018. godine.

Oblasti prioriteta. Evaluacija će pokriti sve tri oblasti prioriteta obuhvaćene NAP-om:

1. Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti.
2. Povećana ravnopravnost žena i muškaraca primenom politika i mera jednakih mogućnosti.
3. Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika.

Geografski obuhvat za evaluaciju biće čitava teritorija Republike Srbije.

1.3 Formulisanje NAP-a i kontekst realizacije

Formulisanje NAP-a – teorija promene

Teorija promene koja se nalazi u osnovi jednog strateškog plana od ključnog je značaja jer se njome definišu svi ciljevi, mere i aktivnosti na osnovu fundamentalnih pretpostavki o razvoju, prirodi problema i determinantama koje utiču na trenutno stanje u toj oblasti i opisuju uslovi za promenu. To je način na koji stvari mogu da se razumeju ali i na koji treba i mogu da se promene. To je „način da se opiše skup pretpostavki koje objašnjavaju i najmanje korake koji dovode do dugoročnog cilja i veze između ovih aktivnosti i ishoda nekog programa intervencije“.¹⁴ Pretpostavke se često pominju kao neophodni uslovi za promenu, odnosno uslovi ili resursi koji treba da postoje da bi došlo do planirane promene.¹⁵ Stoga se teorija promene može iskazati u vidu

13 U skladu sa Opisom poslova i zadataka za evaluaciju br. SRB/2018-3.

14 Stein, D, Valters, C. (2012) Understanding Theory of Change in International Development, JSPP Paper 1, str: 3 http://www.theoryofchange.org/wp-content/uploads/toco_library/pdf/UNDERSTANDING-THEORYOFChangeSteinValtersPN.pdf

15 Ellis, J., Parkinson, D., & Wadia, A. (2011). Making Connections: Using a theory of change to develop

strateškog okvira, ali je „teoretskija“, što znači da se zasniva (implicitno ili eksplicitno) na određenim pretpostavkama o problemu (predmetu intervencije), interakciji sa drugim problemima, determinan-tama promene i mogućim efektima.¹⁶

U NAP-u je teorija promene više implicitna nego eksplicitna. Nije postojala sveobuhvatna, eksplicitna teorija promene pre izrade Strategije te je stoga u NAP-u ponovljena ista logika i pretpostavke **implicitne teorije promene** koja se podrazumeva u Strategiji. Čitav NAP se može smatrati teorijom promene jer definiše aktivnosti u skladu sa uočenim problemima, željenim opštim i posebnim ciljevima i uticajima, zasnovanim na osnovnim pretpostavka-ma.

U NAP-u su definisane aktivnosti, ishodi predlo-ženih aktivnosti, očekivani rezultati, (kvalitativni i kvantitativni) pokazatelji za praćenje realizacije, ak-teri kojima je dodeljena glavna uloga u realizaciji i partneri, kao i izvori finansiranja, za svaki cilj Stra-tegije. Strategija sadrži tri opšta i devetnaest posebnih ciljeva. Osnovna logika promene prikazana je na slici br. 1.

U osnovi, strateški ciljevi su utemeljeni u viziji Žen-ske platforme za razvoj Srbije za period 2014-2020: „Društvo u Republici Srbiji je održivo društvo koje uključuje sve i u kome će biti dostignut visok kvalitet svakodnevnog života. Rodna ravnopravnost je pre-duslov razvoja i nalazi se u osnovi otklanjanja ključ-nih razvojnih prepreka Republike Srbije, kao što su neusaglašen demografski i ekonomski razvoj, nea-dekvatno korišćenje ljudskih resursa, zanemaren ra-zvoj ruralnih područja, neodgovarajuće upravljanje prirodnim resursima i ugrožavanje životne sredine.¹⁷

Planirano je da se krovni strateški cilj ostvarivanja pune ravnopravnosti muškaraca i žena u svim sfera-ma javnog i privatnog života dostigne kroz tri ključ-na strateška cilja:

1. Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti.
2. Povećana ravnopravnost žena i muškaraca pri-menom politika i mera jednakih mogućnosti.

3. Sistemsko uvođenje rodne perspektive u dono-šenje, sprovođenje i praćenje javnih politika.

Svaki od ovih strateških ciljeva treba da se ostvari kroz grupe posebnih ishoda.

Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti treba da se ostvare kroz po-većane kapacitete i znanje rukovodilaca/rukovodi-teljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti, rodno osetljivo formalno obrazo-vanje, razvijanje znanja i vidljivost akademskih re-zultata u oblasti studija roda, povećan nivo svesti javnosti o značaju rodne ravnopravnosti i povećanu sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja u poro-dici i u partnerskim odnosima.

Povećana ravnopravnost žena i muškaraca prime-nom politika i mera jednakih mogućnosti treba da se ostvari kroz ravnopravno učešće žena i muškara-ca u roditeljstvu i ekonomiji staranja, ravnopravno odlučivanje žena i muškaraca u javnom i političkom životu, poboljšani ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa, unapređenu ulogu žena u sistemu bezbedno-sti, ravnopravan doprinos razvoju i pristup rezultati-ma razvoja žena i muškaraca, poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama.

Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donoše-nje, sprovođenje i praćenje javnih politika treba da se ostvari kroz uspostavljanje funkcionalnih meha-nizama za rodnu ravnopravnost na svim nivoima, rodnu analizu politika, programa i mera, na osnovu dostupne rodno osetljive statistike i evidencije, kroz uspostavljenju međunarodnu i regionalnu saradnju i razmenu dobrih praksi.

planning and evaluation. Charities Evaluation Servi-ces.

16 Babović, M, Vuković, D. (2014) Social Accountability in Cambodia, JSRP Paper 19, [http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/JSRP/downlo-ads/JSRP19-BabovicVukovic.pdf](http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/JSRP/downloads/JSRP19-BabovicVukovic.pdf)

17 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za peri-od od 2016. do 2020. godine, str. 32.

SLIKA 1:

Teorija promene u osnovi Strategije za rodnu ravnopravnost sa Akcionim planom

UTICAJ

PUNA RAVNOPRAVNOST MUŠKARACA I ŽENA U
SVIM SFERAMA JAVNOG I PRIVATNOG ŽIVOTA

ISHODI

STRATEŠKI CILJ 1

Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti

STRATEŠKI CILJ 2

Povećana ravnopravnost žena i muškaraca primenom politika i mera jednakih mogućnosti

STRATEŠKI CILJ 3

Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika

OC 1			OC 2			OC 3		
Poseban cilj	Očekivani rezultat 2018.	Ishod 2020.	Poseban cilj	Očekivani rezultat 2018.	Ishod 2020.	Poseban cilj	Očekivani rezultat 2018.	Ishod 2020.
1.1 Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/ rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti	Najmanje 80% rukovodilaca/ rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti prepoznaju uzroke i oblike diskriminacije i razumeju mere za postizanje rodne ravnopravnosti	Smanjena institucionalna diskriminacija; Unapređena primena afirmativnih mera i antidiskriminatornog zakonodavstva; Unapređena primena zakonskih mera u oblasti zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti	2.1. Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja	Vreme koje žene i muškarci troše na neplaćene poslove je ravnopravno raspoređeno	Unapređen kvalitet života muškaraca i žena	3.1. Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima	Institucije (tela) za rodnu ravnopravnost uspostavljene i aktivne na svim nivoima vlasti u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti i ulogom u rodnoj analizi politika	Institucije i instrumenti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti uspostavljeni i primenjeni u izvršnim i predstavničkim organima javne vlasti na svim nivoima
1.2 Rodno osetljivo formalno obrazovanje	Povećan broj rodno osetljivih nastavnih sadržaja u osnovnom i srednjem obrazovanju	Obrazovni programi i nastavni sadržaji na svim nivoima formalnog obrazovanja su rodno osetljivi	2.2. Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu	Povećana zastupljenost žena za 5% na svim nivoima	Žene i muškarci ravnopravno učestvuju u donošenju odluka na svim nivoima javne vlasti i u svim fazama izrade i usvajanja odluka	3.2. Rodna analiza politika, programa i mera	Osmišljene i pilotirane procedure i metodologija za sprovođenje rodne analize	Sva strateška dokumenta na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou sadrže rodnu analizu polaznog stanja, rodnu analizu uticaja, pokazatelje i ciljeve
1.3 Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda	Povećan broj studenata/ studentkinja, naučnih radova, master i doktorskih radova u oblasti studija roda	Unapređeno znanje i razvijeni ljudski kapaciteti za stručnu podršku uvođenju rodne ravnopravnosti u javne politike	2.3. Poboljšani ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa	Poboljšani pokazatelji ekonomskog položaja žena	Smanjena neformalna zaposlenost žena, povećana formalna zaposlenost, radna aktivnost i samozaposlenost	3.3. Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija	Povećan broj organa javne vlasti na svim nivoima koji imaju službenu evidenciju i vode statistiku razvrstanu po polu	Uspostavljen sistem rodno osetljive statistike i službene evidencije u svim organima javne vlasti
1.4 Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti	Najmanje jedna medijska kampanja sa ciljem eliminisanja rodnih stereotipa prepoznatljiva u javnosti	Smanjena rasprostranjenost negativnih rodnih stereotipa o ženama i muškarcima	2.4. Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti	Veća uključenost žena u odlučivanju o pitanjima u oblasti bezbednosti, u očuvanju mira, postkonfliktnom oporavku društva i izgradnji poverenja	Usvojen i integrisano sproveden Nacionalni akcioni plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji za period 2016 – 2020.	3.4. Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi	Uspostavljena kontinuirana saradnja sa evropskim i regionalnim institucijama i organizacijama u oblasti rodne ravnopravnosti	Vidljivija primena i promocija dobrih praksi sa evropskog nivoa
1.5 Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima	Efikasnija institucionalna zaštita žena u situaciji nasilja doslednom primenom Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici	Postignuta nulta tolerancija na nasilje; Femicid sveden na nulu	2.5. Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja		Unapređen položaj žena na selu u pogledu formalnog statusa i raspolaganja resursima	3.5 Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima	Najmanje 1 rodno odgovoran budžetski program po budžetskom korisniku u toku pripreme i donošenja budžeta za 2018.	Svi budžetski programi su rodno odgovorni i sadrže najmanje 1 rodno osetljiv cilj
			2.6. Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama	Unapređeno zdravstveno stanje žena	Smanjena stopa smrtnosti od malignih bolesti; Povećano očekivano trajanje života; Povoljniji pokazatelji zdravstvenog stanja.			

INTERVENCIJE

Edukacija, obuka stručnjaka, državne uprave, novinara, urednika, mehanizama za rodnu ravnopravnost, promena nastavnog programa, podizanje svesti, kampanje, promocija studija roda, podrška feminističkim istraživanjima, usvajanje strateških dokumenata za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, sprovođenje Istanbulske konvencije, unapređenje podataka i evidencije o rodno zasnovanom nasilju, akreditacija usluga zaštite za žene žrtve nasilja, osnivanje SOS telefona, itd.

Kampanje, škole roditeljstva, unapređenje radnog zakonodavstva, povećanje dostupnosti usluga za podršku porodici, pilot programi za fleksibilan rad roditelja dece sa invaliditetom, delotvorna isplata alimentacije, mapiranje devojaka i žena koje su napustile školovanje zbog ranog braka i rađanja, informisanje žena o mogućnostima za zapošljavanje, edukovanje o štetnosti ranih brakova, primena i sprovođenje Zakona o rodnoj ravnopravnosti, kvote za žene u odborima i upravljačkim strukturama javnih preduzeća, u radnim i savetodavnim telima i delegacijama, povećanje učešća žena iz marginalizovanih grupa u savetodavnim telima Vlade, zakonske promene, unapređenje evidencije, programi podrške zapošljavanju i preduzetništvu žena, omogućavanje pristupa zemljištu, preventivne zdravstvene mere.

Povećanje broja zaposlenih u mehanizmima za rodnu ravnopravnost, imenovanje koordinatora za rodnu ravnopravnost u državnim organima, unapređenje zakona i podzakonskih akata, obuka, javne rasprave, pilotiranje, rodna analiza, povećanje saradnje, definisanje rodno odgovornog budžetiranja, itd.

PREPREKE: NEADEKVATAN PRAVNI OKVIR, SLABE INSTITUCIJE, PATRIJARHALNE NORME PODRŽAVAJU NERAVNOPRAVNOSTI, NEDOSTATAK PODATAKA, NEDOSTATAK RESURSA

PROBLEM: ISTAKNUTE RODNE NERAVNOPRAVNOSTI I NEPOVOLJAN POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVU

1.4 Kontekst za realizaciju NAP-a

Institucionalni i politički okvir

Međunarodni okvir

Rodna ravnopravnost i ljudska prava žena prate se i štite kroz opšti međunarodni okvir i instrumente u oblasti ljudskih prava. Republika Srbija se obavezala na zaštitu ljudskih prava usvajanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Republika Srbija je podnela inicijalni izveštaj Komitetu za ljudska prava 2003. godine, drugi periodični izveštaj 2009. godine a treći periodični izveštaj 2015. godine. U zaključnim primedbama Komitet za ljudska prava izrazio je zabrinutost u pogledu položaja pripadnica ranjivih grupa, ranih ugovorenih brakova u romskim zajednicama, izostanka primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti (stav 18) i još uvek visoke prevalence nasilja nad ženama i decom (stav 20).

Pravni i politički okvir za rodnu ravnopravnost u Srbiji vođen je principima sadržanim u ključnim međunarodnim konvencijama i platformama, kao što su Pekinška deklaracija i platforma za akciju, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Konvencija UN o političkim pravima žena (1953), Međunarodni pakt i građanskim i političkim pravima (1966) (član 20. i 26), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) (član 2), Rezolucija 1325 UN „Žene, mir i bezbednost“ (2000), Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija) i druge. Za jednake mogućnosti i eliminisanje diskriminacije žena za invaliditetom, od posebnog je značaja Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2006).¹⁸

Republika Srbija je intenzivirala izveštavanje CEDAW komitetu. Nakon inicijalnog izveštaja koji je podnet 2006. godine i drugog i trećeg periodičnog izveštaja podnetih CEDAW komitetu 2011. godine, Vlada Republike Srbije predala je četvrti periodični izveštaj 2017. godine. U julu 2018. godine održan je pripremni sastanak uz značajno učešće civilnog društva. U avgustu 2018. godine, Komitet je izdao Spisak problema i pitanja koji se odnosi na četvrti periodični izveštaj Srbije i sadrži 21 pitanje za dalju razradu i razjašnjenje (spisak se nalazi u aneksu 8.4). Država je odgovorila na

spisak problema. Do danas je komitetu podneto šest izveštaja iz senke¹⁹ a još nekoliko je u pripremi²⁰ i biće podneti pre glavnog sastanka koji će biti održan u februaru ili martu 2019. godine.

Vlada Republike Srbije podnela je izveštaj GREVIO komitetu²¹ prvi put 2018. godine. Izveštaj je predat u julu 2018. i očekuje se da će OCD specijalizovane za nasilje nad ženama i ženske organizacije pripremiti i podneti nekoliko izveštaja iz senke pre posete državne delegacije komitetu.

Nacionalni okvir

Uprkos značajnim unapređenjima zakonodavstva i političkog okvira, izostaje čvrst institucionalni okvir. Došlo je do nekih važnih pomaka u okvirima zakona i politika, ali istovremeno neki drugi ključni zakoni i dalje nedostaju, neke revizije zakona ometaju prethodno ostvarenu zaštitu ženskih prava, a primena zakona i politika rodne ravnopravnosti ostaje izazov.

Otkako je donesena nova Strategija za rodnu ravnopravnost došlo je do značajnih promena u zakonskom okviru. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici²² donesen je i stupio je na snagu 1. juna 2017. godine, Krivični zakonik²³ je izmenjen da bi bio bolje usklađen sa Istambulskom konvencijom i novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici. S druge strane, nedavne izmene Zakona o finansijskoj podršci porodicama sa decom,

18 https://www.ohchr.org/Documents/Publications/AdvocacyTool_en.pdf

19 Izveštaje iz senke podnele su organizacije Amity, Crveni krst, Caritas i druge organizacije civilnog društva koje se bave pravima i podrškom starijim ženama, Equal Rights Trust, FemPlatz i A11 Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, Globalna inicijativa za ukidanje svih vidova telesnog kažnjavanja dece, Labris, Ženski centar Užice, Zaštitnik građana https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1190&Lang=en.

20 Prema dostupnim informacijama, mreža OCD okupljena oko SOS mreže Vojvodine i NVO Astra takođe pripremaju izveštaje iz senke CEDAW komitetu.

21 GREVIO je grupa eksperata za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, nezavisno ekspertsko telo odgovorno za praćenje sprovođenja Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici od strane potpisnica.

22 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 94/2016.

23 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

stavljaju u nepovoljan položaj žene koje nisu bile zaposlene u kontinuitetu 18 meseci pre rođenja deteta (njihova naknada za porodiljsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta je daleko niža). Novi Zakon o planiranju²⁴ donet je 2018. godine sa ciljem da se uvede delotvoran, transparentan, koordinisan i realističan sistem planiranja. Zakon o budžetskom sistemu²⁵ propisuje postepeno uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u planiranje, realizaciju i izveštavanje o budžetu na svim nivoima. Ovaj proces bi trebalo da bude završen 2020. godine, a čitav budžetski sistem reformisan u skladu sa principima rodno odgovornog budžetiranja.

Rodno zasnovana diskriminacija zabranjena je Zakonom o zabrani diskriminacije²⁶ dok je rodna ravnopravnost trenutno uređena Zakonom o ravnopravnosti polova.²⁷ Ovaj zakon je imao razna ograničenja zbog čega je pravljen nacrt novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti tokom tri godine, predvođen Koordinacionim telom. Predlog zakona je izrađen kroz široke konsultacije sa ženskim organizacijama civilnog društva i uz učešće širokog spektra aktera. Tokom 2017. godine, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja dalo je primedbe na nacrt zakona a otad je nacrt ovog zakona u ministarstvu sa ciljem da se revidira. Usvajanje novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti deo je obaveza Republike Srbije u procesu pregovora sa EU i propisano je Akcionim planom za Poglavlje 23. U 2018. godini Zakon o rodnoj ravnopravnosti nije došao na dnevni red Narodne skupštine i još uvek ne postoji konsenzus oko odredbi zakona.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima istekla je 2015. godine i ne postoji sveobuhvatan strateški okvir koji se bavi ovim pitanjem. Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325 izrađen je kroz širok participativni proces, usvojen u

maju 2017. godine, ali se još uvek ne sprovodi. Ministarstvo finansija i Pokrajinski sekretarijat za finansije usvojili su Plan za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u 2019. godini. *UN Women* pruža podršku ministarstvu i pokrajinskom sekretarijatu u procesu rodno odgovornog budžetiranja. U skladu sa trećim izveštajem o napretku, uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Srbiji napreduje zadovoljavajućim tempom, 33 od 35 budžetskih korisnika ispunilo je obavezu u odnosu na ROB, a ovaj mehanizam je primenjen u 42 programa i 57 programskih aktivnosti.²⁸

Nacionalni okvir je pod izrazitim uticajem procesa pristupanja EU, a ciljevi i mere iz NAP-a su povezani sa nekoliko poglavlja unutar procesa pregovora: Socijalna politika i zapošljavanje (poglavlje 19), Preduzetništvo i industrijska politika (20), Pravosuđe i osnovna prava (23), Pravda, sloboda i bezbednost (24), Poljoprivreda i ruralni razvoj (11), Nauka i istraživanje (25), Obrazovanje i kultura (26).

Uočljiv je nedostatak adekvatnih ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa ključnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na nacionalnom nivou, u pokrajinskim i lokalnim mehanizmima. Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost²⁹ osnovano je Odlukom Vlade sa mandatom da koordiniše rad Vlade u oblasti rodne ravnopravnosti. Glavni zadatak Koordinacionog tela je da inicira i prati sprovođenje i procese izrade nacionalnog strateškog okvira u oblasti rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena. Koordinaciono telo nema dovoljno ljudskih resursa i finansijskih sredstava za delotvorno izvršavanje sve složenijih obaveza, jer uvođenje rodne perspektive treba da se odnosi na sve reforme politika i zakona, uključujući i dinamični proces usklađivanja sa pravnim teko-

24 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 30/2018.

25 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 108/20103, 142/2014, 68/2015, 103/2015, 99/2016, 113/2017 i 95/2018.

26 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 22/2009.

27 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 104/2009.

28 UN Women, Izveštaj o napretku na uvođenju rodno odgovornog budžetiranja u sistem planiranja javnih finansija u Republici Srbiji u budžetu za 2018. godinu.

29 Predsednik je potpredsednica Vlade i ministarka građevinarstva, transporta i infrastrukture. Koordinaciono telo dostavlja predloge, mišljenja i stručna obrazloženja Vladi, ministarstvima, posebnim organizacijama, drugim organima i stručnim organizacijama u čijoj nadležnosti je i oblast rodne ravnopravnosti. Adresa zvanične internet prezentacije Koordinacionog tela je <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/>

vinama i pristupanjem EU. Uprkos nedostatku ljudskih resursa i bez budžeta, Koordinaciono telo je ostvarilo mnoge značajne zadatke tokom prethodne 3 i po godine: izradilo je novu Strategiju za rodnu ravnopravnost sa Akcionim planom, organizovalo je izračunavanje Indeksa rodne ravnopravnosti (Srbija je prva zemlja koja nije članica EU a ima izveštaj o ovom indeksu), pokrenulo je sprovođenje rodno odgovornog budžetiranja (zbog čega je Republika Srbija prepoznata kao primer dobre prakse u centru za obuke UN), izradilo je nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti, podnelo izveštaj o sprovođenju Istambulske konvencije GREVIO komitetu, itd.

U okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, formiran je Sektor za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti³⁰ nadležan za praćenje antidiskriminacionih mera, socijalnog uključivanja i rodne ravnopravnosti. Ovaj nacionalni izvršni mehanizam uspostavljen je da bi se ojačao, podsticao, planirao, usmeravao i aktivno vodio razvoj u oblasti borbe protiv diskriminacije i promocije rodne ravnopravnosti u odnosu na politike Vlade Republike Srbije, kao i da bi se podigla svest građana o antidiskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti.

Glavni horizontalni mehanizam za uvođenje rodne perspektive i koordinisanje politika rodne ravnopravnosti sa Vladom Republike Srbije, predstavlja mreža kontakt osoba za rodnu ravnopravnost u svim resornim ministarstvima i ključnim institucijama. Timovi za rodno odgovorno budžetiranje su formirani u svim budžetskim korisnicima, dok IPA jedinice funkcionišu kao tela za rodnu ravnopravnost u okviru procesa IPA programiranja.

Dve značajne nezavisne institucije su Zaštitnik građana (Ombudsman) kao opšti zaštitnik prava građana i institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, koja je osnovana 2010. godine. Svrha ove institucije je da spreči sve oblike, vidove i slučajeve diskriminacije, uključujući i po osnovu roda.

Na nivou Autonomne pokrajine Vojvodine, osim Pokrajinskog sekretarijata za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, postoje drugi mehanizmi, poput Pokrajinskog zavoda za ravnopravnost

polova, Odbora za ravnopravnost polova Skupštine Vojvodine i zamenika odgovornog za rodnu ravnopravnost u Ombudsmanu AP Vojvodine.

Tokom protekle decenije osnovane su mnogobrojne institucije za rodnu ravnopravnost na nivou lokalne samouprave. Prema Posebnom izveštaju Zaštitnika građana o zastupljenosti žena na položajima odlučivanja, položaju i aktivnostima lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji³¹, uprkos zakonskoj obavezi³² da se osnuju mehanizmi za rodnu ravnopravnost u lokalnim samoupravama, ovi mehanizmi nisu osnovani u svim jedinicama lokalne samouprave. Tačan broj lokalnih samouprava koje su potpisale Evropsku povelju o ravnopravnosti žena i muškaraca na lokalnom nivou nije dostupan jer se podaci razlikuju od izvora do izvora. Prema Opservatoriji za praćenje primene Evropske povelje³³ o ravnopravnosti žena i muškaraca na lokalnom nivou, 42 lokalne samouprave u Srbiji su potpisale povelju, ali prema nezvaničnim podacima organizacije *UN Women*, povelju su potpisale 62 lokalne samouprave. Teška finansijska i ekonomska kriza u Srbiji imala je jak uticaj na državni budžet, što je dovelo do manjeg izdvajanja sredstava za institucije rodne ravnopravnosti. Prekid u radu ovih institucija rodne ravnopravnosti zbog smanjenih ljudskih i finansijskih resursa stoga ukazuje na nizak kapacitet institucija da proizvode, koordinišu i sprovode delotvorne i efikasne politike rodne ravnopravnosti. Važno je napomenuti da su predstavljene informacije o lokalnim mehanizmima već bile dostupne tokom evaluacije prethodnog Nacionalnog akcionog plana za realizaciju Strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti 2015. godine, a odsustvo novih informacija još jedan je pokazatelj smanjene aktivnosti lokalnih mehanizama.

30 <https://www.minrzs.gov.rs/lat/rodna-ravnopravnost.html>

31 <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5901-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-grd-n-z-s-uplj-n-s-z-n-n-s-i-dluciv-nj-i-p-zici-i-ivn-s-i-l-lnih-h-niz-z-r-dnu-r-vn-pr-vn-s-u-dinic-l-l-n-s-upr-vu-srbi-i>

32 Član 39. Zakona o ravnopravnosti polova. of the Law on Equality of Sexes Article 39

33 http://www.charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/signataires.html?send=ok&ct_id=35&nh_id=0&ct_id=0

Proces izrade Strategije i NAP-a za rodnu ravnopravnost

Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. izrađena je kao nastavak prethodne strategije, bez vremenskog prekida. Nalazi evaluacije prethodne strategije razmatrani su samo u poslednjoj fazi izrade strategije i pre izrade novog NAP-a. Strategija je izrađena kroz ekspertske konsultativni proces, koji nije bio tako širok kao što je bio u slučaju prethodne strategije, što je dovelo do nezadovoljstva OCD koje rade u ovoj oblasti. NAP je takođe pisao konsultant, a na raspolaganju je imao materijal sa konsultacija sa civilnim društvom. Tokom intervju sa akterima, bilo je mišljenja predstavnika civilnog društva koji su tvrdili da proces izrade nije bio dovoljno participativan. U poređenju sa procesom izrade prethodne strategije, nedostajao je doprinos civilnog društva, jer su konsultacije bile malobrojne, a dosegnut je mali broj OCD. Takođe je bilo mišljenja da ministarstva nisu dovoljno uključena u proces izrade. To je dovelo do toga da su mere manje prilagođene njihovim prioritetima, i da su ona manje posvećena sprovođenju aktivnosti koje nisu formulisala odnosno uticala na njihovo formulisanje. Ovo je takođe bilo uočljivo tokom izrade NAP-a jer je Koordinaciono telo odgovorno za sprovođenje velike većine aktivnosti, uključujući i onih koje bi trebalo da budu odgovornost resornih ministarstava ili bi bar trebalo da se sprovedu u partnerstvu Koordinacionog tela i resornih ministarstava.

Međutim, ne treba izgubiti iz vida da je NAP donesen 2016. godine, u vreme institucionalnog preokreta. Bivšu upravu za rodnu ravnopravnost, koja je institucionalno bila smeštena u jednom ministarstvu (Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja), nasledilo je Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, koje je institucionalno smešteno unutar Kabineta potpredsednice Vlade Republike Srbije, ali sa daleko manje resursa. Prethodna Strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti je završena, a prilikom evaluacije ove strategije bilo je poteškoća u pribavljanju podataka u odnosu na koje bi realizacija mogla sistematično i pouzdano da se oceni. Nije postojao sistem za

koordinaciju aktivnosti i mera, ni za izveštavanje o NAP-u, najčešće institucije zadužene za realizaciju nisu znale da je trebalo da realizuju određene aktivnosti i mere koje proističu iz NAP-a, što predstavlja nedelotvoran mehanizam realizacije i objašnjava slabe rezultate.

U to vreme i u tako izmenjenim institucionalnim okolnostima, uz vremenski pritisak da se ne napravi pauza između dve strategije, nova Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine usvojena je sa Akcionim planom do 2018. Ova promena institucionalne politike i vremenski razmak su se odrazili na izradu mera, aktivnosti, pokazatelja, nosilaca i sredstava definisanih u NAP-u. Uzevši u obzir njegovu sveobuhvatnost i ambicioznost, izrada svih ovih elemenata za veliki broj ciljeva i mera nije bio lak zadatak. Posebno je tako ako uzmemo u obzir činjenicu da nisu formirani stručni timovi sa različitim kompetencijama, ne samo u oblasti rodne ravnopravnosti, već i u oblastima koje su potrebne za definisanje skupa indikatora, za finansijsku procenu i obračun troškova mera i aktivnosti, i tako dalje.

Rodna ravnopravnost u Srbiji

Realizacija NAP-a treba da se procenjuje u širem kontekstu rodne ravnopravnosti, pod uticajem društveno-ekonomskih, političkih i kulturnih faktora. 2017-2018. godina predstavlja period veoma dinamičnih procesa u oblasti rodne ravnopravnosti. Tu spada izveštavanje CEDAW komitetu, izveštavanje GREVIO komitetu, prema drugom izveštaju o Indeksu rodne ravnopravnosti, dugo očekivana anketa OEBS-a o blagostanju i bezbednosti žena koja se sprovodi u skladu sa anketom Agencije za osnovna prava EU o nasilju nad ženama.³⁴ Povećana dinamika debata, razmene, izveštavanje u krugu stručnjaka, mreže organizacija civilnog društva čine živu scenu uz rad države na obavezama izveštavanja. U nastavku je predstavljeno stanje rodne ravnopravnosti u Srbiji posmatrano u odnosu

34 Ovo je ključna anketa o nasilju nad ženama u EU koju sprovodi Agencija Evropske unije za osnovna prava. <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>

na ključne aspekte koji su od izuzetnog značaja za suštinska poboljšanja. Zbog ograničenog prostora nema mogućnosti da se detaljno opiše i usmeri veća pažnja na višestruke faktore koji negativno utiču na rodnu ravnopravnost, jer i dalje nedostaju podaci o različitim grupama marginalizovanih odnosno ranjivih žena. Opisani su osnovni aspekti položaja svih onih čija je situacija ispitivanja kroz istraživanja ili zvaničnu statistiku (Romkinje, žene sa sela, starije žene, itd). Međutim, nema podataka o ključnim aspektima rodne ravnopravnosti mnogih drugih grupa ranjivih žena (migrantkinje/azilantkinje od 2015. godine, žene žrtve nasilja, žene u zatvorima i ustanovama zatvorenog tipa, samohrani roditelji, siromašne žene i druge), poput učešća u političkom životu, zaposlenosti, siromaštvu, socijalnoj uključenosti, izloženosti diskriminaciji, itd.

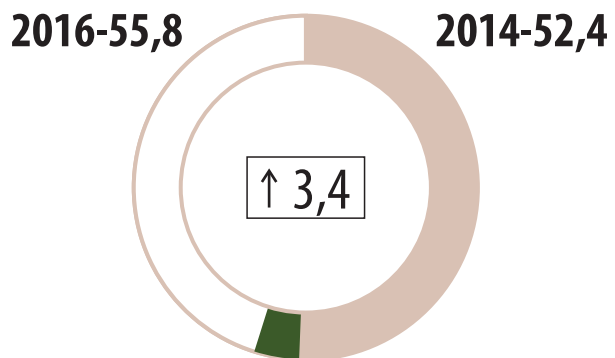
Indeks rodne ravnopravnosti za Srbiju u poređenju sa EU

Od 2016. godine rodna ravnopravnost u Srbiji meri se uz pomoć Indeksa rodne ravnopravnosti Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE)³⁵, što omogućava ne samo sticanje ključnih uvida u situaciju u ključnim domenima u Srbiji, već i da se uporedi situacija u Srbiji sa situacijom u EU. Prema Indeksu rodne ravnopravnosti, Srbija je napredovala u oblasti rodne ravnopravnosti između dva perioda izveštavanja (2014-2016). Porast Indeksa se uglavnom pripisuje rastu u domenu moći. U većini domena postoji porast vrednosti indeksa, a samo u domenu vremena nije zabeležena nikakva promena.³⁶ U poređenju sa EU-28, Srbija je na 22. mestu prema vrednosti indeksa, a jaz između vrednosti indeksa za Srbiju i EU smanjio se za dva poena. Jaz između Srbije i EU-28 najveći je u domenu novca i vremena.

35 Indeks rodne ravnopravnosti Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost predstavlja sveobuhvatno merenje rodne ravnopravnosti koje beleži rodni jaz a uzima u obzir i nivo ostvarenosti u svakoj zemlji za šest domena: rad, novac, znanje, vreme, moć, zdravlje i dva satelitska domena: nasilje nad ženama i višestruke neravnopravnosti.

36 SIPRU, CBGE, SORS (2018) Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2018, SIPRU Beograd.

SLIKA 2: Indeks rodne ravnopravnosti, Republika Srbija, 2014-2016.

Izvor: SIPRU, Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2018. godinu.

Učešće žena u političkom životu

Kao što je dobro uhvaćeno Indeksom rodne ravnopravnosti, ključno ostvarenje u učešću žena u političkoj moći je porast udela žena među poslanicima u Narodnoj skupštini (37,2%)³⁷ zbog rodni kvota. Po prvi put je žena postala premijer 2017. godine. Takođe, žene se nalaze na položajima predsednika Narodne skupštine i Narodne banke. Osnovana je i aktivna ženska parlamentarna mreža. Nakon poslednjih lokalnih izbora, udeo žena među odbornicima u lokalnim skupštinama takođe je skočio na 31,2%.³⁸

Nedostaci u učešću žena u političkom životu prisutni su u i dalje niskom učešću žena u izvršnoj grani vlasti. Iako je udeo žena u Vladi porastao u poređenju sa prethodnim sazivom i dalje je relativno nizak – 22,7%.³⁹ Učešće žena u Vladi Autonomne pokrajine Vojvodine daleko je ispod praga od 30% (13,3%) i veoma je nizak među predsednicima opština i gradonačelnicima – 6,6%.⁴⁰ Izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o učešću žena u lokalnim samoupravama pokazuje sistematske

37 <http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/national-assembly-in-numbers/gender-structure.1745.html>.

38 RZS, Statistički godišnjak Republike Srbije 2017: 456. SORS, Statistical Yearbook of Serbia 2017: 456

39 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php>

40 RZS, Žene i muškarci u Srbiji 2017: 110, dostupno na: <http://savetzarodnuravnopravnost.rs/republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2017/>

neravnopravnosti u učešću u različitim sektorima i telima lokalnih samouprava.⁴¹ Ima samo 15 žena na čelu diplomatskih i konzularnih misija i nema ni jedna žena u vojnom diplomatskom koru Republike Srbije u inostranstvu. Udeo žena na komandnim položajima u sistemu bezbednosti Republike Srbije bio je 19,68 odsto u 2015. godini, što su poslednji dostupni podaci.⁴² Žene iz ranjivih grupa nemaju direktne političke predstavnike, a postoje neke inicijative da se ustanove kvote za osobe sa invaliditetom (a posebno žene) u zakonodavnoj vlasti na nacionalnom nivou.⁴³

Koreni manjeg učešća žena u političkom životu – u različitim granama vlasti i na različitim nivoima uprave – mogu se naći u političkim partijama. Nedostaju transparentni podaci o učešću žena u političkim partijama, njihovim strateškim i izvršnim telima, raznim odborima i uticajnim grupama. Istraživanja o neformalnim mrežama i političkoj moći u Srbiji⁴⁴ otkrivaju da su ključni mehanizmi za angažovanje i napredovanje unutar političkih stranaka u Srbiji oblikovani kao neformalne klijentelističke mreže u kojima su razmena resursa i lojalnosti osnov za angažovanje i napredovanje. Žene su manje opremljene nekim od ključnih resursa (pristup ekonomskom kapitalu, preduzetništvu, informacijama, itd) i isključene su iz rituala pregovaranja koji često podrazumevaju muške stranačke mreže te se stoga suočavaju sa poteškoćama u pristupu i uticaju u procesima odlučivanja, položaju u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti i velikim javnim preduzećima kojima rukovode ljudi koje imenuje vlada.

Nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti sadrži značajne izmene u tom pogledu, propisuje kvote od 40% za delegacije koje predstavljaju Republiku Srbiju pred međunarodnim telima, sastav zvaničnih delegacija, upravljanje rukovodećim telima političkih partija, sindikatima i profesionalnim

udruženjima. Međutim, kao što je već objašnjeno, ovaj zakon još uvek nije usvojen.

Zapošljavanje i ekonomski položaj

Rodni jaz na tržištu rada opstaje uprkos poklanjanju pažnje ovom problemu u nacionalnim strategijama u oblasti zapošljavanja i rodne ravnopravnosti. Žene imaju neprekidno i dosledno manju stopu aktivnosti i zaposlenosti od muškaraca i veću stopu neaktivnosti.

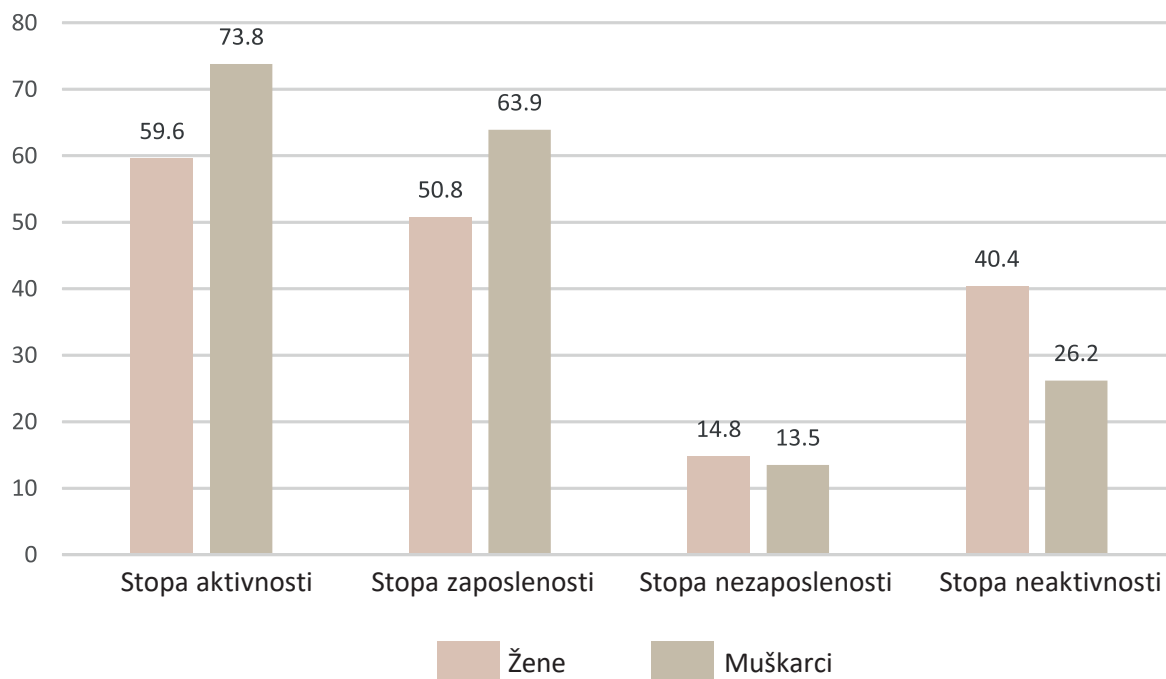
41 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije (2017) Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave, dostupno na: <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/>

42 Vlada Republike Srbije, Četvrti periodični izveštaj o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, u skladu sa članom 18. Konvencije: 27.

43 <https://www.danas.rs/drustvo/potrebne-kvota-za-ulazak-osoba-sa-invaliditetom-u-skupstinu/>.

44 Cvejic, S. i sar. (2016)

SLIKA 3: OSNOVNI INDIKATORI ZA ŽENE I MUŠKARCE STARI 15-64 GODINE NA TRŽIŠTU RADA, 2017.

Izvor: RZS, Anketa o radnoj snazi 2017: 16-17.

Neke grupe žena se suočavaju sa posebno visokim preprekama zapošljavanju. Među mladim ženama (15-24), stopa nezaposlenosti je bila 36% (u poređenju sa 29% mladih muškaraca) 2017. godine, a među mladim ženama u ruralnim područjima je čitavih 39% (u poređenju sa 25% mladih muškaraca u ruralnim područjima).⁴⁵ Zbog toga što i dalje preovlađuje patrijarhalna kultura (koja ženama dodeljuje prvenstveno uloge u porodici i domaćinstvu), žene se mnogo brže obeshrabruju da pronađu zaposlenje i povlače se sa tržišta rada u neaktivnost. Među neaktivnim osobama koje ne traže posao zato što su izgubile nadu da će ga naći, 62% su žene, dok među onima koji ne traže posao zbog toga što se brinu o deci ili odraslim članovima porodice kojima je potrebna briga 97% su žene.⁴⁶ Stopa neaktivnosti mladih žena na selu je najviša (73%) a njihova isključenost iz ekonomske sfere i učešća u radu je osnov za nepovoljan položaj, isključenost iz drugih sfera zajednice i društva. „Starije radnice“ (45+) takođe su u još gorem položaju. Njihova stopa zaposlenosti bila je 47% 2016. godine a stopa neaktivnosti 48%, što

ukazuje na još delikatniji položaj od mlađih radno sposobnih žena (15-44).⁴⁷

Ekonomsko učešće žena iz marginalizovanih grupa je još niže, što dodatno doprinosi manjoj mogućnosti da obezbede pristojan život. Najniže ekonomsko učešće zabeleženo je među ženama sa invaliditetom i Romkinjama. Samo 4% žena sa invaliditetom obavlja plaćeni rad (Marković, 2014: 84). Samo 9% Romkinja starosti 15-65 godine je zaposleno, što je mnogo manje od 32% muškaraca Roma odnosno 55% nacionalnog proseka. S druge strane, nezaposlenost Romkinja je najveća – 50%, mnogo veća nego kod Roma (33%) i muškaraca iz opšte radno sposobne populacije (16%).⁴⁸ Nedostatak redovnih podataka o učešću Romkinja i žena sa invaliditetom na tržištu rada je značajna prepreka za bolje praćenje i intervencije usmerene na njihovo veće i kvalitetnije učešće na tržištu rada.

Udeo žena među preduzetnicima se neznatno povećao (sa 26% 2011. godine na 34% 2017. go-

45 RZS, Anketa o radnoj snazi 2017: 16-17.

46 RZS, Žene i muškarci u Srbiji 2017: 77.

47 RZS, Anketa o radnoj snazi 2016, podaci.

48 UNDP, World Bank, Roma at Glance, Serbia 2018.

dine).⁴⁹ Međutim, najveći deo ženskog preduzetništva vođen je neophodnošću da se samostalno zaposle suočene sa preprekama na tržištu rada, a ne zbog poslovnih ideja i dobrih poslovnih resursa (znanja, informacija, veza), što umanjuje šansu ženskim preduzećima da postanu održiva i uspešna⁵⁰ (Babović, 2011, 2014).

Položaj žena na selu nije povoljan, iako su zabeležena poboljšanja u određenim aspektima. Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine, samo 17,3% gazdinstava registrovano je na žene, od čega većina koristi veoma malo poljoprivrednog zemljišta. Istraživanje organizacije *UN Women* iz

2015. godine pokazalo je da je broj gazdinstava registrovanih na žene porastao na 26,7%, od čega su 23% komercijalna poljoprivredna gazdinstva (podaci Uprave za agrarna plaćanja) (Beker i sar., 2017).⁵¹ Iako su žene manjina među glavama domaćinstava, one su većina među porodičnom radnom snagom na gazdinstvu (63%). One rade bez ikakvog ugovora, bez plate i često socijalnih prava po osnovu zaposlenosti (iako mogu da uplaćuju doprinose za penziono i invalidsko osiguranje kao članovi registrovanih porodičnih gazdinstava same ili preko glave gazdinstva)⁵² (Bogdanov, Babović, 2014).

Rodni jaz u zaradama opstaje iako nije tako visok kao u nekim drugim zemljama. Razlika između prosečne plate muškaraca i žena kontinuirano raste od početka 2000. godine (slika 4).

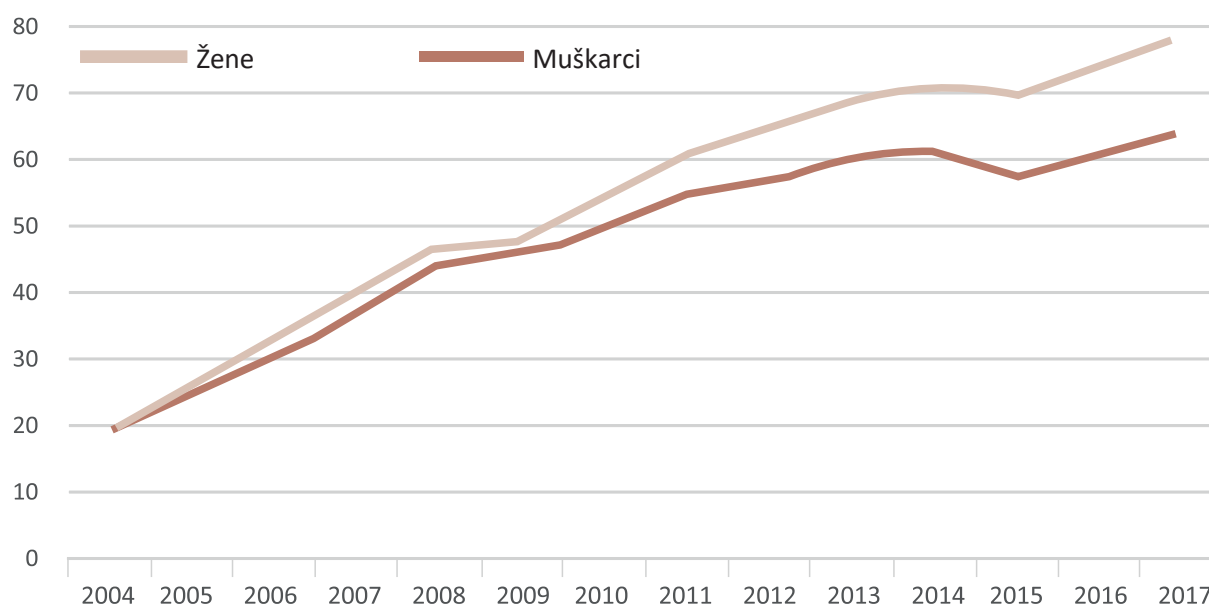
49 Iako se deo razlike može pripisati manjim razlikama u metodologiji jer je osnovna vrednost izračunata pomoću istraživanja na osnovu podataka Agencije za privredne registre, dok je poslednju vrednost izračunao Republički zavod za statistiku na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

50 Babović, M. (2011) Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji, Beograd. <http://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/serbia/1%20polazna%20studija%20o%20preduzetnistvu%20zena%20u%20srbiji.pdf?la=en&vs=2845>; Babovic, M. (2014) Položaj žena u biznis sektoru u Srbiji, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Beograd, <https://www.secons.net/files/publications/26-Položaj%20žena%20u%20biznis%20sektoru%20u%20Srbiji.pdf>.

51 Beker, K. i sar. (2017) Izveštaj o položaju žena na selu u Srbiji. Izveštaj iz senke Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena povodom četvrtog ciklusa izveštavanja Republike Srbije. Beograd.

52 Bogdanov, N, Babović, M. (2014) Radna snaga i aktivnosti poljoprivrednih gazdinstava. Popis poljoprivrede 2012. Republički zavod za statistiku, Beograd. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2012/Radna%20snaga.pdf>

SLIKA 4:
Prosečna plata formalno zaposlenih radnika za platu po polu, 2004-2017 (u hiljadama RSD)

Izvor: RZS, Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017: 81

Iako ukupan jaz u zaradama nije visok (8,7%), viši je u privatnom sektoru i u nekim industrijama (proizvodnja 18,6%, informacije i komunikacija 14,9%, finansije i osiguranje 12,9%, zdravstvena i socijalna zaštita 12,6%). Udeo žena sa najnižim platama u odnosu na sve žene koje obavljaju plaćeni rad viši je nego udeo najmanje plaćenih muškaraca u odnosu na sve muškarce koji obavljaju plaćeni rad (24,4% nasuprot 21,6%).⁵³

Krhak položaj žena na tržištu rada i rodni jaz u zaposlenosti i platama odražavaju se na rodne neravnopravnosti prilikom penzionisanja. Prema podacima SILC ankete⁵⁴, među muškarcima starosti 65 i više godina 2016. godine 8% nije imalo nikakvu penziju, dok je među ženama iste starosti bilo njih 17% bez ikakve penzije (Babović i sar., 2018). Jaz u penzijama se takođe manifestuje kao prosečno niže penzije žena u odnosu na muškarce. Za starosne penzije (po osnovu rada), penzije žena su na

nivou 84% penzija muškaraca.⁵⁵ Stopa rizika od siromaštva viša je među starijim ženama (65+) nego muškarcima (22% u odnosu na 15%).⁵⁶ Samohrani roditelji (čiju većinu čine žene) su jedna od grupa u najvećem riziku od siromaštva – 40% (u poređenju sa 25,5% opšte stope rizika od siromaštva).

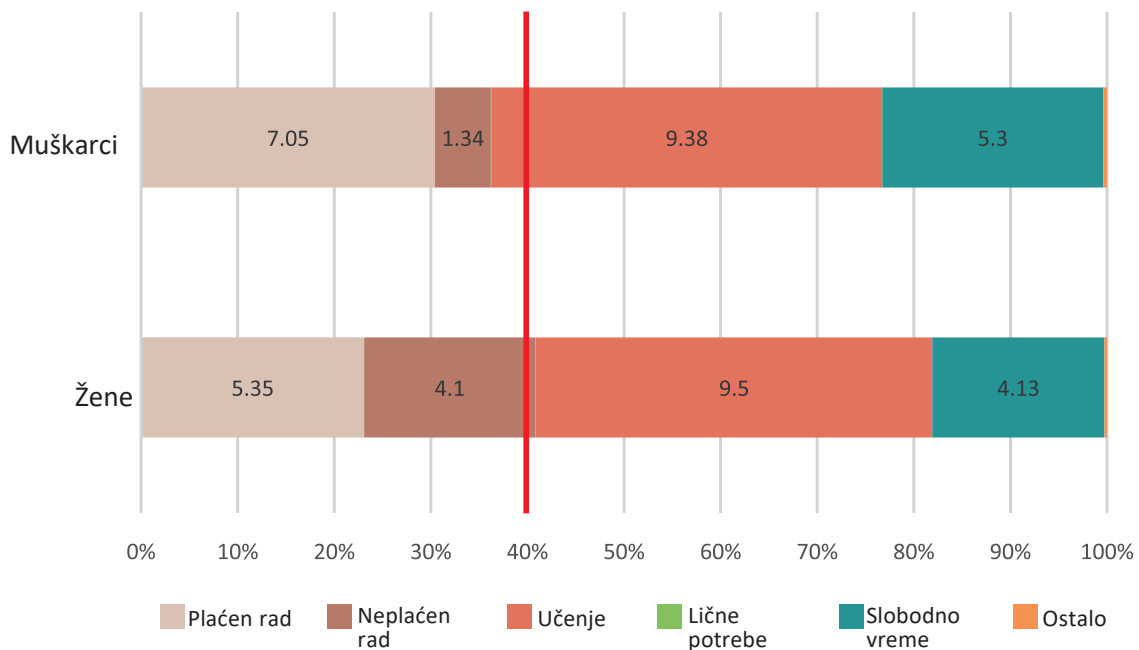
Staranje o porodici i obaveze u domaćinstvu

Rodna asimetrija se takođe manifestuje kroz neravnomerno raspodeljene odgovornosti oko porodice i održavanja domaćinstva. Podaci Ankete o korišćenju vremena (2015) otkrivaju da žene prvide nešto manje vremena na plaćenom radu od muškaraca, ali mnogo više vremena na neplaćenom radu u domaćinstvu i starajući se o članovima porodice. Njihovo ukupno radno vreme je duže a vreme posvećeno odmoru i oporavku kraće (slika 5). Source: SORS, Time Use Survey in the Republic of Serbia 2010 and 2015

53 RZS, Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017: 82-83.
54 Anketa o prihodima i uslovima života, glavni izvor podataka o siromaštvu i neravnopravnosti.

55 RZS, Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017: 85.
56 Anketa o prihodima i uslovima života, 2016.

SLIKA 5:
Prosečan broj sati proveden u dnevnim aktivnostima, zaposlene osobe starosti 15+, Srbija 2015. godine

Izvor: RZS, Korišćenje vremena u Republici Srbiji 2010. i 2015. godine

Nasilje nad ženama

Asimetrični rodni režimi, patrijarhalna kultura, istorija nedavnih oružanih sukoba u regionu i ekonomske poteškoće doprinose relativno visokoj prevalenci različitih oblika rodno zasnovanog nasilja u Srbiji. Nasilje nad ženama preovlađuje u Srbiji. Prema podacima ankete koju je sproveo OEBS o blagostanju i bezbednosti žena tokom leta 2018. godine, nešto više od jedne petine žena iznad 15 godina starosti iskusilo je fizičko i/ili seksualno nasilje od strane partnera ili neke druge osobe. Partnerski odnosi nose veću opasnost od ovih oblika nasilja od bilo kojih drugih, na šta ukazuje duplo viša stopa fizičkog i/ili sek-

sualnog nasilja počinjenog nad ženama od strane trenutnih ili bivših partnera u poređenju sa drugim osobama (17% u odnosu na 8%). U partnerskom nasilju, često je iskustvo psihološkog nasilja, pri čemu 44% žena pominje da je iskusilo ovaj oblik partnerskog nasilja. Prema ovom istraživanju, 42% žena iznad 15 godina starosti izloženo je seksualnom uznemiravanju a svaka deseta žena je žrtva proganjanja. Skoro jedna trećina žena prenosi iskustvo nekog oblika nasilja tokom detinjstva.

TABELA 1:
Zastupljenost različitih oblika nasilja nad ženama

Zastupljenost nasilja		
Fizičko i/ili seksualno nasilje počinjeno od strane bilo koga (partnera i onih kojih nisu partneri)	Nakon navršenih 15 godina	22%
	Poslednjih 12 meseci	5%
Fizičko i/ili seksualno nasilje počinjeno od osoba koje nisu partneri	Nakon navršenih 15 godina	Fizičko: 8% Seksualno: 2%
	Poslednjih 12 meseci	Fizičko: 2% Seksualno: 1%
Nasilje počinjeno od strane partnera (sadašnjih ili bivših)	Nakon navršenih 15 godina	Fizičko: 17% Seksualno: 5% Psihološko: 44%
	Poslednjih 12 meseci	Fizičko: 3% Seksualno: 1%
Seksualno uznemiravanje	Nakon navršenih 15 godina	Bilo koja vrsta: 42% Najteži oblici: 23%
	Poslednjih 12 meseci	Bilo koja vrsta: 18% Najteži oblici: 6%
Proganjanje	Nakon navršenih 15 godina	11%
	Poslednjih 12 meseci	2%
Nasilje tokom detinjstva (fizičko, seksualno, psihološko)	Do 15. godine	31%

Izvor: OEBS, Istraživanje o blagostanju i bezbednosti žena, iz SIPRU (2018) Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2018. godinu.

Prema informacijama koje objavljuje Ministarstvo pravde, od 1. juna 2017. do 1. juna 2018. godine bilo je 44.726 prijavljenih slučajeva nasilja u porodici u Srbiji. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, u istom periodu policija je izrekla ukupno 28.026 mera zaštite, od čega su u 15.373 slučajeva sudovi produžili mere.⁵⁷

Zvanični statistički podaci zasnovani su na Krivičnom zakoniku još uvek nisu usklađeni sa novim Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici. Prema ovim podacima, došlo je do povećanja broja krivičnih prijavi protiv učinilaca krivičnog dela „nasilja protiv braka i porodice“ sa 6268 tokom 2013. godine na 10.561 tokom 2017. Takođe je povećan broj osuđujućih presuda sa 3102 tokom 2013. godine na 4400 tokom 2017. Većina su uslovne osude (3078 odnosno 70%).⁵⁸

Femicid je i dalje visok (najmanje 26 tokom 2017. i 20 tokom prvih 6 meseci 2018. godine), a još uvek ne postoje zvanični statistički podaci o ovom krivičnom delu nad ženama.⁵⁹

Obrazovanje

Rodne neravnopravnosti u obrazovanju manifestuju se uglavnom kao slabiji pristup obrazovanju i uspeh devojčica iz marginalizovanih grupa i kao istaknuta rodna segregacija u oblastima obrazovanja u opštoj populaciji. Postoji jasan obrazac po kojem su dečaci koncentrisaniji na praktičnije srednje škole sa namerom bržeg integrisanja na tržište rada odnosno na nivou fakulteta na oblasti sa boljim mogućnostima za zaposlenje i zaradu (odnosno IKT, finansije i osiguranje, itd). Tri puta više dečaka nego devojčica završava trogodišnje programe u srednjim školama koji su praktičniji. Devojčice su koncentrisanije u srednjim školama opšteg usmerenja koje se uobičajeno biraju kao priprema za fakultet. One su brojnije među studentima univerziteta (56,6% u 2017/2018.

akademske godini), kao i među diplomiranim studentima (58% 2016. godine). Međutim, one čine manjinu među studentima IKT i komunikacionih tehnologija (26%), inženjerstva, proizvodnje, građevine (37%). Žene su činile većinu među osobama koje su doktorirale 2016. godine, a ipak ih je manji broj među profesorima univerziteta i istraživačima, posebno na najvišem nivou. Ima manje od 10% žena među članovima Akademije nauka i umetnosti.⁶⁰

Rano napuštanje školovanja romskih devojčica je i dalje gorući problem i jedan od glavnih uzroka visoke prevalencije ranih/prinudnih brakova (33% devojčica 15-19 godina starosti bilo je trudno ili je rodilo dete tokom 2014. godine⁶¹). Među devojčkama (15-24) koje žive u romskim naseljima, stopa pismenosti bila je 80,1%, dok je među devojčkama iz najsiromašnijih 60% domaćinstava u istim naseljima stopa pismenosti bila 70% u 2014. godini. Dok je neto stopa pohađanja osnovne škole devojčica koje žive u romskim naseljima bila 85% u 2014. godini, neto stopa za srednju školu iznosi samo 15%.⁶²

Devojčice sa invaliditetom se ređe nalaze u inkluzivnom obrazovanju od dečaka. Podaci za 2016. godinu otkrivaju dve trećine dečaka među decom koja pohađaju inkluzivno obrazovanje sa individualnim obrazovnim planom.⁶³

Digitalni jaz je i dalje prisutan. Tokom 2017. godine, žene su ređe koristile računare od muškaraca. Tokom tri meseca pre ankete o korišćenju IKT tehnologija, 63,4% žena i 72,2% muškaraca koristilo je računare. Međutim, među najmlađom populacijom (16-24), devojčice nešto češće koriste kompjuter od dečaka (96,9% u odnosu na 93,9%), što možda ukazuje na preokret dugotrajnog trenda u korist muškaraca.

57 <https://iskljucinasilje.rs/rs/aktuelnosti/za-godinu-44-728-prijavljenih-slucajeva-nasilja-u-porodici/>

58 RZS, Punoletni učinoci krivičnih dela, 2017. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20181193.pdf>

59 Mreža „Žene protiv nasilja“, https://www.zeneproktivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Saopštenje_01.januar-30.jun_2018.pdf

60 RZS, Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017.

61 UNICEF, Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji, 2014. Srbija – Romska naselja: 102.

62 UNICEF, Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji, 2014. Srbija – Romska naselja: 166.

63 RZS, Žene i muškarci u Srbiji 2017: 49.

Stereotipi i uloga medija

Rodni stereotipi su i dalje su prisutni u Srbiji. Nedavno sprovedeno istraživanje o muškarcima i maskulinitetu u Srbiji⁶⁴ pokazalo je da žene imaju manje konzervativne stavove od muškaraca.

Rodno ravnopravna skala muškaraca predstavljena u tabeli 2 ukazuje na niže ocene u svim stavovima muškaraca (skala uključuje vrednosti od 1 do 3, pri čemu vrednost bliža 1 ukazuje na konzervativne i patrijarhalne stavove, dok bliža 3 ukazuje na ravnopravnije stavove).

TABELA 2:
Stavovi o odnosima između muškaraca i žena

Stavovi	Muškarci	Žene
Više prava za žene znači manje prava za muškarce	1,93	2,18
Najvažnija uloga žene je da se brine o kući i da kuva za svoju porodicu	1,63	1,88
Postoje situacije u kojima žena zasluži da dobije batine	2,14	2,54
Menjanje pelena, kupanje dece i hranjenje dece su dužnosti majke	1,48	1,77
Žena bi trebalo da bude ona koja se brine da ne zatrudni	1,96	2,11
Muškarac bi trebalo da ima poslednju reč u odlukama kod kuće	1,67	2,14
Žena bi trebalo da toleriše nasilje kako bi održala porodicu na okupu	2,38	2,60
Biti muškarac znači da moraš biti čvrst	1,05	1,25
Ukupna ocena	1,73	1,99

Izvor: Blagojević, M. (2018) Muškarci u Srbiji. Promene, otpori i izazovi, Centar E8, Beograd.

Značajnu ulogu u ovom smislu imaju nastavni programi i sadržaj obrazovnih sredstava koji se koriste na svim nivoima obrazovanja. Kao što su razna istraživanja pokazala, sadržaj programa i udžbenika i dalje nisu usklađeni sa principima rodne ravnopravnosti, što doprinosi reprodukciji rodnih stereotipa i podržavanju patrijarhalne kulture kod novih generacija.⁶⁵ Uz to, studije roda na nivou univerziteta su malobrojne, dok edukacija o rodnoj ravnopravnosti među profesionalcima (donosiocima politika, zaposlenima u prosveti, socijalnoj i

zdravstvenoj zaštiti, itd) nije sistematski integrisana u programe osnovnih studija.

Praćenje medijskih sadržaja ukazuje na veliko prisustvo sadržaja koje karakterišu mizoginija, seksizam i rodni stereotipi.⁶⁶ Medijsko izveštavanje o nasilju nad ženama je uglavnom senzacionalističko i tabloidno. U tabloidima se promovise surovost, žrtvama se oduzima dostojanstvo, a porodice žrtava ne dobijaju elementarno poštovanje.⁶⁷

64 Ova anketa zasnovana je na metodologiji IMAGES, međunarodne ankete o muškarcima, maskulinitetu i rodnoj ravnopravnosti, koju je organizovao Centar E8. <http://images.edu.rs/rezultati-istrazivanja-2/>

65 Ovaj nalaz beleže razna istraživanja: Čeriman, Milutinović Bojanić (ur.), 2016; Jarić, 2013; Stjepanović-Zaharijevski, Gavrilović, Petrušić, 2010; Stefanović, Glamočak, 2008.

66 Mršević Z., (2017) Mediji u Srbiji o rodno zasnovanom nasilju u 2015. i 2016. godini - Kako protiv nasilja - uloga medija, UNDP, Beograd.

67 Lukić, M, Jovanović, D, Slavković, B, Petrović, B. (2018) Nijedna žena manje, AŽC, Beograd, dostupno na https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/literatura/Nijedna_zena_manje.pdf

2.

METODOLOGIJA
I PRISTUP
EVALUACIJI

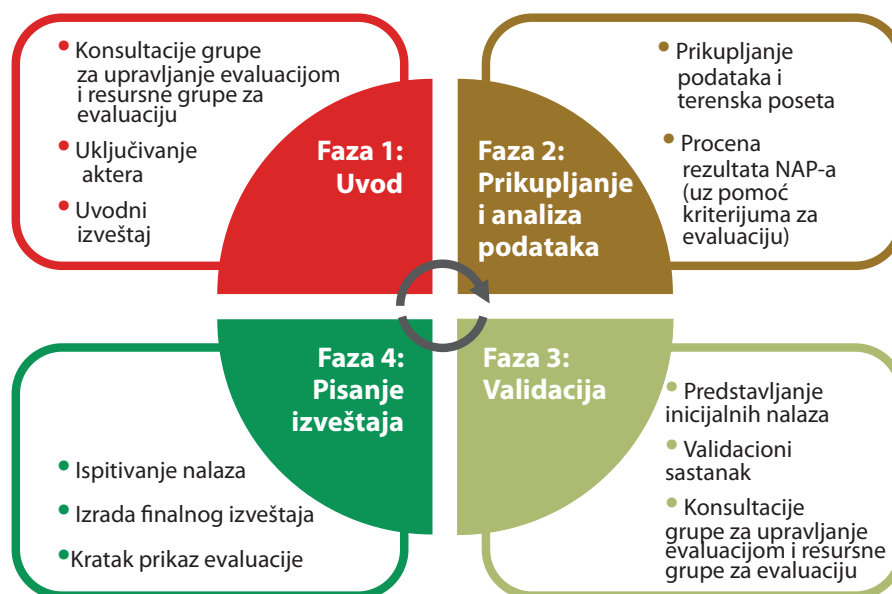
METODOLOGIJA I PRISTUP EVALUACIJI

2.1 Formulacija evaluacije

Metodologija i pristup evaluaciji razvijeni su na osnovu kriterijuma za evaluaciju koje je definisala *UN Women*, prateći kriterijume za evaluaciju koje je definisao Komitet za razvojnu pomoć (DAC) Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)⁶⁸ i uz poštovanje Normi i standarda za evaluaciju Grupe Ujedinjenih nacija za evaluaciju (UNEG). Evaluacija je sprovedena kroz 4 faze: uvodnu fazu, prikupljanje i analizu podataka, validaciju i pisanje izveštaja.

referentnu grupu za evaluaciju (koja se sastojala od predstavnika međunarodnih organizacija koje podržavaju sprovođenje NAP-a, eksperata i ženskih OCD). Definisana je metodologija, razvijeni su alati za prikupljanje podataka, kao i drugi instrumenti potrebni za prikupljanje i analizu podataka. Faza prikupljanja podataka je obuhvatila različite metode za prikupljanje podataka, što je dodatno razrađeno u narednom poglavlju. Tokom faze prikupljanja podataka organizovana je terenska poseta. Faza validacije sadržala je predstavljanje inicijalnih nalaza grupi

FIGURE 6:
Phases of evaluation

Tokom uvodne faze evaluacije uspostavljena je organizacija rada, što je obuhvatilo pored tima za izradu evaluacije i grupu za upravljanje evaluacijom (koja se sastojala od predstavnika glavnih aktera – Koordinacionog tela, Sekretarijata za javnu politiku i organizacije *UN Women*) i

za upravljanje i referentnoj grupi. Organizovana je posebna radionica za potvrđivanje nalaza sa predstavnicima eksperata/ekspertkinja i ženskih OCD sa ciljem da se predstave prvi nalazi i prodiskutuju ključne preporuke.

68 <http://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>

Pristup evaluaciji

Pristup evaluaciji zasnovan je na nekoliko principa:

1. Grupa za upravljanje evaluacijom i referentna grupa za evaluaciju su na vreme i opširno informisane o metodologiji evaluacije i takva bliska saradnja omogućila je kolaborativan pristup izveštavanju o ishodima (pristup evaluaciji uticaja koji se zasniva na priči o učinku sa dokazima o tome na koji način je neki program doprineo ishodima i uticajima). Dokaze su pregledali tehnički stručnjaci i akteri u okviru programa.
2. U pogledu izvučenih pouka i modela dobre prakse, tim za izradu evaluacije je upotrebio pristup afirmativnog ispitivanja i pozitivnih odstupanja koji je usmeren na postojeće snage a istovremeno prepoznaje glavne nedostatke i izazove za realizaciju NAP-a i ostvarenje željenih rezultata i uticaja.
3. Konačno, da bi se obezbedila evaluacija usmerena na upotrebljivost, evaluacija je procenjivana u odnosu na njenu upotrebljivost za nameravane korisnike. Stoga, evaluacija je planirana i sprovedena tako da unapredi izgled upotrebljivosti kako nalaza tako i samog procesa i posluži pri donošenju odluka i unapredi učinak tokom druge faze realizacije Strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine.

Tokom evaluacije, primenjeni su ključni principi rodno odgovorne evaluacije, uključujući: 1) nacionalno „vlasništvo“ i rukovođenje; 2) koordinisanost i koherentnost sa UN sistemom u pogledu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena; 3) inovativnost; 4) pravične odnose moći i osnaživanje; 5) učešće i uključenost; 6) nezavisnost i nepristrasnost; 7) transparentnost; 8) kvalitet i verodostojnost; 9) intencionalnost i upotrebljivost evaluacije i 10) etičnost.

Pristup evaluaciji formulisan je u skladu sa posebnom svrhom evaluacije. Obzirom da je ovo evaluacija na sredini trajanja Strategije, a konačna evaluacija NAP-a koji je ograničen na period 2016-2018, ova evaluacije je morala da se bavi najpre procenom ostvarenog napretka u odnosu na očekivane rezultate definisane za 2018. godinu, ali takođe i da pruži uvid u potencijal ostvarenih rezultata do tog trenutka za ostvarivanje

krajnjih ciljeva i očekivanih rezultata nakon isteka trajanja Strategije 2020. godine. To je podrazumevalo da okvir procene mora biti sveobuhvatan i da uključuje indikatore i podatke o procesima i rezultatima na sredini trajanja, ali takođe i alate koji omogućavaju da se prepoznaju praznine, nedostaci i proceni verovatnoća da će ciljevi i rezultati biti ostvareni do kraja trajanja strategije. Stoga je pored pokazatelja koji se nalaze u NAP-u za merenje očekivanih rezultata u 2018. godini tim za evaluaciju morao da koristi dodatne pokazatelje da bi procenio uticaj rezultata ostvarenih do tog trenutka, kao i da proceni rizike i potencijal za ostvarivanje krajnjih rezultata.

Važno je pomenuti još jednu odliku ovog pristupa. Evaluacija je obično osmišljena tako da prati ostvarivanje rezultata. Međutim, da bi pružili detaljnije rezultate i preporuke, sprovedena je takođe analiza delotvornosti kriterijuma na nivou mera i aktivnosti, posebno u slučaju kada su prepoznate određene nedoslednosti posebnih ciljeva i mera i tamo gde indikatori rezultata nisu bili dovoljni da pokažu nivo realizacije NAP-a.

Kriterijumi za evaluaciju i ključna pitanja

Evaluacija je sprovedena na osnovu pet OECD-DAC kriterijuma za evaluaciju a pitanja su formulisana u odnosu na sledeće kriterijume:

- I. *Relevantnost*
- II. *Delotvornost*
- III. *Efikasnost*
- IV. *Uticaj*
- V. *Održivost*

Pitanja za evaluaciju su razrađena kroz širok konsultativni proces. Prvobitno su korišćena pitanja iz Opisa poslova i zadataka, a zatim su dodatno razvijena i prilagođena na osnovu komentara grupe za upravljanje evaluacijom, referentne grupe za evaluaciju, konsultacija sa ključnim akterima i regionalnom konsultantkinjom organizacije UN Women zaduženom za evaluaciju.

I Relevantnost

Tipično postoje dva aspekta relevantnosti koja su od značaja za evaluaciju. Prvi se odnosi na provedu faze formulacije tokom faze programiranja da bi se procenila logika intervencije i razrada projekta u odnosu na ispunjavanje prepoznatog zahteva i potrebe za eksternom pomoći. Povezana a često i podjednako značajna je relevantnost „u

realnom vremenu“ da bi se obezbedilo da realizacija koja često kasni ostane relevantna za potrebe i prioritete ciljnih korisnika, u odnosu na kontekst postojećeg rasporeda ugovaranja i isplata.

Kriterijumi relevantnosti za evaluaciju NAP-a nastali su iz pitanja definisanih u Opisu poslova i zadataka:

TABELA 3:
Relevantnost

Kriterijum 1: RELEVANTNOST	
U kojoj meri je NAP bio relevantan za nacionalne prioritete u oblasti rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena kada je formulisan?	1.1 Da li je formulacija NAP-a prikladna da odgovori na potrebe direktnih korisnika?
	1.2 Kako je NAP usklađen sa Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost u smislu doslednosti ciljeva i očekivanih rezultata?
	1.3. Kako se NAP odražava na i kako se uklapa sa drugim nacionalnim strateškim okvirima i međunarodnim obavezama Srbije u oblasti ženskih prava i rodne ravnopravnosti?
Koji je trenutni nivo relevantnosti NAP-a?	1.4 U kojoj meri su ključni nacionalni partneri bili uključeni u osmišljavanje i formulisanje NAP-a?
	1.5 U kojoj meri je NAP zasnovan na kvalitetnoj analizi, uključujući rodnu analizu, procenu rizika, društveno-kulturnu i političku analizu?
	1.6 U kojoj meri je formulisana intervencija relevantna za prioritete u oblasti rodne ravnopravnosti u zemlji?
	1.7 U kojoj meri je NAP relevantan za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja u pogledu unapređivanja položaja žena i ostvarivanja rodne ravnopravnosti u oblastima koje su sadržane u ciljevima i potciljevima?

II Delotvornost

Delotvornost je mera doprinosa koji ostvaruju rezultati intervencije u odnosu na njene posebne ciljeve. To je suštinski kvalitativna mera neposredne i primetne promene kod ciljnih grupa/institucija kao direktna posledica sprovedenih aktivnosti i ostvarenih neposrednih rezultata.

Ona obuhvata i procenu prikladnosti merljivih pokazatelja, da li su planirane koristi ostvarene i dobijene, merenje bihevioralne i organizacione promene među korisničkim grupama i ciljnim in-

stitucijama, da li su pretpostavke na nivou rezultata relevantno i adekvatno objasnile ostvarivanje svrhe projekta i da li su neplanirani rezultati uticali na ostvarenu korist.

Predložena pitanja iz Opisa poslova i zadataka u okviru delotvornosti predstavljaju osnov za evaluaciju ove dimenzije:

TABELA 4:
Delotvornost

Kriterijum 2: DELOTVORNOST	
<p>Da li je proces realizacije NAP-a bio delotvoran?</p> <p>U kojoj meri su ostvareni rezultati iz NAP-a?</p> <p>Koja je verovatnoća da će ciljevi i prioriteta iz NAP-a biti ostvareni?</p> <p>U kojoj meri je realizacija NAP-a doprinela napretku u ostvarivanju COR 5 i drugih relevantnih potciljeva održivog razvoja?</p>	2.1 Koliko su prikladne i korisne mere, pokazatelji, aktivnosti i vremenski okvir opisani u NAP-u pri proceni napretka?
	2.2 Da li su projektovane vrednosti indikatora realistične i da li mogu da se prate?
	2.3 Koji su ključni faktori koji doprinose ostvarivanju ili neostvarivanju očekivanih rezultata NAP-a?
	2.4 U kojoj meri su uspostavljeni mehanizmi kojima se obezbeđuje uspešna realizacija NAP-a?
	2.5 U kojoj meri se može očekivati da će konačni očekivani rezultati definisani za 2020. godinu biti ostvareni?
	2.6 U kojoj meri su kapaciteti državnih aktera uticali na ostvarivanje rezultata?
	2.7 Da li NAP ima uspostavljene delotvorne mehanizme za praćenje i merenje napretka u odnosu na rezultate?
	2.8 Da li sve uključene strane jasno razumeju svoje uloge i odgovornosti?
	2.9 U kojoj meri su ostvareni rezultati i sprovedene aktivnosti doprineli ostvarivanju COR 5 i potciljeva 1.4, 2.3, 8.5 i 10.2?

III. Efikasnost

Efikasnost se odnosi na meru u kojoj su ostvareni neposredni rezultati (autputi) uz razuman trošak: uzimaju se u obzir veze između rezultata i aktivnosti odnosno uloženi resursi (inputa) koji dovode do ostvarivanja svakog neposrednog rezultata.

Ovaj deo treba u svakom slučaju da zabeleži ograničenja NAP-a sadržana u delu o relevantnosti, ali je pažnja usmerena na stvarnom iskorišćenju sredstava unutar propisanog logičkog okvira i projektnog budžeta..

TABELA: 5:
Efikasnost

Kriterijum 3: EFIKASNOST	
<p>Da li su resursi (finansijski, ljudski, tehnička podrška, itd) strateški raspoređeni da bi se ostvarili rezultati NAP-a?</p> <p>Da li je bilo nekih ograničenja (npr. političkih, praktičnih i birokratskih) tokom realizacije različitih mera i koji je nivo napora uložen da se ovi izazovi prevaziđu?</p> <p>Da li je uspostavljen solidan sistem za praćenje tokom realizacije NAP-a?</p>	3.1. U kojoj meri je intervencija bila isplativa?
	3.2. U kojoj meri su troškovi intervencije opravdani, uzevši u obzir promene/efekte koje je ostvarila?
	3.3. U kojoj meri su troškovi povezani sa intervencijom proporcionalni ostvarenoj dobiti?
	3.4. Koji faktori utiču na odstupanja? Kako su ovi faktori povezani sa intervencijom?
	3.5. Koliko je uvremenjen i efikasan proces za izveštavanje i praćenje intervencije?
	3.6. U kojoj meri faktori povezani sa intervencijom utiču na efikasnost ostvarivanja zabeleženih rezultata? Koji još faktori utiču na troškove i dobit? Koliko su troškovi intervencije proporcionalno raspodeljeni na različite grupe aktera, uzevši u obzir distribuciju povezane dobiti?
	3.7. Koliko je uvremenjen i efikasan proces za izveštavanje i praćenje intervencije?
	3.8. Ko je zadužen za praćenje? Da li se ulazni resursi redovno prate da bi se podstakla isplativa realizacija aktivnosti? Koliko dobro upravljačke i nadzorne strukture prate aktivnosti i da li se preduzimaju korektivne mere ukoliko je potrebno?

IV. Uticaj

Uticaj će se procenjivati na nivou ISHODA Strategije. Uticaj se odnosi na promene do kojih dovedu intervencija programa. Nastale promene će se ocenjivati u odnosu na strateške ciljeve u tri oblasti prioriteta i u odnosu na tri očekivana ishoda.

TABELA 6:
Uticaj

Kriterijum 4: UTICAJ	
<p>Neposredni ili dugoročni efekti</p> <p>Koji su nameravani i nenameravani, pozitivni i negativni efekti intervencije na ljude, institucije i fizičko okruženje?</p> <p>Uprave i ženske OCD izgradile su produktivan dijalog da bi pronašle način da unaprede kvalitet života žena.</p> <p>Šta smatraju korisnici i ostali akteri pod uticajem intervencije da su efekti intervencije na njih?</p>	4.1. Kakvi su efekti za žene i muškarce? (različite grupe)
	4.2 U kojoj meri je napredovala rodna ravnopravnost i osnaživanje žena kao rezultat realizacije NAP-a?
	4.3 Da li je kapacitet organizacija civilnog društva uz pomoć i podršku NAP-a ojačan da bolje zagovaraju za rodnu ravnopravnost?
	4.4. U kojoj meri mogu da se identifikuju i izmere promene do kojih je došlo tokom trajanja intervencije odnosno tokom perioda koji pokriva evaluacija?
	4.5. Da li su razmotrena uverljiva alternativna objašnjenja za identifikovane promene i ubedljivo isključena?
	4.6. Da li nacionalne/lokalne institucije pokazuju vođstvo, posvećenost i tehničke kapacitete da nastave rad na realizaciji druge faze Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost?
	4.7. U kojoj meri je NAP uspeo da izgradi pojedinačne i institucionalne kapacitete nosilaca prava i odgovornosti?
	4.8 Da li ključni nacionalni partneri, uključujući ženski pokret i ženske organizacije imaju glas i uticaj u realizaciji NAP-a?
	4.9. U kojoj meri je NAP posebno unet u republički budžet?

V. Održivost

Održivost se odnosi na to da li je verovatno da će se pozitivni ishodi projekta nastaviti nakon što prestane finansiranje spolja i takođe da li je njegov dugoročni uticaj na šire razvojne procese održiv na nivou sektora, regiona odnosno države.

To znači da postoji jaka korelacija između uticaja i održivosti jer su varijable kojima se objašnjava uticaj i održivost često iste. Uticaj i održivost imaju pozitivnu korelaci-

ju. Stoga, ukoliko je opšti uticaj negativan, takva će biti i održivost.

TABELA 7:
Održivost

Kriterijum 5: ODRŽIVOST	
Koji je nivo održivosti rezultata ostvaren realizacijom NAP-a?	4.1 U kojoj meri je NAP doprineo uspostavljanju delotvornih partnerstava i razvoju nacionalnih kapaciteta?
	4.2 Da li postoji nacionalni mehanizam/struktura za održavanje ostvarenih rezultata?
	4.3 U kojoj meri nacionalni mehanizam/struktura ima finansijske i ljudske kapacitete da održava rezultate?
	4.4 U kojoj meri nacionalni mehanizam/struktura ima finansijske i ljudske kapacitete da održi ostvarene rezultate?
	4.5 U kojoj meri je NAP posebno unet u republički budžet?

Pokazatelji za merenje rezultata

Kao što je objašnjeno, pristup evaluaciji formulisani je tako da prati dve paralelne linije evaluacije sa dva skupa pokazatelja:

- 1) Okvir za praćenje NAP-a za period 2016-2018. sa pokazateljima definisanim u NAP-u za merenje ostvarenih rezultata;
- 2) Okvir evaluacije sa indikatorima za merenje relevantnosti, delotvornosti, uticaja, održivosti i efikasnosti i odgovorima na pomenuta pitanja iz evaluacije.

Uz kvantitativne i kvalitativne indikatore definisane u NAP-u, upotrebljen je sistem bodovanja za procenu relevantnosti, delotvornosti, uticaja i održivosti, kao što je predstavljeno u nastavku.

TABELA 8:

Sistem za bodovanje evaluacije – legenda za procenu relevantnosti

LEGENDA ZA PROCENU RELEVANTNOSTI		LEGENDA ZA PROCENU DELOTVORNOSTI, UTICAJA I ODRŽIVOSTI	
0	Relevantnost ne može da se proceni	0	Ne može da se proceni, nema podataka, informacija
1,00 - 1,99	Nizak nivo relevantnosti	1,00 - 1,50	Nije delotvorno, nema uticaja, nije održivo
2,00 - 2,49	Srednji nivo relevantnosti	1,51 - 2,49	Nizak nivo delotvornosti, uticaja, održivosti
2,50 - 3,00	Visok nivo relevantnosti	2,50 - 3,00	Srednji nivo delotvornosti, uticaja, održivosti
		3,01 - 4,00	Puna odgovornost, jak pozitivan uticaj, visok nivo održivosti

Da bi se procenila ostvarenost na nivou tri strateška cilja, obračunavaju se bodovi na osnovu vrednosti dodeljenih po nivoima predstavljenim u tabeli 8.

Kada se jedan posebni cilj oceni sa dve ocene (odnosno jedan deo je u potpunosti ostvaren a jedan deo je niskog nivoa delotvornosti), onda se izračunava prosečna ocena prvo za posebni cilj i ta se prosečna ocena koristi za obračun prosečne ocene za čitav strateški cilj.

Metodologija za procenu doprinosa realizaciji COR

Dodatni cilj evaluacije jeste da se proceni doprinos realizacije NAP-a rodnim aspektima Razvojne agende UN do 2030. Obzirom da je ova agenda veoma složena i da obuhvata 17 ciljeva i 169 potciljeva održivog razvoja, kao i 230 indikatora za merenje ostvarenosti, procena je zasnovana na okviru koji je razvijen u izveštaju organizacije UN

Women iz 2017. godine o statistici u oblasti rodne ravnopravnosti i ciljevima održivog razvoja. Ovaj izveštaj sadrži pregled dostupnih podataka za merenje napretka u realizaciji COR 5 i nekoliko ključnih potciljeva unutar drugih COR koji su značajni za promociju rodne ravnopravnosti (predstavljani u tabeli 9). Evaluacija NAP-a procenila je relevantnost ciljeva i rezultata NAP-a za ostvarenje COR 5 i odabranih potciljeva primenom indikatora za COR.

TABELA 9:

Predlog ciljeva i potciljeva održivog razvoja za procenu

Ciljevi održivog razvoja	Potciljevi održivog razvoja
 <p data-bbox="252 1189 608 1256"><i>Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i djevojčice</i></p>	5.1 Okončati svuda i sve oblike diskriminacije protiv žena i djevojčica.
	5.2 Eliminirati sve oblike nasilja nad ženama i djevojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima, seksualnu i druge oblike eksploatacije.
	5.3 Eliminirati sve štetne prakse kao što su dečiji, rani i nasilni brakovi i sakaćenje ženskih genitalija.
	5.4 Prepoznati i vrednovati neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu kroz obezbeđivanje javnih usluga, infrastrukture i politike socijalne zaštite te kroz promovisanje zajedničke odgovornosti u domaćinstvu i porodici, na nacionalno prikladan način.
	5.5 Obezbediti da žene u potpunosti i efektivno učestvuju i imaju jednake mogućnosti za rukovođenje na svim nivoima donošenja odluka u političkom, privrednom i javnom životu.
	5.6 Obezbediti univerzalnu dostupnost seksualnog i reproduktivnog zdravlja i reproduktivnih prava, kako je dogovoreno u skladu sa „Programom akcije Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju“ i „Pekinškom platformom za akciju“, odnosno sa dokumentima koji su nastali kao rezultat njihovih analitičkih konferencija.
	5.a Sprovesti reforme kako bi žene dobile jednaka prava na ekonomske resurse, kao i pristup vlasništvu i kontroli nad zemljištem i ostalim oblicima svojine, finansijskim uslugama, nasledstvu i prirodnim resursima, u skladu sa nacionalnim zakonima.
	5.b Povećati upotrebu inovativnih tehnologija, posebno informacionih i komunikacionih tehnologija, kako bi se promovisalo osnaživanje žena.
	5.c Usvojiti i osnažiti dobru politiku i izvršno zakonodavstvo za promovisanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i djevojčica na svim nivoima.

 <p><i>Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima</i></p>	<p>1.4 Do 2030. obezbediti da svi muškarci i žene, a posebno siromašni i ranjivi, imaju jednaka prava na ekonomske resurse, kao i pristup osnovnim uslugama, vlasništvu i upravljanju zemljištem, odnosno drugim oblicima svojine, nasledstvu, prirodnim bogatstvima, odgovarajućim novim tehnologijama i finansijskim uslugama, uključujući mikrofinansiranje</p>
 <p><i>Okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu</i></p>	<p>2.3 Do 2030. udvostručiti poljoprivrednu produktivnost i prihode malih proizvođača hrane, a posebno žena, autohtonih naroda, porodičnih poljoprivrednih proizvođača, stočara i ribara, kroz bezbedan i jednak pristup zemljištu, drugim proizvodnim resursima i podacima, saznanjima, finansijskim uslugama, tržištima i mogućnostima za ostvarivanje dodatne vrednosti, odnosno za zapošljavanje van poljoprivrede.</p>
 <p><i>Promovisati kontinuiran, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve</i></p>	<p>8.5 Do 2030. postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti.</p>
 <p><i>Smanjiti nejednakost unutar i između država</i></p>	<p>10.2 Do 2030. osnažiti i promovisati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju svih, bez obzira na starost, pol, invaliditet, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status.</p>

Ograničenja za evaluaciju, rizici i strategije za ublažavanje rizika

Suočili smo se sa nekoliko ograničenja tokom evaluacije:

1. Ograničenja koja se odnose na pokazatelje za praćenje ostvarenih rezultata i uticaja. U nekim slučajevima pokazatelji nisu bili dovoljno precizni, nisu bili merljivi odnosno nije bilo dostupnih podataka. Ukoliko je bilo moguće, korišćeni su posredni pokazatelji ili je merenje zasnovano na sličnim podacima.
2. Odsustvo sistema za redovno izveštavanje svih aktera uključenih u sprovođenje aktivnosti i mera u okviru NAP-a.⁶⁹ Posebno, odsustvo izveštavanja mehanizama na lokalnom nivou. Ovo ograničenje je rešeno prilagođenim upitnikom koji je poslat na popunjavanje svim akterima u realizaciji, da bi se nadoknadilo odsustvo izveštaja o realizaciji. Informacije na lokalnom nivou su prikupljene posredno, a zbog niskog nivoa realizacije i nepostojećih mehanizama za koordinaciju sa lokalnim zajednicama, evaluacija je usmerena većinski na nacionalni nivo.
3. Malobrojni odgovori određenih aktera predstavljaju još jedno ograničenje. Međutim, samo nekoliko od brojnih aktera nije odgovorilo na poziv da učestvuje u evaluaciji i da pruži informacije. Uopšteno gledano, spremnost na odgovor je bila veoma dobra.

2.2 Proces prikupljanja podataka

Proces prikupljanja podataka trajao je tokom oktobra i novembra 2018. godine. Sproveden je različitim metodama i obuhvatio je veliki broj aktera.

⁶⁹ U svrhu praćenja realizacije NAP-a prikupljeni su podaci za 2016. i 2017. godinu od učesnika u realizaciji i iz objavljenih izveštaja. Međutim, u svrhu izveštaja bilo je potrebno da se primeni poseban upitnik na aktere u realizaciji, jer nije uspostavljen redovan sistem izveštavanja Koordinacionom telu kao glavnom i odgovornom državnom organu za realizaciju NAP-a.

Metodi za prikupljanje podataka

U zavisnosti od pitanja za evaluaciju i posebnih zadataka u okviru procene, podaci su prikupljeni upotrebom mešovitog metoda:

- A. analizom sekundarnih izvora (pregled dokumenata i analiza konteksta, analiza statističkih podataka i istraživanja, administrativnih podataka);
- B. analizom primarnih izvora (upitnik za procenu napretka aktivnosti, razgovori sa ključnim akterima, radionice i diskusije u fokus grupama).

A. Analiza sekundarnih izvora obuhvatila je nekoliko metoda i procedura za prikupljanje podataka:

1. Pregled dokumenata i analiza sadržaja. Pregledani dokumenti obuhvataju različite državne izveštaje, nacionalne politike, zakone, statističke izveštaje, izveštaje nezavisnih tela (Zaštitnik građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti), OCD, nacionalne strategije i druge politike, relevantne izveštaje UN, izveštaje univerziteta, istraživanja. Spisak dokumenata se nalazi u aneksu 8.4.
2. Administrativni podaci su prikupljeni iz različitih izvora za različite pokazatelje. Na primer, podaci o vlasništvu žena nad zemljištem i stambenim objektima dobijeni su od Republičkog geodetskog zavoda, podaci o nasilju nad ženama od različitih institucija, itd. Neki od vlasnika podataka bili su spremni da odgovore, ali neki nisu, što je umanjilo mogućnost da se određena ostvarenja preciznije izmere.
3. Statistički podaci i istraživanja korišćeni su za mnoge indikatore, posebno podaci iz Ankete o radnoj snazi, Indeksa rodne ravnopravnosti, Ankete o prihodima i uslovima života, statistika o stanovništvu, zdravlju, krivičnim delima, itd.

B: Analiza primarnih podataka

Primarni podaci su prikupljeni od aktera odgovornih za realizaciju mera i aktivnosti iz NAP-a, kao i drugih aktera koji su učestvovali u formulisanju i realizaciji NAP-a, odnosno nezavisnih eksperata/ekspertkinja i aktivista/aktivistkinja koji/e su imali/e priliku da steknu uvid i iskustvo o određenim merama i aktivnostima u svom polju rada.

U NAP-u su definisane agencije koje su nosioci realizacije, uglavnom Koordinaciono telo i relevantna ministarstva, u zavisnosti od teme i projekcija. Određeni broj ostalih državnih, nezavisnih tela i javnih institucija prepoznat je kao partner glavnih nosilaca realizacije, a takođe i kao značajan izvor podataka o realizaciji. Uz ključne aktere u realizaciji i njihove partnere koji se eksplicitno pominju u NAP-u, uključene su organizacije civilnog društva, eksperti/ekspertkinje i učesnici u prikupljanju primarnih podataka, uz pokušaj da se obezbede informacije o procesu realizacije, partnerstvima, olakšavajućim faktorima, nedostacima i preporukama za sledeći NAP na osnovu njihovog specifičnog iskustva i perspektive. Podaci su prikupljeni uz pomoć nekoliko metoda:

- Podaci od aktera u realizaciji i donatorskih organizacija prikupljeni su putem **upitnika za procenu napretka aktivnosti**. To je standardizovan upitnik koji sadrži sve mere i aktivnosti definisane u NAP-u za koje je trebalo akteri da obezbede informacije ukoliko su realizovali svaku od ovih aktivnosti, da obezbede izvore verifikacije, da ukažu na to zašto aktivnosti nisu sprovedene ukoliko je to slučaj, da prepoznaju ulogu *UN Women* i drugih partnera. Oni su takođe mogli da obezbede informacije o drugim aktivnostima relevantnim za unapređivanje rodne ravnopravnosti, čak i ako nisu definisane u NAP-u. Akteri su bili spremni da popune upitnik tokom **uvodne radionice za predstavljanje evaluacije** na kojoj su učestvovala kontakt osobe za rodnu ravnopravnost u svim ministarstvima Vlade Republike Srbije.
- Pojedinačni razgovori su obavljani nakon pribavljanja informacija putem upitnika za procenu napretka aktivnosti, da bi se obezbedile detaljnije informacije o različitim aspektima: percepciji značaja aktivnosti, potencijalu, efektima, preprekama, itd.
- Organizovane su diskusije u fokus grupama i radionice sa ekspertima/ekspertkinjama i ženskim i feminističkim OCD da bi se prodiskutovala realizacija NAP-a i procenio uticaj u različitim oblastima. Ovaj metod je takođe upotrebljen za potvrđivanje prvih nalaza i participativan doprinos iznalaženju preporuka za sledeći NAP.

Uzorkovanje

Uzorak je obuhvatio sledeće grupe:

1. glavne državne nosioce realizacije: Koordinaciono telo, ministarstva i druge javne ustanove,
2. partnerske institucije/organizacije,
3. partnerske agencije (UN, OEBS, EU),
4. nezavisne eksperte/ekspertkinje,
5. aktivistkinje iz ženskih i feminističkih organizacija civilnog društva.

Faza prikupljanja podataka bila je veoma uspešna, a odgovor aktera je bio nadasve pozitivan. Preko 100 aktera je na neki način učestvovalo u procesu evaluacije. Rezultati ove faze bili su sledeći:

- Upitnik o napretku aktivnosti popunilo je 34 ministarstva i drugih institucija koje su prepoznate u NAP-u kao nosioci realizacije odnosno partnerske institucije/organizacije. Uz to, upitnik je popunilo 6 agencija UN, Delegacija EU i OEBS (čitav spisak aktera koji su dali odgovor i vratili upitnik nalazi se u prilogu u aneksu 8.3).
- Obavljeno je 45 razgovora sa predstavnicima aktera u realizaciji i njihovih partnera, predstavnicima donatorske zajednice, ekspertima/ekspertkinjama i drugim akterima uključenim u proces izrade Strategije i NAP-a (čitav spisak aktera nalazi se u prilogu u aneksu 8.3).
- U tri fokus grupe širom Srbije učestvovalo je 27 eksperata/ekspertkinja i aktivistkinja.
- Na uvodnoj radionici za predstavljanje evaluacije učestvovala je 21 kontakt osoba za rodnu ravnopravnost u ministarstvima i institucijama.
- Održan je debriefing sa *UN Women* i članovima grupe za upravljanje i referentne grupe.
- Na radionici za potvrđivanje nalaza i razgovor o preporukama učestvovalo je 14 eksperata/ekspertkinja i aktivistkinja.

Organizaciona struktura i angažman aktera

Struktura za upravljanje evaluacijom obuhvatila je tri posebne grupe koje su tesno sarađivale:

- grupa za upravljanje evaluacijom;
- referentna grupa za evaluaciju;
- tim za izradu evaluacije.

Grupa za upravljanje je bila glavno telo za odlučivanje u okviru evaluacije, sastavljeno od predstavnika/predstavnica Koordinacionog tela, Republičkog sekretarijata za javne politike i organizacije *UN Women* u Srbiji. Grupa za upravljanje je bila odgovorna za sveukupno rukovođenje evaluacijom i nadzirala je dnevne aktivnosti u okviru evaluacije i komunikaciju sa timom za izradu evaluacije. Svi članovi grupe za upravljanje su žene.

Referentna grupa je formirana da bi se obezbedilo da je pristup evaluaciji relevantan za aktere i da bi se osiguralo uočavanje faktičkih grešaka, propusta odnosno grešaka u prevođenju u dokumentima proizvedenim u okviru evaluacije. Referentna grupa je davala komentare u ključnim fazama evaluacije: na uvodni izveštaj, nacrt i finalni izveštaj. Referentna grupa je konsultovana oko ključnih aspekata procesa evaluacije. Grupa je sastavljena od predstavnika različitih aktera: UNDP, OHCHR, OEBS, Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, nezavisnih eksperata/ekspertkinja i ženskih/feminističkih OCD. Osim jednog muškarca, ostale članice referentne grupe bile su žene.

Glavni tim za evaluaciju se sastojao od:

- 1) rukovoditeljke tima – međunarodne ekspertkinje za evaluaciju i rodnu ravnopravnost;
- 2) međunarodne ekspertkinje za evaluaciju programa rodne ravnopravnosti;
- 3) nacionalne ekspertkinje za rodnu ravnopravnost;
- 4) eksperta za kontrolu kvaliteta;
- 5) dve istraživačice.

Tim za izradu evaluacije se sastojao od četiri žene i jednog muškarca, a rukovoditeljka tima je bila žena.

Tri tima su blisko sarađivala u radu. Grupa za upravljanje je imala glavnu moć odlučivanja, referentna grupa je imala ulogu za praćenje verodostojnosti i kvaliteta, dok je tim za izradu evaluacije bio odgovoran za formulisanje instrumenata, realizaciju procesa i ostvarivanje kvalitetnih i uvremenjenih rezultata i neposrednih rezultata evaluacije.

3.

NALAZI EVALUACIJE

NALAZI EVALUACIJE

Nalazi evaluacije predstavljeni su u odnosu na ključne kriterijume evaluacije: relevantnost, delotvornost, efikasnost, uticaj, i održivost. NAP je procenjen u odnosu na COR u odvojenom poglavlju.

3.1 Relevantnost

1. Nalaz: opstajanje patrijarhata u Srbiji i u regionu Balkana uopšte i dalje predstavlja prepreku za rodnu ravnopravnost te stoga smatramo da su problemi prepoznati unutar NAP-a i dalje relevantni

Relevantnost opštih i posebnih ciljeva je nesporna, obzirom da su oni usmereni na ključne oblasti i probleme rodne neravnopravnosti u Srbiji. Neki su čak relevantniji danas nego kada je NAP formulisan, kao što je „povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti“, zbog uvođenja novih mehanizama za planiranje i sprovođenje politika, uvođenja rodne perspektive u javne politike i rodno odgovornog budžetiranja. Ciljevi su posebno relevantni za sprovođenje lokalnih politika rodne ravnopravnosti jer je zabeležen nizak nivo aktivnosti na njihovoj realizaciji.

U Strategiji za rodnu ravnopravnost sa Akcionim planom definisani su ciljevi i mere koji su nesumnjivo relevantni za unapređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji. Oni su takođe usklađeni sa ključnim međunarodnim konvencijama i pokazuju posvećenost Republike Srbije da ispuni svoje obaveze koje proističu iz ovih konvencija kroz planiranje i sprovođenje politika. NAP tako-

đe sadrži mere za usklađivanje određenih oblasti sa direktivama EU (na primer, u oblasti rada i za- pošljavanja), a u velikoj meri je usklađena sa ciljevima održivog razvoja definisanih u Agendi UN 2030 za održivi razvoj.

Informacije koje su prikupljene tokom evaluacije i analiza stanja rodne ravnopravnosti dve godine nakon početka NAP-a ukazuju da su sva tri cilja, kao i svi ciljevi NAP-a, bili relevantni u vreme njenog usvajanja, a relevantni su i sad. Neki od njih su možda čak i relevantniji sad, kao što je unapređenje kapaciteta zaposlenih u državnoj upravi, jer su uvedeni novi mehanizmi za planiranje i sprovođenje politika, poput rodno odgovornog budžetiranja, koji zahtevaju veće kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti.

Ciljevi su posebno relevantni za lokalnu realizaciju politika rodne ravnopravnosti, jer se čini da ovom nivou uprave nedostaju dinamični procesi za sistematično unapređivanje rodne ravnopravnosti. Prikupljene informacije ukazuju na upravo suprotno, naime da su već uspostavljeni lokalni mehanizmi uglavnom pasivni i da je sprovođenje politika rodne ravnopravnosti u lokalnim zajednicama neujednačeno i često nedovoljno delotvorno.

TABELA 10:
Procena relevantnosti opštih i posebnih ciljeva NAP-a

OPŠTI CILJEVI	POSEBNI CILJEVI	RELEVANTNOST
1. Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti	1.1 Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti	• 3
	1.2 Rodno osetljivo formalno obrazovanje	• 3
	1.3 Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda	• 3
	1.4 Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti	• 3
	1.5 Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima	• 3
Prosečna ocena		• 3
2. Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti	2.1. Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja	• 3
	2.2. Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu	• 3
	2.3. Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa	• 3
	2.4. Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti	• 2
	2.5. Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja	• 3
	2.6. Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama	• 3
Prosečna ocena		• 2.8
3. Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika	3.1. Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima	• 3
	3.2. Rodna analiza politika, programa i mera	• 3
	3.3. Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija	• 3
	3.4. Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi	• 3
	3.5. Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima	• 3
Average score		• 3

LEGENDA

Ne može da se oceni	Nizak nivo relevantnosti	Srednji nivo relevantnosti	Visok nivo relevantnosti
---------------------	--------------------------	----------------------------	--------------------------

Ciljevi NAP-a usklađeni su i dosledni ciljevima definisanim u Strategiji za rodnu ravnopravnost. NAP je zasnovan na analizi situacije, kao i na analizi snaga, slabosti, prilika i pretnji koja je sastavni deo Strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine. Tokom dve i po godine realizacije NAP-a ni jedan rezultat nije ostvaren u celosti te ne mogu da se isključe ostvareni ciljevi. Naprotiv, treba uložiti dodatne napore u delimično ostvarene rezultate da bi se u potpunosti dostigli ciljevi.

Strateški cilj 1: Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti

- **Aktivnosti u okviru mere usmerene na povećanje kapaciteta zaposlenih u organima javne vlasti** procenjene su kao relevantne zbog raširenih rodni stereotipa i predrasuda, patrijarhalnih normi i vrednosti, koje podržavaju čak i nosioci javnih ovlašćenja, kao i zaposleni u organima javne vlasti. Prisustvo ovih stereotipa čini osnovu za diskriminaciju žena i za obavljanje javnih funkcija i pružanje javnih usluga građanima na način koji nije rodno odgovoran. Situacija se nije promenila, a prema navodima konsultovanih predstavnika civilnog društva, situacija se zapravo pogoršala, o čemu svedoče česte javne izjave zvaničnika na visokom nivou koje sadrže poruke koje reprodukuju rodne stereotipe, od progona žena političarki i žena u raznim javnim sferama, preko narativa koji se mogu čuti u Narodnoj skupštini Republike Srbije koji su ponižavajući za žene po osnovu roda, do poruka koje se prenose putem elektronskih i štampanih medija.⁷⁰

Cilj jačanja kapaciteta zaposlenih u organima javne vlasti u oblasti rodne ravnopravnosti sada ima još veći značaj, ne samo zbog ovih nazadnih trendova, već i zbog primene mera uvođenja rodne perspektive u politike i zbog uvođenja rodno odgovornog budžetiranja. Ovi procesi su postavili veće zahteve pred zaposlene u državnoj upravi, u smislu kompetencija u oblasti rodne ravnoprav-

nosti. To je takođe značajno zbog novog Zakona o planskom sistemu Republike Srbije, kojim se postavljaju viši standardi u izradi politika i definisanju mehanizama za njihovo sprovođenje, praćenje i evaluaciju. Uvođenje rodne ravnopravnosti u mehanizme programiranja donatorskih sredstava takođe je započeto revizijom Nacionalnih prioriteta za međunarodnu pomoć u Republici Srbiji za period 2014-2017. godine sa projekcijama do 2020. godine, na osnovu čega se sprovodi programiranje međunarodne pomoći, poput IPA II, UN-DAF i drugih međudržavnih i nevladinih međunarodnih fondova, uključujući i bilateralnu podršku.

- **Mera za integrisanje rodne ravnopravnosti u formalno obrazovanje, odnosno rodno osetljivo formalno obrazovanje** veoma je relevantna imajući u vidu da se stavovi, normi i vrednosni obrasci novih generacija formiraju kroz proces formalnog obrazovanja, a u odnosu na formalno obrazovanje stručnjaka zaposlenih u raznim institucijama sistema, koji pružaju usluge građanima, a mogu to činiti na diskriminatorski i rodno neosetljiv način zbog postojanja stereotipa i predrasuda.
- **Razvijanje znanja i vidljivosti akademskih rezultata u oblasti studija roda** se takođe smatra relevantnom merom, trenutno možda i relevantnijom nego u vreme donošenja NAP-a, zbog pretnje gubitka finansiranja. Iako se ove studije oslanjaju na ogroman entuzijazam angažovanih predavača i istraživača, u odsustvu finansijske podrške ove studije ne mogu da se održe. To čini ovaj cilj naročito relevantnim danas, ali bi se u narednom NAP-u mogao redefinisati u jednu ili više mera u okviru jednog cilja o rodno osetljivom formalnom obrazovanju, o čemu će biti još reči u nastavku.
- **Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti** ostaje izuzetno relevantan cilj, obzirom da su rodni stereotipi i predrasude i dalje rasprostranjeni i da je prisutna relativno visoka tolerancija na nasilje nad ženama. Na to ukazuju podaci nekoliko anketa koje ispituju stavove, kao što stoji u poglavlju 1.4 izveštaja o kontekstu (strana 27-28, 33-34).
- **Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja u porodici i u partnerskim odnosima** se procenjuje kao visoko relevantan

70 Na ove trendove ukazuju nevladine organizacije okupljene oko inicijative za pripremu izveštaja iz senke GREVIO komitetu i izveštaja iz senke CEDAW komitetu i pratećih dokaza, u koordinaciji SOS mreže Vojvodine.

cilj, a ispitanici uključeni u realizaciju NAP-a najčešće prepoznaju relevantnost aktivnosti unutar ove mere. Na relevantnost ove mere takođe ukazuju nepovoljni podaci o femicidu, prevalenci različitih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama (najnovije istraživanje OEBS-a o blagostanju i sigurnosti žena). Kao što je očigledno iz analize delotvornosti u nastavku, velika usmerenost brojnih aktera na borbu protiv nasilja nad ženama ostavlja utisak da je relevantnost i značaj drugih oblasti manje prepoznata, te je unapređenje rodne ravnopravnosti usmereno više ka posledicama nego uzrocima nasilja, što bi trebalo bolje da se obradi u narednom ciklusu realizacije Strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine. Obzirom da još nije usvojena posebna strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama, značajno je da ova oblast zasad ostane u NAP-u za rodnu ravnopravnost. Međutim, obzirom na specifičnosti i kompleksnosti ove oblasti, mogla bi se definisati i odvojiti od drugih delova NAP-a u poseban cilj, umesto grupe aktivnosti, što je trenutno slučaj.

Strateški cilj 2: Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti

- Cilj kojim se predviđa **transformacija rod-nih odnosa u roditeljstvu i ekonomiji staranja** visoko je relevantan imajući u vidu da je ovo oblast u kojoj rodne neravnopravnosti veoma uporno opstaju (u poglavlju koje se odnosi na kontekst predstavljeni su podaci o razlikama u vremenu potrošenom na rad i ekonomiju staranja, strane 32-33), koja se najviše opire promenama, ali čiji su relevantnost i značaj i dalje nedovoljno prepoznati među akterima uključenim u realizaciju NAP-a.
- **Ravnopravno učešće žena i muškaraca u političkom odlučivanju** je cilj koji je bio podjednako relevantan u vreme donošenja NAP-a kao što je i sad. Iako je učešće žena u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima doseglo nivo od 30%, standard nije ostvaren u drugim granama vlasti, odnosno u drugim oblastima odlučivanja. Uz to, nacrt Zakona o

rodnoj ravnopravnosti predviđa da se postavi norma od 40% za učešće žena u zakonodavnoj vlasti, te su ove mere takođe i dalje relevantne.

- **Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa**, je još jedan cilj koji je bio veoma relevantan u vreme donošenja NAP-a kao što je i sad. Iako je došlo do neznatnog porasta zaposlenosti žena, ovaj porast je takođe praćen većom stopom njihove neformalne zaposlenosti, što ukazuje da porast zaposlenosti nije suštinski kvalitetan. Uz to, rodne neravnopravnosti na tržištu rada opstaju kroz niz značajnih aspekata: horizontalnu segregaciju (po zanimanju i sektoru), staklenu tavanicu, manje prilike za preduzetništvo, jaz u zaradama, itd.
- **Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti** je relevantan cilj, ali ostaje pitanje u kojoj meri treba da bude predmet NAP-a za realizaciju Strategije za rodnu ravnopravnost, jer postoji poseban NAP za realizaciju Rezolucije UN 1325. U vreme kada je NAP za realizaciju Strategije za rodnu ravnopravnost usvojen, izrada novog NAP-a je tek bila u fazi planiranja, tako da su mere definisane u skladu sa tim.⁷¹ Obzirom da je u međuvremenu usvojen NAP za sprovođenje Rezolucije 1325, postoji dilema oko toga da li bi trebalo da ostanu unutar NAP-a za realizaciju Strategije za rodnu ravnopravnost. Tokom konsultacija i razgovora ponuđena su različita mišljenja o tome, kako ona da je neophodno isključiti ovu oblast iz NAP-a za realizaciju Strategije za rodnu ravnopravnost i prepustiti je odvojenom NAP-u za sprovođenje Rezolucije 1325, kao i onih koji tvrde da je neophodno sačuvati ovu oblast, ali samo kao cilj koji se odnosi na delotvornu realizaciju NAP 1325.
- **Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja**. Definisanjem ovog cilja izdvojene

71 Mere uključene u realizaciju evaluacije prethodnog NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325, izrada i usvajanje novog NAP-a i integrisana realizacija NAP-a.

su posebne mere usmerene na poboljšanje položaja žena koje žive u ruralnim područjima i unapređivanje rodne ravnopravnosti u procesima ruralnog razvoja. Time su žene sa sela postale jedina marginalizovana grupa žena za koje je postavljen cilj, dok u odnosu na žene iz drugih marginalizovanih grupa postoje definisane posebne mere, ali njihov položaj nije niti u potpunosti sagledan niti su mere sistematski određene u skladu sa njihovim specifičnim potrebama u odnosu na različite oblasti koje pokriva NAP. Cilj koji se odnosi na žene sa sela i dalje je relevantan, obzirom da se položaj žena na selu nije poboljšao, što će biti istaknuto u okviru analize uticaja (strana 91-98).

- Značaj cilja koji se odnosi na **poboljšanje zdravlja žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama** nije umanjen, posebno obzirom na poteškoće u pristupu zdravstvenoj nezi za određene grupe žena, poput žena sa invaliditetom, žena na selu, Romkinja, odnosno isključivanja starijih žena iz programa preventivnih pregleda.

Strateški cilj 3: Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika

- Iako su **mehanizmi za rodnu ravnopravnost** formalno uspostavljeni na različitim nivoima, njihov položaj je nestabilan, a njihova funkcionalnost upitna, što čini ovaj cilj i dalje aktuelnim i relevantnim. Opšte mišljenje ispitanika iz civilnog sektora je da su mehanizmi rodne ravnopravnosti ugroženi, da je položaj Koordinacionog tela nestabilan na nacionalnom nivou jer nije pravno definisan, a da su kapaciteti niski jer Koordinaciono telo nema podršku iz budžeta već zavisi od donacija i oslanja se na malo-brojne ljudske resurse. Nedovoljno funkcionisanje pokrajinskih mehanizama naglašeno je puno puta; samo mali broj lokalnih mehanizama je zaista i aktivan. Položaj i uloga kontakt osoba za rodnu ravnopravnost u ministarstvima i lokalni mehanizmi nisu uneti u propise o sistematizaciji, te su njihove uloge često nedovoljno jasne, a zbog velikih pomeranja zaposlenih i angažovanja novih ljudi koji nisu rodno senzitivizovani od-

nosno upoznati sa potrebama i metodama integrisanja rodne ravnopravnosti u njihove zadatke i odgovornosti, proces uvođenja rodne perspektive i institucije i politike nije unapredovao.

- **Rodna analiza politika programa i mera** takođe je veoma važan cilj koji je i dalje relevantan za procese uvođenja rodne perspektive u politike i uvođenja rodno odgovornog budžetiranja. Da bi se ovaj cilj uspešno ostvario, potrebna je **pouzdana rodno osetljiva statistika i evidencija**, što takođe ukazuje na relevantnost poslednjeg cilja, posebno imajući u vidu da veliki deo evidencije još uvek nije revidiran i ažuriran u skladu sa standardima u oblasti rodne ravnopravnosti.
- Cilj koji se odnosi na uspostavljanje **međunarodne i regionalne saradnje** i dalje je relevantan, omogućava razmenu iskustava, inicijativa i primera delotvornih intervencija, a takođe omogućava mehanizmima za rodnu ravnopravnost u Srbiji ne samo da prenesu znanje iz EU ili drugih regiona, već i da utiču na procese oblikovanja politika rodne ravnopravnosti na evropskom nivou.
- **Rodno odgovorno budžetiranje** je veoma važan cilj zato što u odsustvu rodno odgovornog finansiranja politika i programa intervencije sa ciljem unapređivanja rodne ravnopravnosti ili moraju da ostanu samo u vidu opisa poslova i zadataka uz male šanse da dovedu do sistemskih uslova za rodnu ravnopravnost, ili ih je u najboljem slučaju teško održati. U skladu sa Zakonom o budžetskom sistemu, planira se postepeno uvođenje rodno odgovornog budžetiranja sa punom primenom u 2020. godini.

2. Nalaz: strategiji i NAP-u trenutno nedostaje teorija promene, a bez sveobuhvatnog okvira za podršku koherentnom programiranju oslabljena je mobilizacija resursa na nacionalnom/lokalnom nivou, što zauzvrat može da utiče na realizaciju NAP-a i dovede do nedostataka i nepovezanosti

Postoje nedostaci u logici intervencije u NAP-u koji proizilaze iz nepostojanja eksplicitne i sveobuhvatne teorije promene. Rodna segregacija u formalnom obrazovanju u Srbiji je istaknuta i dovodi do osnove za segregaciju na tržištu rada, jaza u životnom standardu i blagostanju između muškaraca i žena u kasnijem dobu, a odsutna je iz logike intervencije NAP-a i samog NAP-a.

Strategija rodne ravnopravnosti prepoznaje značaj rodne segregacije u obrazovanju, na nivou srednjeg i višeg obrazovanja, ali u NAP-u nisu definisani ciljevi i mere koji se odnose na problem rodnih neravnopravnosti koje proističu iz ove segregacije.

Takođe, jedan od nedostataka intervencija usmerenih na unapređivanje kulture rodne ravnopravnosti kroz formalno obrazovanje je odsustvo preciznije definisanih mera koje bi se odnosile na uvođenje rodne perspektive u nastavne programe univerziteta, koji su mesto obrazovanja eksperata u oblasti medicine, prava, socijalne zaštite, ekonomije, pedagogije i u drugim oblastima za obrazovanje zaposlenih koji obavljaju javne funkcije ili su zaposleni u institucijama koje pružaju javne usluge. Time se povećava rizik od diskriminacije žena u ostvarivanju njihovih prava na ove usluge, odnosno sprečavanja da ostvare svoja prava.

Intervencija u NAP-u propušta da odgovori na jedan skup pitanja koja se odnose na ekonomski položaj žena, kao što je segregacija na tržištu rada, rodni jaz u zaradama, jaz u penzijama, pristup socijalnim davanjima ženama iz opšte populacije a posebno pripadnicama različitih marginalizovanih grupa koje se suočavaju sa raznim preprekama u pristupu finansijskoj pomoći.

3. Nalaz: većina ključnih aktera smatra da je NAP relevantan, ali često ne prepoznaje svoju ulogu u realizaciji NAP-a te često ne izdvaja finansijska sredstva i kadrove za aktivnosti iz NAP-a.

Iako većina aktera prepoznaje relevantnost opštih i posebnih ciljeva, mera i aktivnosti iz NAP-a, oni ne prepoznaju svoju ulogu u njegovoj realizaciji. Stoga aktivnosti različitih aktera, prvenstveno ministarstava, koje se odnose na unapređivanje rodne ravnopravnosti nisu dovoljno povezane sa prioritetima, merama i aktivnostima iz NAP-a.

Informacije koje smo dobili iz ministarstava i drugih institucija odgovornih za realizaciju posebnih mera i aktivnosti definisanih NAP-om, kao i razgovori sa predstavnicima ovih institucija i organizacija ukazuju da ministarstva često ne prepoznaju prioritete definisane NAP-om, uključujući posebne mere i aktivnosti, kada planiraju svoje aktivnosti. Drugim rečima, njihove aktivnosti na promociji rodne ravnopravnosti nisu dovoljno povezane sa merama i aktivnostima iz NAP-a. To se takođe pokazalo i u podacima iz upitnika. U mnogim slučajevima deo upitnika koji se odnosi na aktivnosti NAP-a sadržao je manje informacija nego deo otvoren za sve druge aktivnosti na unapređivanju rodne ravnopravnosti. To znači da je prepoznat značaj ovog pitanja, da ministarstva i drugi ključni akteri sprovode relevantne aktivnosti, ali da one nisu dovoljno usklađene sa NAP-om, a njihov doprinos nije veliki. Doslednije usklađivanje aktivnosti sa NAP-om važan je predušlov za veći uticaj mera i aktivnosti.

3.2 Delotvornost

Analiza delotvornosti ima sledeću strukturu:

1. Ostvarenost svakog cilja procenjuje se u odnosu na indikatore definisane u NAP-u.
2. Identifikuju se faktori koji unapređuju odnosno ometaju delotvornost (uključujući faktore koji se odnose na formulisanje mera, njihovu adekvatnost, faktore povezane sa mehaniz-

mima i procedurama realizacije, spoljne faktore šireg društva).

3. Na kraju se ocenjuje očekivana verovatnoća ostvarivanja rezultata 2020. godine, na kraju strateškog ciklusa, uz određene preporuke o tome kako njihovo ostvarivanje može da bude delotvornije tokom drugog dela strateškog ciklusa.

Analiza nalaza koji se odnose na kriterijume delotvornosti ima za cilj da pokaže do koje mere su rezultati intervencije doprineli ostvarivanju određenih ciljeva. Da bi to bilo moguće, rezultati treba da budu relativno precizno definisani, pokazatelji za merenje njihove ostvarenosti treba da budu određeni, a podaci za pokazatelje dostupni. Analiza koja sledi pokazuje da to nije uvek bilo moguće prilikom evaluacije NAP-a iz sledećih razloga:

4. Nalaz: nedostatak jasno definisanih ishoda i usmerenost na pokazatelje procesa umesto na pokazatelje ishoda znatno je ograničila kako praćenje tako i merenje ostvarenih rezultata

Postoje ograničenja u okviru za praćenje koji je definisan NAP-om koja proizilaze iz formulacije pokazatelja za merenje rezultata ostvarenih do kraja 2018. godine. Pokazatelji su često definisani kao pokazatelji procesa a ne rezultata, u nekim slučajevima nisu precizno definisani, a u drugim nisu dostupni podaci za merenje.

Pregled logičkog okvira NAP-a otkriva nekoliko ograničenja. Pokazatelji za merenje rezultata očekivanih do 2018. godine nisu uvek adekvatni, iz nekoliko razloga:

- određeni pokazatelji su više pokazatelji procesa nego rezultata;
- većina pokazatelja nije precizno definisana i ne postoje definicije za njihovo izračunavanje;
- za mnoge pokazatelje podaci ne postoje ili su neadekvatni.

To ometa precizniju procenu ostvarenih rezultata i usmerava evaluaciju ka kvalitativnim procenama.

5. Nalaz: zbog nedostataka (prvenstveno) sveobuhvatnog finansijskog planiranja, celokupna realizacija NAP-a ocenjena je kao delimično uspešna u ostvarivanju očekivanih rezultata u 2018. godini.

Ostvarenost rezultata definisanih u NAP-u za 2018. godinu nije veoma zadovoljavajuća, ali su procesi vidljivi. Pokrenute su mnoge promene i ukoliko se nastavi njihovo adekvatno sprovođenje i podržavanje, trebalo bi da obezbede vidljive rezultate do kraja strateškog ciklusa. Međutim, ovi procesi nisu uravnoteženi jer određene oblasti NAP-a obuhvataju višestruke dinamične intervencije, dok su druge oblasti „zanemarene“.

Ostvarenost rezultata definisanih u NAP-u za 2018. godinu nije veoma zadovoljavajuća, ali su procesi vidljivi. Pokrenute su mnoge promene i ukoliko se nastavi njihovo adekvatno sprovođenje i podržavanje, trebalo bi da obezbede vidljive rezultate do kraja strateškog ciklusa. Međutim, ovi procesi nisu uravnoteženi jer određene oblasti NAP-a obuhvataju višestruke dinamične intervencije, dok su druge oblasti „zanemarene“.

- Oblasti **visokog nivoa delotvornosti** obuhvataju: povećanu sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, rodno osetljivu statistiku (unutar Republičkog zavoda za statistiku), ravnopravno odlučivanje žena i muškaraca u političkom i javnom životu (ali samo za zakonodavnu vlast na svim nivoima) i rodno odgovorno budžetiranje.
- Oblasti **srednjeg nivoa delotvornosti** obuhvataju: povećane kapacitete i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki zaposlenih u organima javne vlasti i povećanu sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, uspostavljene funk-

cionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost na svim nivoima.

- Oblasti **niskog nivoa delotvornosti** obuhvataju: rodno osetljivo formalno obrazovanje, povećan nivo svesti javnosti o značaju rodne ravnopravnosti, položaj žena na tržištu rada, posebno žena iz ranjivih grupa, unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti, ravnopravno učešće muškaraca i žena iz ruralnih područja, poboljšano zdravlje žena i pristup zdravstvenim uslugama, učešće žena u odlučivanju u drugim granama vlasti osim zakonodavne, funkcionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, rodnu ana-

lizu politika, programa i mera, rodno osetljivu evidenciju u institucijama, kao i međunarodnu i regionalnu saradnju.

- **Nedelotvorne oblasti** realizacije NAP-a su: ravnopravno učešće muškaraca i žena u roditeljstvu i ekonomiji staranja i oblast studija roda.

U narednim poglavljima detaljnije je predstavljeno ostvarivanje rezultata u odnosu na ciljeve u sva tri prioriteta NAP-a.

5.1: Strateški cilj 1 - Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti, prosečna ocena 2,2 od maksimalno 4

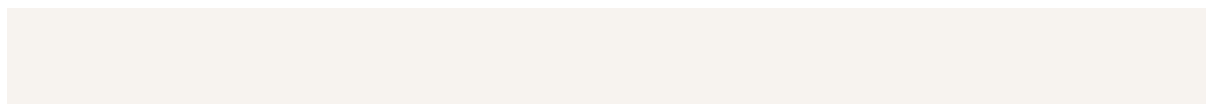
TABELA 11:

Strateški cilj 1 - Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST
1.1 Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti	● 3
1.2 Rodno osetljivo formalno obrazovanje	● 2
1.3 Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda	● 1
1.4 Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti	● 2
1.5 Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima	● 3
Prosečna ocena	● 2.2

LEGENDA

Ne može da se proceni	Nije delotvorno	Nizak nivo delotvornosti	Srednji nivo delotvornost	Visok nivo delotvornosti
-----------------------	-----------------	--------------------------	---------------------------	--------------------------

Poseban cilj 1 – Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti – srednji nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018. godine: najmanje 80% rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti prepoznaju uzroke i oblike diskriminacije i razumeju mere za postizanje rodne ravnopravnosti.

Pokazatelj za merenje rezultata: nije precizno definisan. Stavovi i uzorci koji treba da se upotrebe za merenje rezultata nisu jasno definisani. Uz to, merenje ovog rezultata onemogućeno je zbog nepostojanja jedinstvene baze podataka o ukupnom broju zaposlenih u državnoj upravi koji su učestvovali u obukama.⁷²

Za evaluaciju ovog rezultata korišćeni su podaci iz istraživanja⁷³ o rodnoj ravnopravnosti u državnoj upravi na Zapadnom Balkanu.⁷⁴ Ovo istraživanje ukazuje na to da cilj nije ostvaren ukoliko uzme-mo u obzir činjenicu da se 71% žena i nešto iznad polovine muškaraca (56%) slaže sa tvrdnjom da žene i muškarci treba ravnopravno da učestvuju u odlučivanju i da broj žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama treba da bude jednak: tvrdnja koja se može uzeti kao osnovni minimalni stav o rodnoj ravnopravnosti u odlučivanju u politici. Međutim, ako podatke o stavovima o rodnoj ravnopravnosti primenimo na posebne aspekte rada državne uprave, stavovi o rodnoj ravnopravnosti su još gori. Samo četvrtina žena i muškaraca slaže se sa stavom da u komisijama za izbor novih zaposlenih treba da bude jednak broj žena i muškaraca kada je to moguće. Isti procenat smatra da obuka o rodnoj ravnopravnosti treba da bude sastavni deo redovne obuke zaposlenih u državnoj upravi.

72 Razne institucije su obezbedile odgovarajuće podatke: Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Služba za upravljanje kadrovima, Vlada Republike Srbije, Nacionalna akademija za javnu upravu, pokrajinske institucije, agencije UN i razna ministarstva.

73 Gender Equality in Public Administration in Western Balkans, Beneficiary Report: Serbia, decembar 2017.

74 Deo istraživanja je sproveden u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno u svrhu unapređivanja rodne ravnopravnosti u okviru Regionalne škole za javnu upravu.

TABELA 12:

Stavovi o rodnoj ravnopravnosti zaposlenih u državnoj upravi

Stavovi, norme o rodnoj ravnopravnosti	% onih koji se slažu	
	žene	muškarci
Žene i muškarci treba ravnopravno da učestvuju u odlučivanju i broj žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama treba da bude jednak	71	56
U komisijama za izbor novih zaposlenih treba da bude jednak broj žena i muškaraca kada je to moguće	24	30
Obuka o rodnoj ravnopravnosti treba da bude sastavni deo redovne obuke zaposlenih u državnoj upravi	25	25

Izvor: *Gender Equality in Public Administration in Western Balkans, Beneficiary Report: Serbia*, decembar 2017.

Iako ovaj rezultat nije ostvaren, ova oblast NAP-a je oblast dinamičnih aktivnosti. Relativno veliki broj obuka održan je o različitim aspektima rodne ravnopravnosti, a obuke su držali različiti akteri.⁷⁵ Predlog za izmene Programa za državni stručni ispit i materijala za pripremu najviše je doprineo ovom cilju, jer su kompetencije iz oblasti rodne ravnopravnosti direktno unete u standarde za obavljanje svakog posla u državnoj upravi i javnim službama. Usvojene su izmene i dopune podzakonskog akta koji uređuje ovo pitanje. Takođe je izmenjen program za kontinuiranu obuku advokata i javnih tužilaca koju sprovodi Pravosudna akademija i uključen je sadržaj o rodnoj ravnopravnosti i sprečavanju diskriminacije.

75 Jedan od primera su obuke koje u okviru priprema za sprovođenje novog Zakna o sprečavanju nasilja u porodici sprovode relevantne obrazovne ustanove i OCD.

NAP-om je predviđeno da do 2020. godine treba da budu ostvareni sledeći rezultati: smanjena institucionalna diskriminacija; unapređena primena afirmativnih mera i antidiskriminatornog zakonodavstva; unapređena primena zakonskih mera u oblasti zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Međutim, pokazatelji nisu dovoljno određeni, a ako se zadrži ovaj cilj u NAP-u za naredni period, oni se moraju određenije definisati da bi mogli da mere da li je očekivani ishod ostvaren. Nije dovoljno jasno zašto je ovaj rezultat za 2018. godinu postavljen na 80%, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da nije inicijalno bilo istraživanja u odnosu na koje bi ovaj cilj mogao da bude postavljen. Cilj deluje previše ambiciozno za period od 3 godine, čak i za period do 2020.

Da bi se nastavio napredak u nastavku realizacije Strategije, od izuzetnog je značaja da se preciznije definišu kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti koje treba da se povećaju kod zaposlenih u državnoj upravi i javnim službama. Obuke bi mogle da budu osmišljene u skladu sa ovim kompetencijama i redovno držane zaposlenima u državnoj upravi i drugim javnim službama. Takođe, neophodno je bolje organizovati evidenciju o održanim obukama i uvesti standardizovane testove pre i nakon obuke koji bi sadržali indikatore u odnosu na koje se mere kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti. Neophodno je primeniti znanje stečeno kroz obuke i pratiti njegovu primenu kako bi se uočili nedostaci unutar kompetencija na koje bi moglo da se odgovori daljim obukama, sa ciljem da se prepoznaju prepreke koje sprečavaju primenu stečenog znanja i praktičnih kompetencija, i da se eliminišu uz pomoć novih mera. Svakako je neophodno obezbediti dodatnu obuku zaposlenima u državnoj upravi, a kao što su primetili i predstavnici javnih ustanova nadležnih za sprovođenje obuka (Služba za upravljanje kadrovima), posebno je značajno uključiti u obuku kontakt osobe za rodnu ravnopravnost u ministarstvima, kao i predstavnike lokalnih samouprava, za koje se veruje da imaju relativno nizak nivo znanja i kompetencija u oblasti rodne ravnopravnosti.

Poseban cilj 1.2 – Rodno osetljivo formalno obrazovanje – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat za 2018: povećan broj rodno osetljivih nastavnih sadržaja u osnovnom i srednjem obrazovanju.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj rodno osetljivih udžbenika i nastavnih sadržaja.

Za merenje tako širokog indikatora bilo bi neophodno sprovesti posebnu studiju, što nije bilo moguće u okviru ove evaluacije. Studije o sadržaju udžbenika na različitim nivoima formalnog obrazovanja sprovedene su u periodu pre usvajanja NAP-a i ukazale su na nepovoljnu situaciju, što je i bio razlog za postavljanje ovog posebnog cilja. Međutim, nakon što je počela realizacija NAP-a, nisu sprovedene slične studije, a čak i korišćenjem kvalitativnih metoda, ne može dobro da se proceni delotvornost u ostvarivanju ovih rezultata.

Neke aktivnosti su preduzete u ovoj oblasti. Prema informacijama Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, jedna od pet prioritarnih oblasti za obaveznu obuku nastavnih radnika utvrđena Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika⁷⁶ je da se napravi tolerantno i nediskriminatorno okruženje za svakog pojedinca, kao i spreči nasilje, diskriminacija i uključe deca iz marginalizovanih društvenih grupa. Postoji 19 akreditovanih programa za nastavnike (za dobijanje/zadržavanje licence za držanje nastave), od kojih se jedan direktno odnosi na kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti, nekoliko programa se tiče prevencije nasilja, a dodatni programi se odnose na prevenciju diskriminacije.⁷⁷ U školskoj 2017/2018. godini, preko 1.700 nastavnika, stručnih saradnika i rukovodilaca zaposlenih u prosveti bilo je uključeno u obuke o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju i diskriminaciji.

Prema informacijama dobijenim od Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, u toku je priprema novog nastavnog plana i programa usmerenog na ove ishode. Do sad su usvojeni

76 „Službeni glasnik RS“, br. 81/17. Official Gazette of the RS“, no. 81/17

77 <http://katalog2016.zuov.rs>.

programi za prvi, drugi, peti i šesti razred osnovne škole i prvi razred srednje škole⁷⁸, a programi za ostale razrede će biti razvijani naknadno. Radne grupe koje rade na njihovoj izradi obraćaju pažnju na afirmisanje rodne ravnopravnosti i povećanje vidljivosti doprinosa žena u nauci i kulturi. U okviru procedure definisane zakonom i nakon provere udžbenika, komisije vode računa o rodnoj ravnopravnosti i borbi protiv diskriminacije. Navodi se da su neki tekstovi u udžbenicima odbijeni ili vraćeni na dodatne ispravke i izmene i dopune jer im je nedostajalo rodne ravnopravnosti. U ovim aktivnostima, Zavod je zatražio stručno mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i UNICEF-a.

Najznačajniji nalaz o delotvornosti je taj da su preduzete mere sistemske prirode, odnosno uvode kompetencije iz rodne ravnopravnosti kao obavezne u sistem licenciranja nastavnika i definišu standarde za sadržaj udžbenika. NAP-om je predviđeno da će do 2020. godine obrazovni programi i nastavni sadržaji na svim nivoima formalnog obrazovanja biti rodno osetljivi. To je još jedan ambiciozan cilj i teško je očekivati da će biti u potpunosti ostvaren. Ono što je ohrabrujuće je to da će u ovom pravcu biti ostvaren dodatni napredak, jer je usvojen novi Zakon o udžbenicima, a njime se propisuje otklanjanje rodni stereotipa iz udžbenika. Ova oblast će se unaprediti u zavisnosti od toga koliko će biti delotvorna primena ovog zakona.

Tokom konsultacija sa predstavnicima/predstavnicama civilnog društva i stručnjacima/stručnjakinjama za rodnu ravnopravnost, istaknuti su neki nazadni procesi koji su poništili prethodno ostvarene rezultate na ovom polju. Kao primer izdvojeno je povlačenje obrazovnih paketa koje je pripremio Incest trauma centar o seksualnom nasilju nad decom. Ovaj paket je rezultat višegodišnjeg rada Incest trauma centra na podizanju svesti o ovom važnom problemu. Sprovedena su prva istraživanja na ovom polju i pokazala alarmantne rezultate; organizovane su kampanje, a zagovarane su izmene i dopune mera i politika. Nastavni paket koji je

usvojilo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja mnogi su videli kao veliki uspeh i primer dobre prakse saradnje javnih institucija i organizacija civilnog društva, ali je nedavno povučen. Na ovaj način je jedno važno sistemsko rešenje za sprečavanje i zaštitu dece od seksualnog nasilja poništeno. U praksi, ostaje na kapacitetima pojedinačnih vaspitača i nastavnika da rade na edukovanju dece o ovom izuzetno važnom pitanju.

U drugom ciklusu realizacije Strategije, novi NAP može da podrži primenu zakona pripremom alata kojima može da se kontroliše sadržaj udžbenika na prilično standardizovan način. Da bi se to omogućilo neophodno je da se operacionalizuje pojam rodno osetljivog sadržaja. Pored toga, potrebno je da se zabeleže udžbenici koji se koriste na svim nivoima obrazovanja kao i evidentiraju oni koji su predloženi za akreditaciju a zatim odbijeni ili vraćeni zbog toga što nisu ispunili standarde rodne ravnopravnosti. Uz ovu vrstu mere, neophodno je nastaviti s edukovanjem zaposlenih (ne samo nastavnika) o rodnoj ravnopravnosti u obrazovnim ustanovama na svim nivoima obrazovanja, a takođe proširiti obuke na autore udžbenika.

Poseban cilj 1.3 - Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda – nije delotvoran

Očekivani rezultat 2018: Povećan broj studenata/studentkinja, naučnih radova, master i doktorskih radova u oblasti studija roda.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj naučnih radova, master i doktorskih radova u oblasti studija roda, godišnji izveštaji univerzitetskih ustanova su izvor za praćenje. Opet, ovaj pokazatelj nema određenu polaznu vrednost u NAP-u, što onemogućava kvantitativno praćenje.

Studije roda, kao odvojeni studijski program, postoje na nivou doktorskih studija na Univerzitetu u Novom Sadu i na nivou master studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Tokom akademske 2017/2018. godine, na studije roda na Fakultetu političkih nauka u Beogradu bilo je upisano 14 studenata i studentkinja, što je 1 osoba manje u poređenju

⁷⁸ Objavljeno u „Prosvetnom glasniku“ br. 10/17, 12/18, 15/18, 16/18.

sa akademskom 2016/2017 godinom.⁷⁹ Tokom akademske 2016/2017. godine, samo jedna osoba je upisala studije roda u Novom Sadu.⁸⁰ Predstavnici civilnog društva i stručnjaci za rodnu ravnopravnost naveli su nekoliko faktora koji sprečavaju porast broja studenata i radova u oblasti studija roda. Prvo, problemi sa akreditacijom različitih akademskih programa stvaraju poteškoće pri pronalaženju zaposlenja odnosno unapređenja na poslu nakon sticanja diplome iz studija roda. Još jedan faktor predstavlja nedovoljna otvorenost studijskih programa: preteško je onima koji su već upisani na druge programe da pohađaju časove studija roda. Treći problem je nedovoljno finansiranje: žene koje su angažovane kao predavačice na studijama roda puno volontiraju.

Loša delotvornost realizacije NAP-a u ovoj oblasti delimično je posledica formulacije samih mera. Naime, mere nisu dovoljno određene niti jasne. U tom smislu, nije očigledno ko treba da podstiče i podržava studije roda i istraživanja. Koordinaciono telo je navedeno u NAP-u kao nosilac mera, ali ovo telo nije direktno nadležno za to (već su nadležni Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i univerziteti). Stoga, ovaj poseban cilj može da se preformuliše da preciznije definisale mere, kao što je redovno finansiranje iz budžeta, dok aktivnosti promocije treba prvo ojačati unutar univerziteta.

Očekivani ishod za 2020. godinu je unapređeno znanje i razvijeni ljudski kapaciteti za stručnu podršku uvođenju rodne ravnopravnosti u javne politike. Ovaj ishod je povezan sa posebnim ciljem koji se odnosi na unapređenje studija roda, ali se može ostvariti kao doprinos formiranju stručnog kadra visoko obrazovanih osoba za posebne oblasti javnih politika, uz jake kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti. Iako ima relativno malo eksperata/ekspertkinja sa znanjem iz oblasti roda, oni/one mogu biti resurs od izuzetnog zna-

čaja za dalje uvođenje rodne perspektive u javne politike, ukoliko se njihovo znanje i kapaciteti delotvorno iskoriste.

Poseban cilj 1.4 - Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: Najmanje jedna medijska kampanja sa ciljem eliminisanja rodni stereotipa prepoznatljiva u javnosti.

Pokazatelj za merenje rezultata: stavovi o tipičnim ulogama žena i muškaraca i prepoznatljivost značaja rodne ravnopravnosti. Izvor za ovaj pokazatelj trebalo bi da bude istraživanje stavova građana i građanki.

Treba napomenuti da u ovom slučaju pokazatelj nije usklađen sa rezultatom, odnosno bilo bi prikladnije da ovaj rezultat ima pokazatelj koji pokazuje broj sprovedenih kampanja odnosno broj/udeo građana i građanki uključenih u kampanju, odnosno broj građana i građanski dosegnutih porukama u okviru kampanje.

Nedavno sprovedeno istraživanje o rodni stereotipima i predrasudama u Srbiji⁸¹ sadrži komponentu mapiranja kampanja za podizanje svesti o rodnoj ravnopravnosti uz naglasak na rodno zasnovano nasilje i opis primera dobre prakse. Ova analiza je zaključila da su kampanje koje su sprovedene u Srbiji od 2013. godine fragmentisane i sporadične, a da su poruke dosegle mali broj građana i građanki i da su kampanje mahom sprovodile nevladine organizacije. Efekti kampanja se često ne mere, a prema nalazima studije o rodni stavovima, očigledno je da su rodni stereotipi i predrasude i dalje rasprostranjeni, što nas navodi na zaključak da je efekat tako malih i fragmentisanih kampanja zapravo slab.

Važno je uzeti u obzir da opisane malobrojne kampanje protiv rodni stereotipa podrivaju relativno česte kontra-kampanje odnosno izjave koje su manifestacije rodni stereotipa, seksizma i mizoginije a ponekad dolaze od vrha političke

79 Godišnji izveštaj o radu Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu za akademsku 2016/2017. godinu: <http://www.fpn.bg.ac.rs/pravni-akti-planovi-i-izvestaji>.

80 Samo jedan student/studentkinja je upisan/a na rodne studije na Univerzitetu u Novom Sadu u akademskoj 2016/2017. godini: <https://www.uns.ac.rs/index.php/rs/javnost-rada/informator>.

81 Deo regionalnog istraživanja koje je sprovela organizacija *UN Women* na Zapadnog Balkanu u svrhu praćenja i evaluacije svog regionalnog programa „Primena normi, promena svesti“.

elite, medija i istaknutih ličnosti u javnom životu koje utiču na javno mnjenje.⁸² U ovim slučajevima treba istaći proaktivan pristup predsednice Koordinacionog tela⁸³ i poverenice za zaštitu ravnopravnosti, jer njihove reakcije (javne izjave, preporuke koje izdaje⁸⁴ Poverenik) podižu svest o rodnoj ravnopravnosti.

Smanjena rasprostranjenost negativnih rodni stereotipa o ženama i muškarcima predstavlja očekivani ishod 2020. godine. Imajući u vidu različite procese koji su u toku, od obuka koje se održavaju za zaposlene u državnoj upravi o rodnoj ravnopravnosti, preko unapređivanja rodne ravnopravnosti u sadržaju formalnog obrazovanja, uskoro se može zaista očekivati smanjena rasprostranjenost negativnih rodni stereotipa. Međutim, da bi se promene izmerile, potrebno je uspostaviti precizne pokazatelje, odnosno stavove u skladu sa kojima će se oni meriti. Tokom 2018. godine sprovedena su tri istraživanja koja mogu da obezbede polazne vrednosti za drugu fazu realizacije NAP-a: pomenuto istraživanje o rodni stereotipima koje je sprovela agencija *UN Women*, istraživanje o maskulinitetu u kojem je primenjena posebna GEM skala⁸⁵ i istraživanje OEBS-a o blagostanju i sigurnosti žena⁸⁶ u kojem je primenjen niz stavova identičnih onima koji se primenjuju u EU kroz Eurobarometar. Naše je mišljenje da bi ovo istraživanje OEBS-a bila najbolja osnova za praćenje, ako bi se proširilo i uključilo znanje o politikama.

Stoga, novi NAP za realizaciju Strategije za period 2019-2020. godine treba da uključi planiranje kampanje kao mere/aktivnosti koja ima veći potencijal da ostvari svoj planirani efekat. To bi trebalo da bude sveobuhvatna kampanja koju sprovodi država, koja traje duže vreme i

koju prate posebni nastupi državnih zvaničnika koji su pomenuti zbog rodno neosetljivih nastupa u javnosti u poglavlju o relevantnosti. Uz to, promene u medijima nisu dovoljne da se unaprede kompetencije, već takođe treba razmotriti definisanje mera za delotvorniji nadzor medija (od strane nadležnih organa) i mera koje bi se preduzimale u slučaju kršenja etičkog kodeksa zbog seksističkog i mizogenog medijskog sadržaja.

Poseban cilj 1.5 – Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima – srednji nivo delotvornosti

Ova oblast NAP-a imala je najintenzivniju realizaciju i najbolje je ocenjena u smislu delotvornosti.

Očekivani rezultat 2018: efikasnija institucionalna zaštita žena u situaciji nasilja doslednom primenom Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj prijavljenih slučajeva i odnos prijavljenih i procesuiranih slučajeva, kao i broj presuda i vrsta i visina kazne.

Što se tiče izveštavanja, ovaj pokazatelj ne prepoznaje šta se smatra uspehom – povećanje ili smanjenje broja prijavljenih slučajeva nasilja. Imajući u vidu da rezultati komparativne ankete⁸⁷ Agencije za osnovna prava EU o nasilju nad ženama pokazuju da u zemljama sa višim standardom i nivoom rodne ravnopravnosti takođe postoji veća stopa prijavljivanja nasilja, u slučaju praćenja delotvornosti NAP-a povećanje broja prijave se može smatrati napretkom jer su žene svesnije nasilja i imaju veće poverenje u sistem podrške.

Statistika pravosuđa zaista pokazuje povećanje broja krivičnih prijavi i osuđenih lica u periodu od 2015. do 2017. godine, dok je udeo lica sa uslovnom osudom smanjen u istom periodu. To

82 SOS Vojvodina, Izveštaj organizacija civilnog društva o primeni Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

83 Potpredsednica Vlade Republike Srbije.

84 <http://ravnopravnost.gov.rs/misljenja-i-preporuke/>.

85 Blagojević Hughson, M. (2018) Muškarci u Srbiji. Promene, otpori i izazovi. Centar E8, Beograd. <http://images.edu.rs>

86 OEBS, Blagostanje i sigurnost žena. Istraživanje o nasilju nad ženama – nalazi istraživanja iz Srbije, u pripremi.

87 Anketu sprovodi Agencija za osnovna prava Evropske unije u celoj EU, više na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>

nas navodi na zaključak da postoje pozitivne promene, odnosno da je rezultat delimično ostvaren. Imajući u vidu da pokazatelji nisu kvantifikovani, odnosno da povećanje nije procentualno iskazano i da je očekivano tokom prve dve i po godine realizacije NAP-a, ne može se precizno reći u kojoj meri je rezultat ostvaren.

TABELA 13:

JStatistika pravosuđa ukazuje na povećanje broja krivičnih prijava za krivično delo nasilje u porodici.

Pokazatelj	2015	2016	2017
Broj krivičnih prijava	5040	7244	7795
Broj osuđenih lica	1778	2065	2713
Broj uslovnih osuda	67.1%	63.0%	63.9%

Izvor: Republički zavod za statistiku, statistika pravosuđa⁸⁸

Rezultati evaluacije ukazuju da nema sumnje da je na ovom polju puno urađeno. Ipak, u sklopu ovih pozitivnih promena postoje nova pitanja, koja ukazuju na „uska grla“ i delove sistema koji treba dodatno da se unaprede. Ostvarene su značajne zakonske promene. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici je usvojen 2017. godine. Zakon predviđa dve hitne mere zaštite – privremeno udaljenje učinioca iz stana i privremenu zabranu učiniocu da kontaktira žrtvu i prilazi joj. Krivični zakonik je izmenjen da bi se bolje uskladio sa odredbama Istambulske konvencije, odnosno da bi se uključila četiri nova krivična dela (proganjanje, polno uznemiravanje, prinudno zaključenje braka i sakaćenje ženskog polnog organa). Izmene i dopune Zakona o policiji i uvođenje hitnih mera doprineli su delotvornoj primeni mera iz NAP-a, ali ne dovoljno da bi bile vidljive i ostvarile dugoročne efekte.

Ispitanici su izjavili da novi zakon takođe uređuje kazne za javne službenike koji ne reaguju u slučajevima nasilja; nereagovanje je često, te

se tako umanjuju skromni efekti primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Ovaj zakon predviđa multisektorsku saradnju svih nadležnih organa za postupanje u slučajevima nasilja, ali uprkos tome, saradnja i razmena podataka i informacija nisu delotvorne, nema usklađenog postupanja, već čitav teret pada na tužilaštva koja nemaju kapacitete i resurse da se podrobno pozabave ovim pitanjem. Ukazano je da je formiran Savet za borbu protiv nasilja kao posebno telo Vlade Republike Srbije, ali da nije ostvario nikakve rezultate. Takođe nedostaju izmene i dopune Zakona o socijalnoj zaštiti, naročito one kojima bi se definisale usluge nacionalnog SOS telefona i kriznih centara za žrtve seksualnog nasilja. Takođe, ukazano je da ne postoji objedinjena evidencija, već da svaka institucija unutar sistema zaštite vodi odvojenu evidenciju (policija, centri za socijalni rad, tužilaštvo).

U periodu 2016-2017. godine, izdato je 6 licenci ženskim organizacijama koje pružaju usluge SOS telefona, od kojih su 5 bile licence za nacionalni SOS telefon, a samo jedna za uslugu SOS telefona na lokalnom nivou. 4 grupe usluga licencirane su u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti (savetodavno terapijske i socijalno edukativne usluge u zajednici kojima pripada usluga SOS telefona). Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja izdvojilo je sredstva iz budžeta, ali ni jedna organizacija nije dobila podršku za nacionalni SOS telefon, jer je javni poziv povučen. Ženske organizacije nisu dobile sredstva za pružanje takvih usluga, čak ni iz lokalnih budžeta.

Aktivnost regulatornih tela koja nadziru medije se ne može precizno oceniti, jer ne postoje podaci o broju prijava Regulatornom telu za elektronske medije, kao ni o broju preporuka.

Mere predviđene NAP-om u odnosu na poseban cilj koji se tiče zaštite žena od nasilja nisu dovoljno sveobuhvatne, odnosno nedostaju mere koje se odnose na unapređenje usluga u javnom sistemu zaštite žena od nasilja. U vreme kada je NAP usvojen, bilo je planirano donošenje posebne strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, sa pratećim NAP-om. To je

verovatno uticalo na definisanje mera za ovaj poseban cilj unutar NAP-a za sprovođenje Strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine. Ovde je naglasak na zakonskim promenama, evidenciji o nasilju, uslugama za žene žrtve nasilja koje pružaju ženske i feminističke organizacije civilnog društva, kao i otklanjanje senzacionalizma u izveštavanju o nasilju nad ženama u medijima. Međutim, mere koje se odnose na unapređivanje sistema prevencije i zaštite žena od nasilja su izostavljene, kao i druge mere koje bi omogućile poboljšanje sistema zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja i uskladile strateški rad na ovom polju sa odredbama Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Istambulske konvencije).

Takođe, stavljanje ovog posebnog cilja unutar strateškog cilja o unapređivanju kulture rod-

ne ravnopravnosti nije u potpunosti prikladno. Iako se mere delimično odnose na smanjivanje senzacionalizma i promene stavova u odnosu na nasilje nad ženama, one takođe uključuju usluge, barem one koje pružaju organizacije civilnog društva.

NAP predviđa ishod u 2020. postignute nulte tolerancije na nasilje i femicida svedenog na nulu. Teško je očekivati da će ovi ciljevi biti ostvareni. Prosečan broj femicida na godišnjem nivou za poslednjih 5 godina (od 2013. do 2017) bio je 33 ubijene žene (2016 – 33, 2017 – 26), dok je tokom prvih 6 meseci 2018. godine ubijeno 20 žena. Stopa predrasuda prema ženama, posebno pripadnicama ranjivih grupa i dalje je visoka, što praktično čini nultu toleranciju na nasilje nemogućom misijom jedan duži vremenski period.

Strategic Goal 2 – Increased equality of women and men by implementing equal opportunities policy and measures – average score 2 out of maximum 4

TABELA 14:

Strateški cilj 2 – Povećana ravnopravnost žena i muškaraca primenom politika i mera jednakih mogućnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST
2.1. Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja	● 1
2.2. Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu	● 2 ● 4
2.3. Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa	● 2
2.4. Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti	● 2
2.5. Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja	● 2
2.6. Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama	● 2
Prosečna ocena	● 2

LEGENDA

Ne može da se proceni	Nije delotvorno	Nizak nivo delotvornosti	Srednji nivo delotvornosti	Visok nivo delotvornosti
-----------------------	-----------------	--------------------------	----------------------------	--------------------------

Poseban cilj 2.1 – Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja – nije delotvoran

Očekivani rezultat 2018: vreme koje žene i muškarci troše na neplaćene poslove je ravnopravno raspoređeno.

Pokazatelj za merenje rezultata: vreme provedeno u neplaćenom poslu i vreme utrošeno na brigu o deci. Izvor podataka je Istraživanje potrošnje vremena. Istraživanje je poslednji put sprovedeno 2015. godine a sledeće se planira 2020. tako da je moguće izmeriti promene tek na kraju strateškog ciklusa. Međutim, Izveštaj o indeksu rodne ravnopravnosti za 2018. godinu⁸⁹ ukazuje na to da je ovo oblast znatne rodne neravnopravnosti. Prema podacima, 67,9% žena kuva i/ili obavlja rad u kući svaki dan iako to čini samo 11,5% muškaraca. Kada se radi o staranju o starima, deci i članovima porodice sa invaliditetom, rodni jaz je nešto manji, iako i dalje veoma izražen, jer među ženama od 18 i više godina starosti 41,2% obavlja ove aktivnosti svakodnevno, a među muškarcima njih 29,5%.

Na ovom polju nisu ostvareni rezultati jer mere predviđene za ostvarivanje ovog cilja nisu dovoljno određene, obzirom da se oslanjaju na „slabije“ intervencije (npr. kampanje podizanja svesti) nego na „jače“ (zakonske) intervencije. Druge mere i aktivnosti koje imaju veću snagu da proizvedu promene sprovedene su kao probne mere na veoma malom broju korisnika i nisu mogle da obezbede efekte koji bi bili vidljivi u skladu sa datim pokazateljima.

Jedna od mera za ostvarivanje ovog posebnog cilja glasi: „povećati korišćenje roditeljskog odsustva od strane očeva“, što znači da je definisana više kao cilj nego kao mera, jer nije potpuno jasno kako se ovo povećanje ostvaruje. Aktivnosti predviđene za sprovođenje ove mere mogu se prepoznati kao kampanja

za promovisanje očinstva i ulogu muškaraca u roditeljstvu, kao i škola za trudnice i škola roditeljstva. Uz podršku organizacije UNFPA, sprovedeno je veliko istraživanje o muškarcima i rodnim odnosima u skladu sa međunarodnom IMAGES (eng. *International Men and Gender Equality Survey*) metodologijom. Ovo je jedna od najobuhvatnijih studija na nacionalnom reprezentativnom uzorku domaćinstava preko kojih su prikupljeni podaci o stavovima žena i muškaraca i različitim praksama u oblasti rodne ravnopravnosti.⁹⁰

Informacije od nekih ministarstava koja su objavljivala pozive za kampanje ukazuju da nema velikog interesovanja u ovoj oblasti čak ni među organizacijama civilnog društva. Predstavnicima Ministarstva kulture naveli su da u otvorenim pozivima koje je ovo ministarstvo imalo u periodu od 2016. do 2018. godine, nije podnet ni jedan projekat koji se odnosi na promociju očinstva i ulogu muškaraca u roditeljstvu.

Pored mera koje se odnose na promociju uloge očeva i škola roditeljstva, NAP predviđa mere koje se odnose na usklađivanje pravnog zakonodavstva sa direktivama EU u okviru pregovora o poglavlju 19 (socijalna politika i zapošljavanje). Međutim, novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji bi trebalo da omogući ovo usklađivanje, još uvek nije donet⁹¹, a novi Zakon o finansijskoj pomoći porodici s decom sadrži odredbe koje ne obezbeđuju jednak pristup pogodnostima ženama sa različitim radnim statusom odnosno iskustvom (odnosno, dok je za stalno zaposlene radnice potrebno 18 meseci neprekidnog zaposlenja, za žene na selu koje su deo registrovanih gazdinstava potrebno je 24 meseca).

Osim ove mere, takođe se predviđa mera za kreiranje dostupnih, alternativnih i novih usluga za brigu o deci, briga o starijim i zavisnim licima, što je značajno, ali uglavnom prati logiku smanjivanja tereta koji sada snose žene ume-

89 Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji. Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2016, Beograd, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/objavljen-novi-indeks-rodne-ravnopravnosti-za-republiku-srbiju/>.

90 Hughson, M. (2018): Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi, Centar E8, Beograd.

91 <http://www.minrzs.gov.rs/dokumenti-7968.html>.

sto da se odnosi na redistribuciju odgovornosti između žena i muškaraca. Uvid u skladu sa informacijama koje su pružile nadležne institucije nije sveobuhvatan ni sistematski. Izveštaji o institucijama za smeštaj odraslih i starih lica u javnom i drugim sektorima dostupan je samo za 2016. godinu tako da je nemoguće pratiti promene.

Druge mere predviđene za ostvarivanje ovog cilja nisu direktno relevantne za uspostavljanje ravnopravnije distribucije neplaćenog rada i jednakog učešća u roditeljstvu, iako su veoma značajne za osnaživanje majki i mladih žena. One obuhvataju podršku samohranim roditeljima kroz sistemsko rešenje za problem neplaćanja alimentacije, kao i druge mere podrške u oblasti stanovanja, zapošljavanja, pristupa uslugama koje se odnose na brigu o deci, podršku mladim majkama i maloletnim majkama da nastave školovanje i da se zaposle (posebno ranjive grupe žena) i prevenciju ranih maloletničkih brakova, posebno u romskoj zajednici. Iako su veoma značajne, ove mere nisu transformativne, odnosno predstavljaju više mere podrške ženama nego mere koje bi podstakle redistribuciju odgovornosti i veće uključivanje muškaraca, odnosno očeva u brigu o porodici. Prema informacijama Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, posebne mere aktivnog zapošljavanja namenjene su mladim ženama i samohranim roditeljima. Međutim, nisu dostupne evaluacije uticaja ovih mera zapošljavanja.

Ishod na kraju strateškog perioda 2020. godine definisan je kao unapređen život žena i muškaraca. Ovo je još jedan ishod koji nije precizno definisan, jer kvalitet života nije operacionalizovan i mora posebno da se definiše u narednom periodu, da bi bio merljiviji na kraju strateškog ciklusa. Očekivani rezultat za 2018. godinu već je preterano ambiciozno definisan kao jednaka distribucija vremena potrošenog na neplaćeni rad između žena i muškaraca. Imajući u vidu da se ovi odnosi menjaju polako, da do sada nisu učinjeni jači i sveobuhvatniji napor u tom pravcu, teško je očekivati da će tako ambiciozan cilj biti ostvaren čak i za narednih 10 godina. Da

bi se postigle brže promene u ovoj oblasti, neophodno je napraviti odlučnije korake, poput uvođenja neprenosivog roditeljskog odsustva tokom prvih meseci nakon rođenja deteta. Ova mera je donela dobre rezultate u drugim zemljama (npr. „kvota za očeve“ u nordijskim zemljama), tako da se može očekivati da će dovesti do promena u Srbiji.

Poseban cilj 2.2 – Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu – delimično niska i delimično visoka delotvornost

Očekivani rezultat 2018: povećana zastupljenost žena za 5% na svim nivoima odlučivanja.

Pokazatelj za merenje rezultata: zastupljenost žena na mestima odlučivanja.

Delotvornost u ostvarivanju ovog cilja veoma je neravnomerna. Naime, primetne su velike razlike između grana vlasti i sektora odlučivanja. Učešće žena u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima doseglo je bar trećinu, što ukazuje na značajan uspeh. Istovremeno, napredak je mali ili nepostojeći u izvršnoj vlasti, a žene čine samo 6% gradonačelnika i predsednika opština.⁹²

Mere su definisane više u duhu ciljeva, a aktivnosti obuhvataju izmene zakona i podzakonskih akata, ali i manje određene aktivnosti, kao što je inicijativa da se osigura učešće žena koju treba da preduzme Koordinaciono telo, kao i prikupljanje podataka i promocija dobrih praksi učešća žena u političkim strankama, i tako dalje.

Već je pomenuto da ključni zakon na ovom polju, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, nije još usvojen, a da postojeći nacrt predviđa da u svim oblastima odlučivanja treba obezbediti učešće manje zastupljenog pola do 40%, a da u slučajevima kada je ovo učešće ispod 40%, treba primeniti posebne podsticajne mere. Mere koje se odnose na povećanje učešća žena u upravnim i nadzornim odborima javnih preduzeća definisana je u NAP-u sa pragom od najmanje 30% žena. Prema Izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu, žene su uključene u upravne odbo-

92 Republički zavod za statistiku (2017) Žene i uškarci u Republici Srbiji, 2017, Beograd.

re javnih preduzeća u relativno visokom procentu, ali da nema dovoljno žena na rukovodećim položajima. Među rukovodiocima javnih preduzeća (čiji je osnivač opština ili grad) ima 15,5% žena. Žene čine 28,9% članova nadzornih odbora javnih preduzeća, a predsednici ovih odbora su žene u 16,9% slučajeva. Situacija je bolja u javnim ustanovama i organizacijama čiji je osnivač opština ili grad, u kojima žene zauzimaju 51,2% rukovodećih pozicija.⁹³

Mera koja se odnosi na učešće žena iz ranjivih grupa u procesima odlučivanja loše je sprovedena. Prema izveštaju Zaštitnika građana (Ombudsmana) za 2018. godinu, samo je 7 žena sa invaliditetom odbornica u lokalnim skupštinama, jedna među nameštenicima, a 90 žena sa invaliditetom ima izvršni položaj. Samo dve od odbornica u lokalnim skupštinama su Romkinje, 13 je na izvršnim položajima, a nema ni jedne među nameštenicima. Predstavnice ženskih organizacija koji zastupaju interese žena iz marginalizovanih grupa istakle su da se ženska udruženja povremeno i sporadično pozivaju da učestvuju u procesima kreiranja propisa i politika, ali da se u finalnim fazama njihova mišljenja uglavnom ne uzimaju u obzir.

Mera koja se odnosi na unapređivanje rodne ravnopravnosti u političkim strankama loše se sprovodi. Ne postoji jedinstvena i dosledna primena mehanizama za unapređivanje rodne ravnopravnosti i položaja žena unutar političkih stranaka. Žene u političkim strankama uglavnom prate vođstvo stranke, prepuštene su same sebi i nemaju dovoljno pomoći i podrške od ostalih žena u stranci. Češće im je lakše da se pridruže svojim muškim kolegama u političkoj stranci nego da se bore za rodnu ravnopravnost koju ne razumeju i koja ne zanima njihove muške stranačke kolege. Ukoliko se mnogo zalažu za uvođenje i primenu mehanizama rodne ravnopravnosti lako se obeshrabre.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina je usvojen, ali ne postoje podaci o tome koliko je žena iza-

brano u tela i organe nacionalnih saveta nakon nedavno završenih izbora za nacionalne savete nacionalnih manjina.

Očekivani ishod za 2020. godinu je da žene i muškarci ravnopravno učestvuju u donošenju odluka na svim nivoima javne vlasti i u svim fazama izrade i usvajanja odluka. Pokazatelji treba da budu jašnije definisani u odnosu na različite grane javne vlasti i različite faze pripreme i donošenja odluka.

Najnoviji izveštaj o Indeksu rodne ravnopravnosti u Srbiji pokazuje da je u domenu moći preko kojeg se prati učešće žena u odlučivanju Srbije relativno dobro pozicionirana u poređenju sa prosekom za EU-28, kada se radi o političkoj i ekonomskoj moći. To je prvenstveno tako zbog kvote koja uređuje učešće žena u zakonodavnoj vlasti. Međutim, prema pokazateljima društvene moći koji prate učešće žena u organizacijama elektronskih medija, naučno-istraživačkih fondova i u sportskim organizacijama, Srbija ima lošiju ocenu od svih država članica EU. Stoga je u narednom ciklusu realizacije Strategije neophodno pažljivo uključiti ove oblasti odlučivanja, u kojima je stanje znatno nepovoljnije nego u oblastima u kojima su pravni standardi doveli do značajnih promena i povećali učešće žena.

Poseban cilj 2.3 – Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa – nizak nivo delotvornost

Očekivani rezultat 2018: poboljšani pokazatelji ekonomskog položaja žena.

Pokazatelj za merenje rezultata: Indeks rodne ravnopravnosti za oblast rada, zaposlenosti i novca.

Vrednosti indeksa u domenu rada pokazuju da je došlo do neznatnog poboljšanja od 0,9 poena (sa 67,3 2014. na 68,2 2016. godine).⁹⁴ Međutim, ovaj napredak nije bio bezuslovan. Dok je u pod-do-

93 <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/07/Skra%C4%87eni-RGI-2017-PZR.pdf>

94 Treba imati u vidu da je Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2016. godinu izračunat na osnovu podataka iz 2014. godine, a za 2018. prema podacima za period od 2015. do 2017. (u zavisnosti od pokazatelja i izvora podataka).

menu učešća došlo do napretka, u pod-domenu segregacije došlo je do blagog pogoršanja. Pored toga, kada se uzme u obzir zaposlenost žena prema podacima iz Ankete o radnoj snazi, primetno je da je ovo povećanje zaposlenosti žena praeeno porastom stope neformalnog zaposlenja, što može ukazati na nepovoljan kvalitet zaposlenja. U domenu novca je takođe došlo do poboljšanja od 1,1 poena.⁹⁵

Određene mere za ostvarivanje ovog cilja nejasno su definisane, kao što je obezbeđivanje ravnopravnog ostvarivanja prava u vezi sa zapošljavanjem i radom. Neophodno je imati u vidu da su prilike za delotvornu primenu i praćenje mera manje kada su mere nedovoljno i nejasno definisane (npr. u ovom slučaju šta se tačno misli pod pravima). Uz to, temin „ravnopravno“ se može pogrešno protumačiti u smislu izjednačavanja sa muškarcima, a može se dogoditi da čak ni muškarcima nisu dovoljno ostvarili ova prava.

Imajući u vidu da cilj nije definisan kao povećano ekonomsko učešće, već šire kao poboljšani ekonomski položaj, navedene mere nisu adekvatne za njegovo ostvarivanje. Naime, nedostaju mere koje se odnose na aspekte ekonomskog statusa u vezi sa zaposlenjem i ekonomskim učešćem, kao što je imovina, prihod, materijalna socijalna pomoć, pristup finansijskim tržištima i slično. Upravo je odsustvo ovih mera dovelo do propuštanja prilike da se unapredi ekonomski položaj žena koje žive u riziku od siromaštva ili bez ličnih prihoda i koje zavise od svojih partnera ili drugih članova domaćinstva u pristupu novcu. Za ove žene, relevantne bi bile mere poput materijalne socijalne pomoći koja se odobrava pojedincu ili pojedinki, a ne čitavoj porodici, kao i dodaci koji bi omogućili lakše plaćanje penzijskog i invalidskog osiguranja ženama koje su samozaposlene ili su pomažući članovi porodičnog gazdinstva, kontrolu uplata u fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, itd.

Praćenje razvoja ženskog preduzetništva je teško zato što Agencija za privredne registre Republike Srbije naplaćuje izdavanje podataka. Iako je pozitivno to što se rod osnivača beleži na obrascu prijave, negativno je to što je pristup podacima uslovljen plaćanjem pristupa bazi podataka.

Tokom realizacije NAP-a sprovedene su različite mere za podsticanje ženskog preduzetništva. Ministarstvo ekonomije, Fond za razvoj i Privredna komora Republike Srbije istakli su da ne postoje posebni programi podrške namenjeni preduzeticama i da se one prijavljuju unutar različitih programa podrške preduzeticama zajedno sa muškarcima. Prema informacijama Ministarstva ekonomije, veći broj preduzetnica prijavljuje se za podršku mikro, malim i srednjim preduzećima. Kroz projekte Agencije za razvoj Republike Srbije u periodu od 2016. do 2018. godine, 203 preduzetnice su dobile mentorsku podršku. Kroz program podsticanja razvoja preduzetništva tokom 2016. godine, 36% svih zahteva podnele su žene. Tokom 2017. godine, Ministarstvo ekonomije izdvojilo je 250 miliona dinara na bespovratnu pomoć u okviru ovog programa, a Fond za razvoj je izdvojio 583 miliona dinara. Od 98 zahteva koje su podnele žene preduzetnice, 76 je odobreno, ali je udeo ovih sredstava u ukupnom iznosu samo 5%. Ministarstvo zaštite životne sredine odobrilo je 6 projekata ženskog preduzetništva u oblasti promocije zelene ekonomije i rodne ravnopravnosti.

Što se tiče mera za povećanje formalnog zapošljavanja žena, posebno starijih žena i pripadnica ranjivih grupa, informacije koje smo dobili od Nacionalne službe za zapošljavanje pokazuju da su aktivnosti sprovedene u ovom pravcu. Dodeljeno je 1848 subvencija za samozapošljavanje žena, od čega 44 ženama sa invaliditetom. Tokom 2017. godine, mere aktivnog zapošljavanja koje je sprovela Nacionalna služba za zapošljavanje obuhvatile su 12.433 žena preko 50 godina starosti, 7436 žena u kategoriji zaposlenih koji su postali tehnološki višak, 5912 korisnica materijalne socijalne pomoći i 2421 Romkinju. Međutim, podaci o tome koliko su ove mere bile delotvorne i kakav je bio ishod, odnosno u kojoj meri su pomo-

95 Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, Republički zavod za statistiku (2018) Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Srbiju 2018, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd.

gle ovim ženama da se zaposle i kakav su posao dobile, nisu dostupni.

Nisu zabeleženi nikakvi rezultati ili su zabeleženi mali rezultati u sprovođenju mere koja se odnosi na dostupnost programa celoživotnog učenja, razvoja ženskog zadrugarstva u seoskim i gradskim područjima, promociju ženskog preduzetništva kao i omogućavanje ostvarivanja svih prava u vezi sa zapošljavanjem i radom.

NAP predviđa kao ishod u 2020. godini smanjenje neformalne zaposlenosti žena, povećanje formalne zaposlenosti, radne aktivnosti i samozaposlenosti. Imajući u vidu da je neformalna zaposlenost žena u porastu, treba uskladiti mere i očekivani ishod u NAP-u sa ovim trendom. Povećanje samozaposlenosti može biti dosledno smanjenju neformalne zaposlenosti, ali ukoliko je to registrovana samozaposlenost. Na žalost, ona je najčešće neformalna, kada nema kvalitetnog posla. Zbog toga ovaj ishod treba preciznije definisati.

Mere predviđene za ostvarivanje cilja koji se odnosi na poboljšan ekonomski položaj i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa, suviše su usmerene na povećanje učešća i preduzetništva, na uštrb drugih aspekata. Ukoliko je cilj da se poveća formalna i kvalitetna zaposlenost žena, neophodno je predvideti mere koje se odnose na smanjivanje diskriminacije prilikom oglašavanja i zapošljavanja, delotvorniji inspekcij-ski nadzor, mehanizme za žalbe koje se podnose nezavisnim telima, reagovanje države u odnosu na nalaze nezavisnih tela u slučajevima diskriminacije i informisanje žena o pravima na radu. Uz to, ekonomski položaj znači mnogo više od zaposlenosti: jednakost zarada, zaštita od siromaštva, pristup imovini, pristup finansijskim tržištima i tehnologijama izostavljeni su iz ove komponente NAP-a, što je ograničilo delotvornost realizacije u tom domenu. Imajući u vidu značaj ove oblasti ekonomskog učešća i ekonomskog položaja, bilo bi preporučljivo da se u narednom ciklusu ovaj aspekt unapređivanja rodne ravnopravnosti izdvoji kao poseban program osnaživanja žena, koji bi bio zasnovan na jasnoj teoriji promene i kojim bi se definisale i povezale mere u tom smislu (ali

takođe izdvojila sredstva), da bi se omogućila delotvornija realizacija i veći efekti.

Poseban cilj 2.4 – Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: veća uključenost žena u odlučivanju o pitanjima u oblasti bezbednosti, u očuvanju mira, postkonfliktnom oporavku društva i izgradnji poverenja.

Pokazatelji za merenje rezultata: Procenat zastupljenosti žena u sistemu bezbednosti, procenat zastupljenosti žena u odlučivanju u sistemu bezbednosti i procenat učešća žena u civilnim i vojnim misijama i multinacionalnim operacijama.

Prema podacima predstavljenim u Četvrtom periodičnom izveštaju koji je Republika Srbija predala CEDAW komitetu, udeo žena na komandnim položajima u sistemu bezbednosti bio je 19,7% 2015. godine, što predstavlja porast od 5,2% u poređenju sa 2010. Najnoviji podaci nisu dobijeni a Ministarstvo odbrane je jedino ministarstvo koje nije popunilo upitnik o učešću u realizaciji NAP-a niti je odredilo predstavnika za razgovor u predviđenom roku. Prema istom izveštaju, ni jedna jedina žena nije bila u vojnoj ili civilnoj misiji niti u multinacionalnim operacijama.

NAP predviđa da ovaj poseban cilj treba da se ostvari kroz tri mere: evaluaciju prethodnog NAP-a za primenu Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti UN; izradu i usvajanje novog NAP-a za period od 2016. do 2020. godine i integrisano sprovođenje NAP-a. Prve dve mere su sprovedene, ali osim tih aktivnosti nisu preduzete dodatne aktivnosti da bi se osigurala dalja podrška realizaciji Rezolucije 1325.

Očekivani ishod za 2020. godinu je usvojen i integrisano sproveden Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta Bezbednosti Ujedinjenih nacija: Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji za period 2016-2020. Ispitanici su u više navrata pitali da li je zaista neophodno zadržati ovaj poseban cilj, imajući u vidu postojanje posebnog NAP-a, naročito što je vremenski okvir za njegovu realizaciju isti kao okvir Strategije za rodnu rav-

nopravnost, te bi bilo teško dobro izmeriti da li je planirani ishod ostvaren.

Poseban cilj 2.5 – Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: za ovaj poseban cilj NAP-a rezultat nije definisan.

Pokazatelj za merenje rezultata: stopa formalne zaposlenosti žena na selu i pokazatelji položaja žena u poljoprivredi povećani za 7% u odnosu na 2012. Ovi indikatori nisu preciznije definisani i nije jasno šta se pod njima podrazumeva.

Prema nalazima iz Ankete o radnoj snazi za 2016. i 2017. godinu, ukupna stopa zaposlenosti žena u ruralnim područjima smanjena je sa 39,7% na 38,8%, dok je stopa zaposlenosti muškaraca ostala stabilna (59,1% i 59,2%). Među ženama koje obavljaju plaćeni posao 2016. godine, 92% je bilo zaposleno sa ugovorom o radu, dok je u 2017. godine udeo formalno zaposlenih žena među ženama koje obavljaju plaćeni posao bio 91,9%, što ukazuje da nije došlo do promena u udelu formalno zaposlenih žena.⁹⁶ Prema istraživanju o položaju žena na selu⁹⁷, smanjene prilike za zaposlenje izvan poljoprivrede, nesprijetnost poslodavaca da zaposle mlade žene sa decom, nedostatak informacija o slobodnim radnim mestima i odsustvo službi za brigu o deci, smatraju sa glavnim preprekama formalnom zaposlenju.

NAP predviđa da ovaj poseban cilj treba da se ostvari kroz sprovođenje tri mere: obezbeđen ravnopravan pristup žena resursima za poljoprivrednu proizvodnju, podršku ženama sa sela za razvijanje preduzetničkih inicijativa u poljoprivredi i van poljoprivrede i ravnopravno učešće žena i muškaraca na selu u odlučivanju o razvoju i jačanje ženskog liderstva. U ovom slučaju, mere

su opet definisane više kao ciljevi, tako da je neophodno pregledati aktivnosti da bi se procenilo njihovo sprovođenje.

Prva mera treba da se realizuje kroz olakšan pristup zemljištu (korišćenje bez nadoknade, i sl), organizovanje kampanja o pravima nasleđivanja i ravnopravnosti u nasleđivanju, uspostavljanje baze podataka o ženama na selu i raspolaganju resursima po polu, kao i povećanu dostupnost podsticajnih sredstava ženama na selu. U okviru regulative, bilo je izmena koje su otvorile mogućnosti za lakši pristup ženama zemljištu i drugoj nepokretnoj imovini. Član 7. Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova⁹⁸ definiše da upis zajedničke svojine stečene u braku vrši javni beležnik, a da je svojina automatski upisana kao zajednička, odnosno „neće biti upisana kao zajednička svojina i na drugog supružnika ako se katastru dostavi izjava oba supružnika da se u konkretnom slučaju ne radi o zajedničkoj, već posebnoj imovini jednog od supružnika, ili ako supružnici ispravom na osnovu koje se vrši upis stiču susvojina, sa određenim udelima“. Vanbračna zajednica nije uključena u ovaj propis.

Zakon o republičkim administrativnim taksama⁹⁹ i Pravilnik o visini takse za pružanje usluge Republičkog geodetskog zavoda propisuje povoljnije cene za upis objekata kod upisa zajedničke svojine ili susvojine u korist bračnih ili vanbračnih supružnika, osoba sa invaliditetom, kao i promene imaoca prava na nepokretnosti upisom zajedničke svojine ili susvojine u korist bračnih ili vanbračnih supružnika i osoba sa invaliditetom.¹⁰⁰ Evaluacija efekata ovih novih propisa još uvek nije obavljena, ali se očekuje da neće dovesti do značajnih promena za žene u ruralnim područjima. Kako pokazuju ranija istraživanja, u ruralnim područjima običajno pravo je izuzetno jako, formiranje domaćinstava je patrijarhalno, što znači da žene koje ulaze u brak najčešće

96 Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi 2016, 2017. <http://www.stat.gov.rs/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/>

97 Beker, K. i sar. (2017) Izveštaj o položaju žena na selu u Republici Srbiji. Izveštaj iz senke Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena povodom četvrtog ciklusa izveštavanja Republike Srbije. Beograd.

98 „Službeni glasnik RS“, br. 41/2018.

99 „Službeni glasnik RS“, br. 43/2003, 51/2003, 61/2005, 101/2005, 5/2009, 54/2009, 50/2011, 70/2011, 55/2012, 93/2012, 47/2013, 65/2013, 57/2014, 45/2015, 83/2015, 112/2015, 50/2016, 61/2017, 113/2017, 3/2018 i 50/2018.

100 „Službeni glasnik RS“, br. 116/2013, 5/2014, 8/2014, 120/2014, 29/2015, 35/2016 i 110/2016.

prelaze u domaćinstvo supruga. Imajući u vidu činjenicu da zakon predviđa da u slučaju već upisane svojine mora posebno da se zahteva da se svojina upiše kao zajednička, nije verovatno očekivati da će se to sprovesti, imajući u vidu postojeće patrijarhalne odnose, strukture i norme. Isti utisak je podelio i predstavnik Ministarstva poljoprivrede, koji je ukazao na problem neinformisanosti žena. Lokalne samouprave nisu dovoljno upoznate sa ovim merama, iako bi trebalo da imaju glavnu ulogu u informisanju žena iz njihovog područja o ovim merama. Tokom protekle dve godine, stavljen je poseban naglasak na podršku nepoljoprivrednim aktivnostima u ruralnim područjima, kreditnu podršku kroz koju je ženama data niža kamatna stopa i nacionalni program za mehanizaciju, u okviru kojeg su žene dobile dodatne poene a mehanizacija je bila isključivo u njihovom vlasništvu.

Osim izmene propisa, nije bilo drugih aktivnosti na informisanju žena odnosno organizovanju kampanja o pravima nasleđivanja imovine. Aktivnosti u vezi podrške umrežavanju žena i uspostavljanju ženskih udruženja u ruralnim područjima kao i povećanju njihovog učešća u lokalnim zajednicama, da bi se uticalo na planiranje lokalnog razvoja nisu sprovedene, prema informacijama koje smo dobili od relevantnih nosilaca.

Pregled i evaluacija realizacije NAP-a u okviru ovog posebnog cilja ukazuje na očiglednu fragmentarnost i neujednačenost. Određene veoma važne mere su zaista sprovedene, ali bez istovremenih promena u drugim aspektima one neće biti delotvorne. Uz to, imajući u vidu da je poseban cilj definisan veoma široko, predložene mere nisu dovoljne za ostvarivanje cilja. Mere su više usmerene na preduzetništvo nego na druge oblike ekonomskog osnaživanja i pomoći ženama da ostvare bolji ekonomski položaj. U ovom paketu mera nedostaju socijalna prava žena u ruralnim područjima.

Ishod za 2020. definisan je kao „Unapređen položaj žena na selu u pogledu formalnog statusa i raspolaganja resursima“. On će morati da se definiše jasnije i ukaže na to da li se formalni status odnosi na zaposlenost (kod poslodavca ili u samostalnom aranžmanu ili kao nosioca poljo-

privrednog gazdinstva), kao i na koje se resurse tačno misli.

Poseban cilj 2.6 – Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: unapređeno zdravstveno stanje žena.

Pokazatelj za merenje rezultata: Indeks rodne ravnopravnosti za domen zdravlja.

Indeks pokazuje poboljšanje zdravlja žena za 0,6 poena (povećanje vrednosti sa 83,4 u 2014. na 84,0 u 2016. godini). Međutim, treba uzeti u obzir da se indeks za domen zdravlja sastoji od pojedinačnih indeksa od kojih samo jedan meri zdravstveno stanje, dok se druga dva odnose na ponašanje povezano sa rizicima po zdravlje i pristupom zdravstvenoj zaštiti. Zdravstveno stanje žena se neznatno poboljšalo (0,5 poena), sudeći prema pokazatelju za ovaj pod-domen. To znači da su žene subjektivno ocenile svoje zdravlje kao neznatno bolje u poređenju sa prethodnim periodom.

Prema informacijama dobijenim od Ministarstva zdravlja, u toku je priprema novog Zakona o zdravstvenom osiguranju, a predložena rešenja još uvek nisu poznata, tako da je nemoguće oceniti kako će se odraziti na čitav spektar ciljeva i mera predviđenih NAP-om. Preventivni pregledi su dostupni svima, prema istom izvoru, ali tokom konsultacija sa civilnim društvom ukazano je da su žene starije od 65 godina isključene iz preventivnih ispitivanja, što se smatra jednim vidom diskriminacije.

U odnosu na reproduktivno i seksualno zdravlje, informacije Ministarstva zdravlja ukazuju da je uveden predmet „fizičko i zdravstveno obrazovanje“ u školama, a da su teme o reproduktivnom zdravlju uključene u program ovog predmeta. Po pitanju povećanja dostupnosti usluga zdravstvene zaštite ženama i muškarcima iz ruralnih područja, navedeno je da postoje četiri mobilne klinike na teritoriji Republike Srbije, od kojih su dve ginekološke, dve zubne a jedna se bavi opštom medicinom. Takođe postoje dva mobilna mamografa.

Ishodi postavljeni za 2020. godinu su smanjena stopa smrtnosti od malignih bolesti, povećano očekivano trajanje života i povoljniji pokazatelji zdravstvenog stanja. Poslednji ishod treba preciznije definisati u smislu da li podrazumeva opštu

subjektivnu ocenu zdravstvenog stanja ili druge pokazatelje.

Strateški cilj 3 – Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika – prosečna ocena 2,8 od maksimalnih 4

TABELA 15:

Strateški cilj 3 – Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika

POSEBNI CILJEVI	DELOTVORNOST	
3.1. Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima	• 3	• 2
3.2. Rodna analiza politika, programa i mera	• 2	
3.3 Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija	• 4	• 2
3.4. Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi	• 3	
3.5. Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima	• 3	• 4
Average score	• 2.8	

LEGENDA

Ne može da se proceni	Nije delotvoran	Nizak nivo delotvornosti	Srednji nivo delotvornosti	Visok nivo delotvornosti
-----------------------	-----------------	--------------------------	----------------------------	--------------------------

Poseban cilj 3.1 – Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima – delimično srednji i delimično nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: Institucije (tela) za rodnu ravnopravnost uspostavljene i aktivne na svim nivoima vlasti u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti i ulogom u rodnoj analizi politika.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj osnovanih mehanizama za rodnu ravnopravnost i procenat realizovanih aktivnosti na godišnjem nivou.

Evaluacija delotvornosti ostvarenih rezultata oslanja se na pokazatelj koji sadrži dva kriterijuma. Prema prvom, delotvornost se procenjuje u skladu sa brojem mehanizama koji su osnovani a prema drugom u skladu sa njihovom aktivnošću. Prema prvom kriterijumu, NAP se može smatrati prilično delotvorno realizovanim, obzirom da je u Srbiji na različitim nivoima i u različitim granama vlasti uspostavljen veliki broj mehanizama za rodnu ravnopravnost. Na nacionalnom nivou, osim glavnog mehanizma – Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost pri Kabinetu potpredsednice Vlade Republike Srbije, takođe postoje:

- Sektor za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti u Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja,
- Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova u Narodnoj skupštini Republike Srbije,
- kontakt osobe za rodnu ravnopravnost u svim resornim ministarstvima i ključnim institucijama i
- IPA jedinice odgovorne za uvođenje rodne ravnopravnosti u proces IPA programiranja.

Takođe postoje nezavisna tela, kao što je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i Zaštitnik građana u okviru kojeg se nalazi sektor zadužen za rodnu ravnopravnost. Na pokrajinskom nivou, pitanja rodne ravnopravnosti spadaju u nadležnost Pokrajinskog sekretarijata za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, kao i Odbor za ravnopravnost polova u Skupštini Autonomne pokrajine Vojvodine. Stručnu podršku pruža Zavod za ravnopravnost polova. Uprkos pravnoj obavezi, mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu uspostavljeni u svim lokalnim zajednicama. Oni su uspostavljeni u različitim oblicima (kao skupštinski odbori, imenovana lica, itd). Prema izveštaju Zaštitnika građana¹⁰¹, mnogi lokalni mehanizmi nisu aktivni.

Što se tiče drugog kriterijuma za evaluaciju ostvarenih rezultata, naime procenta realizovanih aktivnosti, postoje određene poteškoće da se on izmeri. Obzirom da nedostaje jasna definicija prema kojoj bi mogao da se izračuna procenat realizovanih aktivnosti, ovaj aspekt ostvarenih rezultata može da se meri samo kvalitativno. Koordinaciono telo kao glavni nacionalni mehanizam nema dovoljan broj zaposlenih niti sredstva za realizaciju aktivnosti (finansiraju se samo plate malog broja zaposlenih). Uprkos tome, Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost je veoma aktivno i, u zavisnosti od raspoloživosti donatorskih sredstava, finansiralo je razne mere i aktivnosti, i time realizovalo NAP. Imajući u vidu da su odgo-

vornosti za realizaciju određene u NAP-u, čini se da to predstavlja veliko opterećenje za Koordinaciono telo, drugim rečima, neke aktivnosti i mere su mogle biti dodeljene drugim ministarstvima ili institucijama, a Koordinaciono telo je trebalo da zadrži glavnu ulogu u koordinaciju, praćenju i izveštavanju o realizaciji i da sprovodi samo one posebne aktivnosti za koje je direktno nadležno. Koordinaciono telo je organizovalo praćenje sprovođenja NAP-a za svaku godinu, ali obzirom da nije imalo dovoljne ljudske i materijalne resurse (izveštaji za 2016. i 2017. godinu), moralo je da angažuje spoljne konsultante, što pokazuje visok nivo razumevanja značaja mehanizama za realizaciju, praćenje i odgovorno izvršavanje uloge nosioca realizacije ovog strateškog dokumenta. Koordinaciono telo je takođe uložilo trud da napravi mrežu kontakt osoba za rodnu ravnopravnost, koja se sastoji od predstavnika ministarstava, da ojača kompetencije koje su bile prilično neravnomerne, zbog velikih oscilacija zaposlenih i da ih aktivnije uključi u koordinaciju politika od značaja za rodnu ravnopravnost. Koordinaciono telo je preuzelo aktivnosti koordinacije lokalnih mehanizama, što nije jednostavan zadatak, posebno tamo gde nisu uspostavljeni lokalni mehanizmi, o čemu će biti više reči kasnije.

Kontakt osobe za rodnu ravnopravnost u ministarstvima nisu imenovane u skladu sa uredbom o sistematizaciji a ista praksa postoji i u lokalnoj samoupravi. Uz to, nije obrazovano savetodavno telo Vlade za rodnu ravnopravnost za kontinuiranu saradnju sa udruženjima građana a posebno ženskim organizacijama, koje je planirano u NAP-u.

Prema izveštaju Zaštitnika građana o učešću žena u odlučivanju na lokalnom nivou, lokalni mehanizmi nisu funkcionisali ili nisu bili delotvorni jer nisu obezbeđena sredstva za njihov rad. Mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu uspostavljeni u svim jedinicama lokalne samouprave, uprkos obavezama definisanim Zakonom o rodnoj ravnopravnosti. Ovaj zakon ne definiše mehanizme nadzora nad sprovođenjem zakona. Lokalne samouprave nemaju obavezu da pripreme i podnesu izveštaje o planiranim i realizovanim aktivnostima. Dobijeni podaci ukazuju na niska izdvajanja na sprovođenje politika rodne ravnopravnosti. Samo u 3% slučajeva izdvojena su budžetska sredstva za re-

101 <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5901-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-grd-n-z-s-uplj-n-s-z-n-n-s-i-dluciv-nj-i-p-zici-i-ivn-s-i-l-lnih-h-niz-z-r-dnu-r-vn-pr-vn-s-u-dinic-l-l-n-s-upr-vu-srbi-i>

alizaciju lokalnih akcionih planova za rodnu ravnopravnost.

Što se tiče saradnje i komunikacije između mehanizama za rodnu ravnopravnost na različitim nivoima, primetno je da postoji nedostatak uspostavljenog sistema saradnje odnosno redovne razmene informacija o realizaciji lokalnih akcionih planova za rodnu ravnopravnost.

Projektovani ishod za 2020. godinu definisan je kao stanje u kojem su institucije i instrumenti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti uspostavljeni i primenjeni u izvršnim i predstavničkim organima javne vlasti na svim nivoima. Da bi se ovaj cilj ostvario, potrebno je dodatno jačanje sistemskog pristupa unapređenju kapaciteta i mehanizama koordinacije tela i politika za rodnu ravnopravnost. Trebalo bi zadržati postojeće mere a takođe dodati mere prema kojima bi procedure koordinacije mogle preciznije da se definišu, uključujući proceduru planiranja i podnošenja izveštaja i podataka. Sa ciljem da se lakše prate aktivnosti, predloženo je da se pokazatelj ostvarenosti rezultata preimenuje u *procenat podnesenih izveštaja lokalnih samouprava o realizovanim aktivnostima tokom date godine, umesto procenat realizovanih aktivnosti*.

Poseban cilj 3.2 – Rodna analiza politika, programa i mera – nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: osmišljene i pilotirane procedure i metodologija za sprovođenje rodne analize.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj strateških dokumenata za koje je sprovedena rodna analiza i koji uključuju perspektivu rodne ravnopravnosti.

Jačanje kapaciteta organa javne vlasti, što podrazumeva politike i programe iz perspektive rodne ravnopravnosti, sprovedeno je prvenstveno kroz rodno odgovorno budžetiranje, u okviru kojeg su organi javne vlasti morali da poklanjaju veću pažnju na a) prikupljanje rodno odgovornih podataka, b) rodnu analizu i rodno odgovorne ciljeve, kao i c) pokazatelje u skladu sa kojima se prati sprovođenje politika. Tokom 2017. godine, 26 institucija na nacionalnom i 10 na pokrajinskom nivou primenilo je rodno odgovorno budžetiranje.

NAP predviđa da nosilac aktivnosti obuke bude Koordinaciono telo u partnerstvu sa Republičkim sekretarijatom za javne politike, ali Sekretarijat nije uključen u ove aktivnosti. Na lokalnom nivou, obuke se održavaju sporadično i delimično, a postoje razlike u kapacitetima između jedinica lokalne samouprave. Što se tiče obuka, jedinice lokalne samouprave sarađuju sa Stalnom konferencijom gradova i opština i ekspertima/ekspertkinjama u ovoj oblasti. Zaposleni u Republičkom sekretarijatu za javne politike (državni organ koji nadzire primenu standarda u politikama koje se donose i usvajaju) takođe su obučeni o rodnoj ravnopravnosti i uvođenju rodne perspektive u javne politike.

Prema informacijama dobijenim od Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave i Ministarstva građevinarstva, transporta i infrastrukture, oni su sprovedi rodnu analizu da bi definisali prioritete u oblasti rodno odgovornog budžetiranja. Ishod u 2020. godini trebalo bi da bude da sva strateška dokumenta na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou sadrže rodnu analizu polaznog stanja, rodnu analizu uticaja, pokazatelje i ciljeve. Da bi se ostvario ovaj cilj, neophodno je usvojiti sistemski pristup umesto projektnog, regulisati uloge, odnose, procedure i standarde zakonima i podzakonskim aktima, definisati delotvorne mehanizme za primenu, obezbediti dostupnost relevantnih podataka i omogućiti nadzor civilnom društvu nad uvođenjem rodne perspektive u tela i politike na svim nivoima.

Poseban cilj 3.3 – Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija – delimično visok i delimično nizak nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: povećan broj organa javne vlasti na svim nivoima koji imaju službenu evidenciju i vode statistiku razvrstanu po polu.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj organa javne vlasti koji imaju dostupnu statistiku i evidenciju razvrstanu po polu.

Ovaj poseban cilj predviđa samo jednu meru: izraditi propise i podzakonska akta u cilju obezbeđivanja službene evidencije razvrstane po polu. Iako je mera značajna, čini se da je nedovoljna za ostvarivanje cilja, jer je neophodno da

se uz propise obezbede i kapaciteti, kao i da se uvede red u procese izveštavanja, dostupnost podataka i slično.

Evaluacija je pokazala da je najveći pomak na polju rodno osetljive statistike napravio Republički zavod za statistiku, koji kontinuirano i sveobuhvatno unapređuje sve studije, baze podataka i izveštaje, tako da prikazuju statističke podatke na rodno osetljiv način. Redovna izdanja publikacije „Žene i muškarci u Srbiji“ predstavljaju ogroman doprinos razvoju i praćenju politika, a konstantno se unapređuju kroz konsultacije sa brojnim akterima. Tokom 2018. godine, Republički zavod za statistiku je po drugi put obračunao Indeks rodne ravnopravnosti, što je izuzetno ostvarenje na ovom polju.

Međutim, poboljšanje evidencije u organima vlasti i institucijama nije daleko odmaklo. Pregled redovnih godišnjih izveštaja ministarstava pokazao je da samo Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave objavljuje podatke o zaposlenima prema polu, što je osnovna rodna statistika jedne institucije, ali barem pokazuje da je prepoznalo da takva statistika treba da bude deo redovnog izveštavanja o radu ministarstava.

Poseban cilj 3.4 – Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi – srednji nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: uspostavljena kontinuirana saradnja sa evropskim i regionalnim institucijama i organizacijama u oblasti rodne ravnopravnosti.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj događaja i aktivnosti na razmeni iskustava.

Nema kompletnih sistematskih uvida u broj regionalnih i međunarodnih događaja koji se odnose na različite vidove saradnje. Postoje razni primeri saradnje. Saradnja se često odvija preko međunarodnih organizacija. Predstavnik Koordinacionog tela je član Komisije za rodnu ravnopravnost Saveta Evrope koja se redovno sastaje dva puta godišnje. Kroz ovo učešće Srbija je angažovana u izradi Strategije za rodnu ravnopravnost Saveta Evrope za period 2018-2023. i Preporuke za borbu protiv seksizma. Na osnovu suštinskog doprinosa izradi Strategije, Srbija je predsedavala panelom o jednom od

strateških ciljeva na predstavljanju strategije u Kopenhagenu. Ovo aktivno članstvo rezultiralo je brojnim bilateralnim kontaktima i zajedničkim aktivnostima Koordinacionog tela i partnerskih tela u Gruziji, Moldaviji, Tadžikistanu, Albaniji, Češkoj, itd. Tokom razmena iskustava sa mehanizmima za rodnu ravnopravnost u ovim zemljama, predstavnici Republike Srbije predstavili su ostvarenja koja se odnose na strateški i normativni okvir, mehanizme koordinacije, rodno odgovorno budžetiranje, integrisane odgovore na nasilje, učešće žena u politici, itd. Predstavnik u Komisiji za rodnu ravnopravnost je takođe nacionalna kontakt osoba za GREVIO, uz učešće na godišnjim sastancima Komiteta. UNDP SEESAC kontinuirano realizuje saradnju i povezuje domaće aktere sa institucijama EU, NATO-m, OEBS-om i Nordijskim centrom za rodnu ravnopravnost u vojnim operacijama (NCGM) u vezi rodne ravnopravnosti u sektoru bezbednosti. Uvođenje rodne perspektive u politike i mere koje se odnose na malo i lako naoružanje i municiju predmet je redovnih sastanaka Komisije za malo i lako naoružanje i municiju.

Stalna saradnja je najvidljivija sa Komisijom za rodnu ravnopravnost Saveta Evrope i Evropskim institutom za rodnu ravnopravnost (EIGE). U pogledu EIGE, najvidljiviji rezultat ove saradnje je objavljivanje izveštaja o Indeksu rodne ravnopravnosti, koje je postalo redovno.

Cooperation is established with the European Institute for Gender Equality (EIGE), and the most visible result of this cooperation is the publication of the Index of Gender Equality Report, which has become regular. Regionalna saradnja je prisutna u mnogim oblastima, poput sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama, imovinskih prava, institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, mir i bezbednost.

Ishod za 2020. godinu predviđa vidljiviju primenu i promociju dobrih praksi sa evropskog nivoa. Potrebno je, međutim, da se preformuliše ishod tako da uključi unapređenu saradnju između mehanizama za rodnu ravnopravnost unutar regiona. Kroz intenzivniju saradnju i regionalno strateško nastupanje, biće lakše da se primene dobra i delotvorna rešenja na nacionalnom nivou.

Poseban cilj 3.5 – Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima – delimično srednji i delimično visok nivo delotvornosti

Očekivani rezultat 2018: najmanje 1 rodno odgovoran budžetski program po budžetskom korisniku u toku pripreme i donošenja budžeta za 2018.

Pokazatelj za merenje rezultata: broj rodno osetljivih budžetskih programa na nivou ciljeva programskih aktivnosti i projekata.

NAP predviđa da se ovaj cilj ostvaruje kroz primenu tri mere: izgraditi normativni okvir za rodno odgovorno budžetiranje, izraditi izveštaje o monitoringu i evaluaciji izvršenja budžeta koji sadrže informaciju o rodno osetljivim pokazateljima i promovisati rodnu ravnopravnost u raspodeli javnih sredstava.

Nakon aktivnosti nevladinih organizacija koje su radile sa poslanicama, Ministarstvo finansija je u partnerstvu sa Koordinacionim telom i uz tehničku podršku organizacije *UN Women* u Srbiji uvelo izmene i dopune u Zakon o budžetskom sistemu 2016. godine, kojima se predviđa obaveza direktnih i indirektnih budžetskih korisnika da uvedu rodno odgovorno budžetiranje u skladu sa njihovom instrukcijom. Obučeno je preko 900 državnih službenika o primeni rodno odgovornog budžetiranja i izveštavanja, dok je rodno odgovorno budžetiranje uvedeno u budžete 47 budžetskih korisnika na nacionalnom i pokrajinskom nivou, ali ukupno u 52 budžetska programa, što znači da je očekivani rezultat od najmanje jednog programa rodno odgovornog budžetiranja po budžetskom korisniku premašen.

Slučaj Republike Srbije predstavljen je na međunarodnom nivou, a *UN Women* ga je preuzela kao primer dobre prakse u uvođenju rodno odgovornog budžetiranja. Ipak, uvođenje rodno odgovornog budžetiranja na lokalnom nivou nailazi na poteškoće zbog nedovoljnih kapaciteta lokalnih zvaničnika, slabih lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, ali takođe i zbog nedostataka u pripremi opšte reforme upravljanja javnim finansijama u zemlji, čiji deo predstavlja i rodno odgovorno budžetiranje.

Delotvornost pomenutih mera za ostvarivanje posebnih ciljeva je pozitivno ocenjena. Evaluacija se oslonila i na sveobuhvatne kvantitativne, kvalitativne podatke i informacije sadržane u izveštajima o sprovođenju rodno odgovornog budžetiranja i iz razgovora sa ključnim akterima. Utisak tima za izradu evaluacije je da je rodno odgovorno budžetiranje uspešno izvedeno u sistematskom pristupu i veoma je visoko ocenjeno kao proces koji tek treba u potpunosti da se razvije uz adekvatan nivo podrške. Ipak, glavno zapažanje je da ključni akteri još uvek nisu prepoznali transformativni potencijal rodno odgovornog budžetiranja i da ga Koordinaciono telo ne koristi u potpunosti kao moćan alat za ostvarivanje drugih ciljeva rodne ravnopravnosti određenih u NAP-u (posebno za ekonomsko osnaživanje žena) niti kao potencijalno uspešan finansijski mehanizam za njegovu primenu.

Ishod za 2020. koji predviđa da su svi budžetski programi rodno odgovorni i da sadrže najmanje 1 rodno osetljiv cilj, može se ostvariti uz adekvatan nivo kontinuirane tehničke i ekspertske podrške i veće „vlasništvo“ nacionalnih i lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost.

Faktori koji doprinose i ometaju delotvornu realizaciju NAP-a

Na osnovu prethodne analize identifikovani su različiti faktori od kojih neki doprinose delotvornijem sprovođenju NAP-a, a drugi je ometaju.

6. Nalaz: podrška većeg broja aktera i međusektorska saradnja su neki od faktora koji su doprineli delotvornoj realizaciji

Neki faktori koji su doprineli delotvornijoj realizaciji obuhvataju raširenu svest o problemu među akterima, dostupnost sredstava, partnerstva između različitih aktera (institucija, međunarodnih organizacija, OCD), kombinaciju različitih vrsti intervencija (mera i aktivnosti) usmerenih na problem.

Analiza oblasti NAP-a koje su delotvorno sprovedene identifikovala je niz faktora koji su joj doprneli. Obzirom da je svest o problemu široko rasprostranjena među ključnim akterima (u slučaju rodno zasnovanog nasilja), oni lako prepoznaju ciljeve koji proističu iz NAP-a, što omogućava njihovo uključivanje u realizaciju, dostupnost sredstava, stvaranje partnerstava među različitim akterima, donatorima, institucijama i nevladinim sektorom.

Veliki uticaj na delotvornost vidi se u kombinaciji vrsti intervencija koje su sprovedene: od izmena i dopuna zakona i propisa, preko kampanja, obuka za jačanje kapaciteta svih aktera i građana i građanki da bi se doprinelo promeni njihovog postupanja, uspostavljanja mehanizama za rodnu ravnopravnosti, usluga i slično. Značajnu ulogu su odigrali mediji koji su učinili ovo pitanje vidljivim i uspeli da mobilizuju razne aktere. Vidljivost je veća u slučaju rodno zasnovanog nasilja nego u slučaju ravnopravnijeg obavljanja roditeljskih uloga žena i muškaraca odnosno nepravedne distribucije i nedovoljno vrednovanog rada na poslovima u kući. Ne treba zanemariti efekat sinergije, kao i simultane procese koji se odvijaju u istom pravcu, poput obuke zaposlenih u državnoj upravi u oblasti rodne ravnopravnosti, uvođenja rodne analize, reforme evidencije i statistike da bi se takve analize omogućile i rodno odgovornog budžetiranja. Ovi procesi se međusobno podržavaju, a iako su nejednako delotvorni, oni utiču jedni na druge i nameću potrebu da oblasti koje zaostaju postanu meta pojačanog rada na realizaciji.

Kao što je već pomenuto, deo ograničenja delotvornom ostvarivanju rezultata krije se u samoj formulaciji NAP-a, koji u nekim oblastima pokazuje određene nedoslednosti.

7. Nalaz: nedostatak sveobuhvatne teorije promene podrazumeva da u NAP-u postoje nedoslednosti u formulaciji logike intervencija, što je dovelo da smanjenog uticaja

Proističući iz nedostatka eksplicitne, sveobuhvatne i konzistentne teorije promene, NAP sadrži nedoslednosti. Ciljevi nisu u potpunosti dosledno postavljeni, niti su dovoljno povezani i sinhronizovani. U nekim slučajevima, definisane mere za ostvarivanje određenih ciljeva međusobno su nedosledne ili su nedovoljnog obima ili vrste da bi se ostvario definisani cilj i proizveli rezultati..

Neravnomerna delotvornost realizacije NAP-a je posledica odsustva eksplicitne teorije promene, ne samo na nivou Strategije, već i na nivou NAP-a, kojom bi se definisalo kako su ciljevi i mere međusobno povezani i kako neke mere treba sinhronizovati i organizovati po redosledu da bi dovele do postavljenih ciljeva i očekivanih rezultata. Takva teorija promene bi jasnije pokazala koje intervencije predstavljaju prioritet, bez kojih ne bi mogli da se pokrenu drugi procesi promene, kao i koje mere tek treba uključiti ili kako da se redefinišu postojeće mere tako da omogućе ostvarivanje očekivanih rezultata. Bez takve teorije promene, NAP ostaje preširok; sve su oblasti podjednako važne ali nisu dovoljno povezane, a mere nisu uvek adekvatne ili dovoljne.

Ciljevi nisu u potpunosti postavljeni u međusobnom odnosu na dosledan način. Mere predviđene za ostvarivanje ciljeva su relevantne, ali nisu uvek optimalne, iz nekoliko razloga:

- neke mere nisu dovoljno jasno definisane; formulisane su više kao ciljevi nego oblici intervencije pomoću kojih se ostvaruju ovi ciljevi;
- za ostvarivanje određenih posebnih ciljeva predložene mere su važne, ali su nedovoljne jer su usmerene na određene aspekte problema a zanemaruju druge, kao što je sužen izbor mera za unapređivanje ekonomskog položaja žena u ruralnim područjima, koje se prvenstveno ostvaruju kroz podsticanje eko-

nomskog učešća žena (naime preduzetništva);

- za ostvarivanje određenih ciljeva predložene su mere manjeg intenziteta, takozvane „slabije mere“, u vidu podizanja svesti i promocije određenih promena, umesto mera koje bi bile jače i dovele do promene jer bi bile pravno zasnovane, kao što je slučaj u nastojanju da se transformišu prilično otporni rodni obrasci uloga i odgovornosti u ekonomiji staranja i roditeljstvu.

U poređenju sa uvođenjem rodne perspektive u politike (strateški cilj 3), što je oblast u kojoj su ciljevi definisani na dosledniji i međusobno povezani način, u oblasti jednakih mogućnosti, a posebno u ekonomskoj sferi, oni su nedosledni. Ne postoji jasna veza između promena u oblasti neplaćenog rada u domaćinstvu i staranja o porodici s jedne strane i položaja na tržištu rada s druge; ne postoji jasna veza između ekonomskog učešća i ekonomskog položaja (blagostanja), itd. Takođe, veza između ekonomskog položaja i socijalnog položaja nije vidljiva, naprotiv, pažnja je sužena na ekonomsko učešće. Povrh toga, u smislu ekonomskog učešća, stavlja se veliki naglasak na preduzetništvo koje je relevantna mogućnost za relativno mali broj žena. Mere su fragmentisane i uskog obima. Neke intervencije su pilot intervencije, ali bez šire primene u narednom periodu, tako da izostaju efekti.

Uz ograničenja koja se odnose na formulaciju mera i aktivnosti, neki od faktora koji ometaju realizaciju odnose se više na različite aspekte procesa realizacije.

8. Nalaz: nedostatak finansijskih sredstava za NAP i odsustvo redosleda u realizaciji NAP inicijativa ključni su faktori koji sprečavaju delotvornu realizaciju NAP-a

Nedostatak finansijskih sredstava, fragmentisane intervencije malog obima, odsustvo koordinacije mera neki su od ključnih faktora koji sprečavaju delotvorniju realizaciju u određenim oblastima NAP-a.

Najčešće je uzrok nedelotvorne realizacije nedostatak finansijskih sredstava. U odsustvu budžetskih sredstava potrebnih za realizaciju, NAP je održao svoj karakter projekta, tako da su intervencije, procesi i rezultati fragmentirani i neujednačeni, u zavisnosti na šta su sredstva usmerena.

Neka ograničenja delotvorne realizacije proizilaze iz slabosti koje se odnose na mehanizme koordinacije, uključujući i nedovoljno institucionalizovane procedure koordinacije i izveštavanja, kako na horizontalnom (između ministarstava i drugih organa i državnih institucija uključenih u realizaciju) tako i na vertikalnom nivou (između Koordinacionog tela i lokalnih mehanizama), nedovoljni kapaciteti osoba odgovornih za rodnu ravnopravnost u različitim institucijama i na različitim nivoima, nedostatak adekvatnih alata koji bi omogućili procese koordinacije i izveštavanja (do sad, unapređen je obrazac izveštaja lokalnih samouprava).

Uprkos navedenim slabostima, neophodno je napomenuti da su u poređenju sa prethodnim NAP-om koji je istekao 2015. godine, mehanizmi za realizaciju daleko delotvorniji. Saradnja između različitih aktera je očigledno unapređovala, Koordinaciono telo je prepoznato kao organ koji ne samo što ima mandat već i autoritet koji je prihvaćen i poštovan, problemi i značaj ove oblasti politike su prepoznati i bolje shvaćeni, nema otpora, a responsivnost državnih institucija je daleko veća. Treba nastaviti rad na ovim pozitivnim promenama i napretku i treba ih ojačati u narednom ciklusu realizacije Strategije za period 2019-2020.

Uprkos opisanim ograničenjima, za ravnomeran pogled na proces važno je napomenuti unapređenje procesa realizacije i praćenja u poređenju sa prethodnim NAP-om (2011-2015).

9. Nalaz: iako nisu optimalni, mehanizmi za realizaciju i praćenje NAP-a za period 2016-2018. unapređeni su u poređenju sa prethodnim NAP-om (2011-2015)

To je ostvareno uprkos smanjenim ljudskim i materijalnim resursima i omogućilo je precizniju i sistematičniju ocenu delotvornosti.

Imajući u vidu činjenicu da su neki članovi tima za evaluaciju učestvovali u evaluaciji prethodnog NAP-a bilo je moguće napraviti komparativne uvide. Tokom evaluacije aktuelnog NAP-a primećeno je da je Koordinaciono telo ostvarilo sledeći važan napredak, iako ima slabe ljudske i materijalne kapacitete:

- Uspostavilo je i ponovo uspostavilo mrežu osoba odgovornih za rodnu ravnopravnost u ministarstvima Vlade Republike Srbije, osnažilo njihove kapacitete i omogućilo neometan proces prikupljanja podataka o realizovanim aktivnostima koje proizilaze iz NAP-a. Odgovori ministarstava ukazali su na daleko veće znanje o Strategiji i NAP-u nego ranije, spremnost da odgovore na upit za dostavljanje podataka u svrhu evaluacije, poznavanje aktivnosti koje se odnose na NAP kao i spremnost da ukažu na druge aktivnosti relevantne za unapređivanje rodne ravnopravnosti osim onih predviđenih NAP-om.
- Radilo je na poboljšanju koordinacije sa lokalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost. Osim održavanja godišnjih sastanaka, situacija je procenjena i razvijeni su obrasci koje će lokalni mehanizmi lako koristiti za izveštavanje Koordinacionom telu o sprovedenim aktivnostima i ostvarenim rezultatima na godišnjem nivou. Međutim, treba učiniti dodatne napore u ovom pravcu, imajući u vidu da se podaci o lokalnim aktivnostima i napretku ne

prikupljaju sistematski, odnosno nisu dovoljno sveobuhvatni i dostupni javnosti.

- Uspelo je da obezbedi sredstva za finansijske mere i aktivnosti koje proističu iz NAP-a uprkos nedostatku izdvajanja iz budžeta Republike Srbije.

Sprovelo je praćenje realizacije NAP-a za svaku godinu i pripremlilo interni izveštaj o realizovanim aktivnostima.

10. nalaz: odsustvo analize rizika i realističnog pristupa prevedenih u formulaciju projekcija koje su verovatno previše ambiciozne uzevši u obzir društveno-politički i ekonomski kontekst u Srbiji

U NAP-u su definisani ambiciozni ciljevi i rezultati u malom vremenskom okviru (3 godine) i u kontekstu koji beleži nedostatak ljudskih i finansijskih resursa i slabe mehanizme i prakse institucionalne koordinacije. To je umanjilo šansu za veliku delotvornost i održava nisku verovatnoću ostvarivanja krajnjih rezultata 2020. godine.

Ciljevi u NAP-u su postavljeni relativno ambiciozno za period od tri godine, što, s jedne strane, pokazuje veliku posvećenost nosilaca aktivnosti da preduzmu odlučne korake na unapređenju rodne ravnopravnosti, ali i situaciju u kojoj ne postoje lokalni budžeti, gde su ljudski i institucionalni resursi oskudni i nisu dobro koordinisani, a uspesi i ishodi su nesigurni. Nije sprovedena analiza rizika, što je onemogućilo sagledavanje onoga što je moguće ili realistično da se ostvari odnosno koje strategije treba upotrebiti za ublažavanje rizika da bi se obezbedila delotvornija realizacija.

Imajući u vidu nivo ostvarenosti rezultata do sredine 2018. godine i ambicioznosti očekivanih ishoda u 2020. godini, teško je očekivati da će ovi ishodi biti ostvareni u bilo kojoj oblasti NAP-a. Na primer, može se očekivati da će učešće žena u političkom životu biti skoro ostvareno u očekivanom rezultatu za 2020. godinu, ali je problem izuzetno mala zastupljenost žena među predsednici-

ma opština i gradonačelnicima, čak i ako dođe do povećanja broja žena u organima izvršne vlasti na svim nivoima, što je takođe malo verovatno.

3.3 Efikasnost

Bilo je teško sprovesti tradicionalnu analizu kriterijuma efikasnosti za realizaciju ovog NAP-a koja bi posmatrala nivo izdvajanja i procenila da li su adekvatno planirana obzirom da za mnoge planirane mere nije bilo posebnih budžetskih izdvajanja. Izveštaji o realizaciji NAP-a koji su dati na uvid timu za izradu evaluacije nisu sadržali finansijske informacije, osim onih koje su podneli neki donatori. Za one planirane neposredne rezultate i ishode koji nisu ostvareni ili nije verovatno da će biti ostvareni do kraja realizacije NAP-a nije moguće reći da li je to zbog nedostatka adekvatnih sredstava ili drugih resursa. Kriterijumi efikasnosti u ovoj evaluaciji odnose se na procese koji su realizovani u okviru NAP-a da bi se proizveli neposredni rezultati. Jednostavno, evaluacija se bavi poređenjem ulaznih resursa i izlaznih rezultata i utvrđuje na koji način su ostvareni maksimalni neposredni rezultati uz izdvojene resurse. Takođe, na osnovu dostupnih informacija, tim je pregledao da li su realizovane mere, inicijative i programi iz NAP-a i da li su drugi akteri koristili najbolje moguće metode, odnosno mere u oblastima u kojima je ostvariv najveći napredak na ostvarivanju željenih ishoda i uz razumevanje kontekstualnih potreba.

Tim se u toku evaluacije oslonio na opis aktivnosti i informacije o izdvojenim sredstvima za realizaciju dobijene od Koordinacionog tela, Ministarstva finansija, relevantnih ministarstava odgovornih za sprovođenje mera i aktivnosti iz NAP-a i donatora. Povrh toga, procenjujući efikasnost NAP-a tim se oslonio na procene aktera iz pojedinačnih razgovora i iz diskusija u okviru fokus grupa. Informacije potrebne za evaluaciju efikasnosti dobijene su na osnovu informacija sadržanih u NAP-u za period 2016-2018. Tim je takođe gledao i da li postoje finansijski sistemi za sprovođenje mera i aktivnosti i da li su ti sistemi adekvatni za obim i projekcije planiranih mera u okviru realizacije NAP-a.

Iz pomenutih razloga, nije bilo moguće obaviti detaljnu evaluaciju NAP-a u skladu sa kriterijumom efikasnosti za svaki poseban cilj u okviru strateških ciljeva, već su predstavljeni uopšteni nalazi:

11. Nalaz: NAP nije podržan jedinstvenim finansijskim mehanizmom; nedostaje mu robustan mehanizam za praćenje

Bilo je teško ustanoviti da li je dovoljno sredstava izdvojeno za ostvarivanje neposrednih rezultata i ishoda planiranih u NAP-u. Takođe, nije bilo moguće ustanoviti da li je i u kojoj meri nivo izdvojenih sredstava za aktivnosti i mere u okviru NAP-a uticao na ostvarivanje navedenih ciljeva. Takođe nije bilo moguće ispratiti da li su sredstva utrošena na najdelotvorniji način ili su mogla biti bolje iskorišćena.

Uspostavljanje jedinstvenog finansijskog mehanizma, na primer kao što je FIGAP u Bosni i Hercegovini (Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana) svakako bi pojednostavilo planiranje i izdvajanje sredstava koji odgovaraju obimu projektovanih mera i aktivnosti. Takođe bi omogućilo lakšu procenu adekvatnosti uložene rada/sredstava jer bi omogućilo praćenje utroška na pojedinačnim budžetskim linijama i omogućilo praćenje utroška na kraju.

Povrh toga, sveobuhvatnije određivanje finansijskih sredstava, koja god vrsta finansijskog mehanizma da se izabere, takođe bi bilo pokazatelj visokog nivoa posvećenosti realizaciji NAP-a, jer nedostatak adekvatnih sredstava utiče na projektovani obim njegove realizacije. Slično tome, takođe je izostao opšti mehanizam za praćenje i izveštavanje koji bi omogućio redovno praćenje ulaznih resursa i podstakao isplativo sprovođenje aktivnosti i ukazao takođe kada nisu upotrebljene potrebne korektivne mere.

Uopšteno gledano, u NAP-u nema informacija o finansijskim resursima, odnosno u slučajevima kada postoje prilično su neodređene i ne mogu se lako pratiti. Povrh toga, to se posebno odnosi

na međusektorske intervencije u kojima skoro nikad nema finansijskih informacija i kod kojih nedostatak informacija dovodi do lošije koordinacije aktivnosti na terenu među različitim akterima.

Prema informacijama koje su dostupne timu za evaluaciju, u nekim slučajevima sredstva koja planiraju relevantna ministarstva za podršku organizacijama civilnog društva na kraju nisu potrošena na aktivnosti planirane NAP-om i morala su da budu preusmerena zbog lošeg reagovanja organizacija na javni poziv. Iz tog razloga, takođe, važno je da izveštaji za praćenje realizacije NAP-a obuhvataju finansijske informacije i predstavljaju podatke o potrošenim sredstvima u odnosu na planirana sredstva za njihovu realizaciju.

12. Nalaz: rodno odgovorno budžetiranje nije prepoznato kao finansijska podrška za realizaciju NAP-a

Rodno odgovorno budžetiranje je značajna alatka koja je uvedena NAP-om, ali je trenutno u početnoj fazi i ne koristi se kao finansijska podrška za realizaciju NAP-a. Ne postoji jasna veza između rodno odgovornih budžetskih programa i mera i aktivnosti u okviru NAP-a.

Uopšteno gledano, najznačajniji rezultati u realizaciji NAP-a prepoznati su u uvođenju rodne perspektive u budžetske politike, jer je Vlada Republike Srbije uvela izmene u Zakon o budžetskom sistemu i prateće instrukcije za planiranje postepenog uvođenja rodnihih ciljeva i pokazatelja u budžetske programe svih direktnih i indirektnih budžetskih korisnika na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou. Imajući u vidu efikasnost, ovo je oblast intervencije koja se uopšteno smatra efikasnom, jer je uvođenje rodne perspektive u politiku na svim nivoima i fazama kako strategija tako i sredstvo za ostvarivanje krajnjeg cilja rodne ravnopravnosti. Drugim rečima, čak i kroz male promene političkih procesa i rezultata mogu se ostvariti efekti velikog obima.

Proces uvođenja rodnog budžetiranja trenutno ima tehničku i ekspertsku podršku donatora, što

znači da se podrška nalazi izvan institucionalnih kapaciteta Republike Srbije, a to je nešto što bi trebalo rešiti planiranjem narednog NAP-a. To je važno ostvarenje rada na uvođenju rodne perspektive u budžetske politike u Republici Srbiji, međutim, još uvek nije prepoznato kao jak mehanizam podrške realizaciji Strategije za rodnu ravnopravnost i pratećeg NAP-a. Ne postoje programski budžeti za realizaciju NAP-a u relevantnim ministarstvima, niti je proces rodno odgovornog budžetiranja u potpunosti sproveden u sektorima relevantnim za NAP, kako bi programi mogli da se pripišu realizaciji NAP-a. To znači da ne postoji jasna veza između strateških prioriteta u oblasti rodne ravnopravnosti prevedenih u aktivnosti i mere NAP-a i rodno odgovornih budžetskih programa u relevantnim ministarstvima. Stoga, postojeći rodno odgovorni budžetski programi nisu pomogli timu za evaluaciju u proceni izdvojenih troškova u odnosu na stvarnu potrošnju na aktivnosti iz NAP-a odnosno, nisu mu pomogli da utvrdi da li ishodi programa predstavljaju dobar odnos cene i kvaliteta. Takođe, ne postoje programski budžeti za realizaciju NAP-a u relevantnim ministarstvima, niti je proces rodno odgovornog budžetiranja u potpunosti realizovan u sektorima relevantnim za NAP, kako bi se programi mogli pripisati realizaciji NAP-a.

13. Nalaz: nisu dosledno planirana i prezentovana sredstva za primenu mera i ciljeva iz NAP-a. teško je pratiti tok novca.

Nedostaje doslednost unutar ciljeva NAP-a kao i transparentnost u odnosu na potrebna sredstva u odnosu na planirana, izdvojena ili potrošena za realizaciju mera i aktivnosti određenih u NAP-u..

Ne mogu se ispratiti programska sredstva da bi se dobile informacije o tome da li su adekvatno planirana i upotrebljena radi ostvarivanja planiranih rezultata. U čitavom NAP-u u koloni „Potrebna sredstva“ uglavnom stoji „Nisu potrebna dodatna sredstva“, što bi trebalo da znači da je veći deo NAP-a budžetiran u redovnoj proceduri pripreme i donošenja državnog budžeta. To je zaključak koji nije potvrđen tokom evaluacije. Na

primer, iako je u okviru posebnog cilja 1.1 „Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti“, jedna mera (1.1.1) zahtevala iznos od 150.000 dinara, bez određenog izvora finansiranja, nije jasno odakle su obezbeđena ova sredstva, jer je Koordinaciono telo označeno kao nosilac realizacije aktivnosti zajedno sa drugim partnerima – ministarstvom nadležnim za državnu upravu i lokalnu samoupravu, obrazovnim ustanovama (naročito akreditovanim studijama roda), udruženjima građana, međunarodnim organizacijama – posebno UN, i da li su partneri učestvovali u finansiranju odnosno koristili navedena sredstva. Slična mera, na primer, koja takođe zahteva aktivnosti izmene programa obuke (za obuku sudija i tužilaca, mera 1.1.3) finansira se iz redovnog budžeta prema NAP-u. Za neke ciljeve (npr. 1.1.4 „Povećani kapaciteti za primenu CEDAW konvencije u sudskim sporovima“), dostupna sredstva su navedena kao donatorska sredstva, bez određenog iznosa koji je trebalo da bude poznat i dostupan u vreme planiranja NAP-a. Za druge mere u okviru istog cilja (npr. 1.2.2 „Inicijativa za reviziju nastavnih sadržaja i udžbenika radi eliminisanja rodnih stereotipa, diskriminatornih sadržaja i diskriminatornog jezika“), planirano je sprovođenje studija i analiza za identifikovanje rodnih stereotipa i diskriminatornih sadržaja u programima i udžbenicima, kao i izmene udžbenika, identifikovani nosioci su Koordinaciono telo i ministarstvo nadležno za prosvetu – Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, a navedena su potrebna sredstva u iznosu od 200.000 dinara. Međutim, zbog nedoslednosti finansijskih informacija u NAP-u, nije jasno da li je ovaj iznos „dodatni potrebni iznos“ preko budžetskih sredstava – a onda i kog nosioca realizacije, Koordinacionog tela ili ministarstva/zavoda i da li je to ukupan potrebni iznos. Dalje, za sličnu aktivnost koja bi trebalo da proizvede više studija i analiza, koju treba da sprovede Koordinaciono telo u saradnji sa centrom za rodne studije, ministarstvom nadležnim za nauku i naučno-istraživačke institucije i organizacije (nije precizirano koje) – mera 1.3.2, navodi se da su potrebna donatorska sredstva, ali nije naveden ni jedan donator kao partner u realizaciji, tako da se ne može utvrditi ni iznos ni izvor finansiranja.

14. Nalaz: nisu identifikovani skriveni troškovi nastali tokom realizacije aktivnosti (npr. troškovi aktivnosti koje sprovode relevantna ministarstva)

To obuhvata sredstva koja nisu eksplicitno navedena, već se pretpostavlja da su izdvojena u budžetu institucije koja sprovodi aktivnosti, ali takođe i troškove ljudskih resursa uloženi u ostvarivanje navedenih ciljeva („nisu potrebna dodatna sredstva“).

U bliskoj vezi sa pitanjem rodno odgovornog budžetiranja i kao što je napomenuto ranije u tekstu, pronašli smo da se programska sredstva ne mogu pratiti i obezbediti informacije o tome da li su adekvatno isplanirana i upotrebljena da bi se ostvarili planirani rezultati. Međutim, činjenica da nisu uneta sredstva za sprovođenje nekih mera i aktivnosti u sam dokument ali se pretpostavlja da su deo redovnog budžeta određenog nosioca aktivnosti ukazuje na to da ta sredstva nisu prepoznata kao doprinos na ostvarivanju ciljeva NAP-a. Tako da ona ostaju skriveni troškovi realizacije i stoga utiču na celokupnu vidljivost rada i rezultata na realizaciji NAP-a, što doprinosi opštem nedostatku transparentnosti u pogledu dostupnosti i korišćenja sredstava. Povrh toga, skriveni troškovi takođe podrazumevaju troškove ljudskih resursa (npr. zaposlenih u ministarstvima) uložena u realizaciju, koja se mogu obznaniti i prepoznati kao neophodna za realizaciju NAP-a.

15. Nalaz: tokom planiranja intervencija iz NAP-a i tokom njegove realizacije nije sprovedena analiza troškova i efekata odnosno troškova i dobiti

Delotvornost intervencije kao odnos između uloženog i ostvarenih rezultata ne može da se proceni. Odsustvo analize troškova i dobiti takođe se ogleda u nedoslednosti intervencija u smislu njihovog nivoa, obuhvata i projekcija; neke mere su „slabe“ odnosno usmerene su samo na praktične potrebe, dok su druge suviše uopštene i nemaju jasnu projekciju, što otežava merenje rezultata. Nedoslednosti se takođe pronalaze u pripisivanju odgovornosti za sprovođenje nekih intervencija u smislu dostupnih sredstava.

Smatra se da su intervencije u okviru NAP-a koje imaju za cilj sistemске promene same po sebi efikasnije. Na primer, određeni neposredni rezultati ostvareni su radom na cilju **rodno osetljivog formalnog obrazovanja**, naime uvođenjem obaveznih nastavnih programa o rodnoj ravnopravnosti i unošenjem sadržaja o rodnoj ravnopravnosti u ispit za licenciranje nastavnika, revizijom sadržaja nastavnog plana i udžbenika da bi se eliminisali rodni stereotipi, diskriminatorski sadržaj i jezik. Pronašli smo da su mere u okviru ovog cilja delotvorne jer su sistemске prirode, obzirom da ostvareni rezultati uključuju izmene i dopune Zakona o udžbenicima (kojima se propisuje otklanjanje rodni stereotipa iz udžbenika), kao i da se među 19 akreditovanih programa za nastavnike (za dobijanje/zadržavanje licence) jedan direktno odnosi na kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti, nekoliko programa se odnosi na prevenciju nasilja, a više programa se odnosi na prevenciju diskriminacije.¹⁰² Na taj način su kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti postale predmet obaveznog i akreditovanog sadržaja za nastavnike koji rade u školama i za obnavljanje licenci za rad. Što se tiče pomenutog broja nastavnika i drugih radnika u prosveti tokom jedne školske godine (1700), nemoguće je kvalifikovati ga kao rezultat na ostvarivanju ishoda, jer je pokazatelj

ishoda jednostavno broj zaposlenih u prosveti koji su prošli obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti, ljudskih prava i antidiskriminacije, tako da je teško sprovesti evaluaciju u odnosu na kriterijum efikasnosti. S tim u vezi, neka sredstva su određena kao potrebna u okviru ovog posebnog cilja, ali, obzirom da pokazatelj ishoda nije dovoljno određen (bilo koji broj obučeni zaposlenih), opet nije jasno da li je stvaran broj obučeni zaposlenih zavisio ili bio uslovljen dostupnim sredstvima, jer je nalaz evaluacije da nisu određeni troškovi za mere i aktivnosti u vreme planiranja NAP-a.

NAP je ostvario rezultate u odnosu na cilj **povećanih kapaciteta i znanja rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti** kao što je prikazano u okviru kriterijuma delotvornosti, a intervencija se može proceniti kao efikasna jer obuhvata izmene i dopune podzakonskog akta koji je omogućio modifikovanje programa za državni stručni ispit i uključivanje predmeta rodne ravnopravnosti i prevencije diskriminacije. Isto je urađeno u pogledu kontinuirane obuke advokata/advokatkinja i tužilaca/tužiteljki koje sprovodi Pravosudna akademija. Ova intervencija je dalekosežna, obzirom da će budući državni službenici steći kompetencije iz oblasti rodne ravnopravnosti u okviru redovnog sadržaja potrebnog za sticanje kvalifikacija. Ipak, sama primena kompetencija u obavljanju službenih dužnosti mora da se prati, da bi se prilagodila obuka ukoliko je potrebno, a za ovu intervenciju će biti potrebna sredstva.

Ipak, realizacija cilja NAP-a koji se odnosi na **razvijanje znanja i vidljivosti akademskih rezultata u oblasti studija roda** može se oceniti kao neefikasna u samoj formulaciji mera, za šta je osnovni razlog to što je predviđeno da je Koordinaciono telo odgovorno za njegovu realizaciju, iako to nije u njegovoj nadležnosti i, kao što je navedeno više puta do sad u drugim poglavljima, ovo telo nema dovoljno resursa da bi moglo da sprovodi potrebne mere (za razliku od univerziteta koji su navedeni kao partneri). Takođe, značajno je da je tokom evaluacije nekoliko puta postavljeno pitanje o tome da li bi se ovaj cilj efikasnije ostvarivao kada bi se pripojio prethodnom, opštijem cilju koji se odnosi na rodno osetljivo obrazovanje.

U analizi efikasnosti u odnosu na cilj **poboljšanja ekonomskog položaja žena i statusa na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa** u okviru strateškog cilja 2, važno je napomenuti da iako su rezultati u okviru ovog cilja u određenoj meri vidljivi, navedene mere su ocenjene kao nedovoljne za ostvarivanje pomenutog cilja (vidi poglavlje o delotvornosti). Iz finansijskog aspekta, ove mere obuhvataju pružanje finansijske pomoći i podsticaje ženama, a izveštaji o sprovođenju aktivnosti koje je evaluacioni tim pregledao navode utrošena sredstva, ali se ne bave efektima utrošenih sredstava te stoga ne omogućavaju ocenu odnosa cene i kvaliteta. Upravljanje bespovratnom pomoći mora da ispunjava obavezu isplativosti, odnosno mora da postoji mehanizam praćenja novca koji se troši na ostvarivanje željenog cilja. To se može ilustrovati primerom sredstava izdvojenih za program kojim se podstiče razvoj preduzetništva: tokom 2017. godine, Ministarstvo ekonomije je izdvojilo 250 miliona dinara u vidu bespovratnih sredstava, uz izdvajanje od 582 miliona dinara Fonda za razvoj, ali od ovih sredstava je samo 5% dodeljeno preduzeticama. Ove informacije su potom upotrebljene kao dokaz za planiranje i formulisanje novih mera i aktivnosti usmerenih na smanjivanje ustanovljenog jaza u ravnopravnosti i boljeg ispunjavanja željenog cilja povećanja ravnopravnosti žena i muškaraca.

16. Nalaz: prilikom planiranja NAP-a nisu određeni troškovi mera i aktivnosti

NAP ne sadrži dosledne finansijske informacije u odnosu na sve ciljeve, mere i aktivnosti, a ni jedan izvor informacija nije pokazao da su sprovedene aktivnosti određivanja troškova da bi se uspostavio adekvatan nivo potrebnih sredstava za ostvarivanje planiranih aktivnosti tokom trajanja NAP-a.

Kao što se vidi iz pomenutog primera, neke mere su procenjene kao neadekvatne za ostvarivanje planiranih projekcija. Opet, iako se u NAP-u navodi određen iznos sredstava, kao na primer za meru 2.1.3 *Podrška samohranim roditeljima kroz*

sistemske rešavanje problema neplaćanja alimentacije; druge mere podrške u oblasti stanovanja, zapošljavanja, pristupa uslugama za brigu o deci navodi se pokazatelj „unapređen ekonomski položaj žena i muškaraca koji žive sami sa decom“ i „smanjena stopa dečijeg siromaštva“, potrebna sredstva za sprovođenje projekata na lokalnom nivou koji obuhvataju usluge čuvanja dece i kolektivnog stanovanja za samohrane roditelje (ispitivanje potreba i predlaganje modela) su 3.000.000 dinara po konkursu, finansijske informacije ne omogućavaju nikakvu procenu o tome da li su planirana dovoljna sredstva za ovaj cilj. Formulacija mere, pokazatelj ishoda i aktivnosti nisu dovoljno određeni i stoga nisu merljivi, što takođe doprinosi zaključku da je efikasnost realizacije slaba, čak i kada su iskazani određeni iznosi.

Povrh toga, u okviru mere 2.1.4 *Podrška mladim majkama i maloletnim majkama za nastavak školovanja i zapošljavanje sa akcentom na ranjive grupe žena* nalazi se veza sa drugim izvorima finansiranja, odnosno izdvajanja u okviru Nacionalnog akcionog plana za mlade i Kancelarije za mlade na lokalnom nivou, te nisu potrebna dodatna sredstva u okviru NAP-a. Ova praksa se takođe ne preporučuje, jer nije dovoljno transparentna i može se videti kao slabljenje mere realizacije koja je potpuno prepuštena drugom mehanizmu izvan NAP-a.

Ocenjeno je da su najbolji rezultati u okviru cilja 2 NAP-a ostvareni u odnosu na poseban cilj koji glasi **Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu** dok je nizak nivo ostvarenosti primećen u odnosu na one ciljeve koji se odnose na bolji ekonomski položaj i status žena na tržištu rada, unapređenu ulogu žena u sistemu bezbednosti, žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja i poboljšano zdravlje žena, a nikakav napredak nije zabeležen na ostvarivanju ravnopravnog učešća žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja.

Mere i aktivnosti za ostvarivanje pomenutih ciljeva uopšteno su ocenjene kao neadekvatne u smislu rešavanja strukturnih prepreka ostvarivanju delotvorne ravnopravnosti žena i muškaraca i osnaživanja žena u skladu sa pomenutim ciljevima. Na primer, predviđena je mera kreiranja

dostupnih, alternativnih i novih usluga za brigu o deci, starim osobama i zavisnim osobama, ali ona uglavnom prati logiku smanjivanja tereta koji snose žene, umesto preraspodele odgovornosti koje sada uglavnom padaju na žene, te se ne može reći da je ova mera efikasna. Uz to, kada pogledamo planirana sredstva za sprovođenje ove mere, posebno kada se planira uvođenje novih usluga, NAP ne predviđa nikakve finansijske informacije, te se može zaključiti da ne postoji stvarna posvećenost kreatora NAP-a sprovođenju ove mere.

Za **uspostavljanje funkcionalnih mehanizama rodne ravnopravnosti na svim nivoima** pronađeno je da su oni uglavnom uspostavljeni, jer se prenosi da ih 40% lokalnih samouprava nema, ali značajan broj njih nije funkcionalan, što je procenjeno u odnosu na sprovedene aktivnosti tokom perioda realizacije NAP-a. Ovaj efekat čini taj mehanizam neefikasnim u ostvarivanju relevantnih ciljeva navedenih u okviru NAP-a. Povrh toga, već je pomenuta neadekvatna osnova za finansiranje nacionalnog mehanizma Koordinacionog tela, kao i nedostatak ljudskih resursa, posebno za operativne zadatke. Uprkos ovoj smetnji, međutim, Koordinaciono telo uspelo je da napravi mrežu osoba zaduženih za rodnu ravnopravnost u ministarstvima, napravi izveštaje o realizaciji NAP-a za dve godine i koordiniše rad lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, što pokazuje da su njegovi oskudni resursi iskorišćeni na način koji je proizveo rezultate.

Ipak, ima dosta prostora za unapređenje efikasnosti čitavog mehanizma koordinacije za rodnu ravnopravnost, što se ne odnosi samo na adekvatno budžetiranje.

3.4 Uticaj

Da bi se ocenio ovaj kriterijum evaluacije, napravljena je procena do koje meri su ciljevi NAP-a doprineli ostvarivanju strateškog cilja poboljšanja rodne ravnopravnosti u svim oblastima i na svim nivoima. Puni efekti strategije mogu se oceniti tek nakon što prođe neko vreme od intervencije. Uticaj i održivost se najčešće procenjuju u okviru finalnih evaluacija strategija koje su već realizovane. Imajući u vidu da je u NAP-u definisana primena Strategije za rodnu ravnopravnost za prvu

polovinu strateškog perioda, ne može se očekivati da će efekti na rodnu ravnopravnost biti u potpunosti ostvareni. NAP se odnosi samo na prvu polovinu strateškog ciklusa, i zbog toga je ova evaluacija više usmerena na procenu relevantnosti i delotvornosti, da bi se obezbedile preporuke za drugu polovinu strateškog ciklusa. Bez obzira na to što je naglasak na delotvornosti, veoma je važno razmotriti u kojoj je meri NAP uticao na promene do sad u oblastima koje su definisane kao prioritetne oblasti unutar Strategije i NAP-a.

Sprovedena je analiza uticaja na nivou tri osnovna prioritetna cilja NAP-a:

1. Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti,
2. Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti,
3. Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika.

17. Nalaz: nedostaci u formulaciji NAP-a direktno se odražavaju na uticaj pojedinačnih rezultata. Loša formulacija i nedostatak jasno formulisanih aktivnosti u nekim oblastima doveli su do različitog uticaja na različitim nivoima i oblastima rodne ravnopravnosti.

U nekoliko oblasti, primećeno je povećanje dinamike promena direktno zahvaljujući uticaju mera i aktivnosti definisanih u NAP-u, ali rezultati još uvek nisu vidljivi. Drugim rečima, ovi procesi nisu došli do tačke kada su ostvarene značajne promene, na nivou sistema, struktura, institucija i pojedinaca u vidu transformacije odnosa, praksi, kulture i ponašanja.

U osnovi, nalazi evaluacije pokazuju da su pokrenuti različiti procesi u okviru realizacije NAP-a, ali nije vidljiv uticaj na sistemskom, strukturalnom niti individualnom nivou.

U oblastima u kojima je uočen nizak nivo delotvornosti NAP-a, jasno je da se ne može očekivati da se situacija značajno promenila. S druge stra-

ne, u delovima u kojima je registrovan relativno viši nivo delotvornosti, to takođe ne znači da je ostvaren viši nivo uticaja, jer je u nekim oblastima teško inicirati promene a situacija se ne menja lako ili je neophodno da se ove promene stabilizuju vremenom pre nego što mogu da se pokažu njihovi efekti.

Visok nivo uticaja uočen je u oblasti odlučivanja žena u političkom životu, ali samo za zakonodavnu vlast i rodno osetljivu statistiku u okviru Republičkog zavoda za statistiku.

Srednji nivo uticaja prepoznat je samo u oblastima povećane sigurnosti žena od rodno zasnovanog nasilja, porodičnog i partnerskog nasilja i uspostavljanja funkcionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na svim nivoima.

Nizak nivo pozitivnog uticaja pronađen je u oblastima povećanih kapaciteta za rodnu ravnopravnost među rukovodiocima/rukovoditeljima i zaposlenima u organima javne uprave, rodno osetljivog formalnog obrazovanja, povećane javne svesti o značaju rodne ravnopravnosti, ravnopravnog odlučivanja u političkom životu u drugim granama vlasti osim zakonodavne, boljeg ekonomskog položaja i statusa žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa, unapređene uloge žena u sistemu bezbednosti, poboljšano zdravlje žena i ravnopravnog pristupa zdravstvenim uslugama, rodne analize politika, programa i mera, rodno osetljive evidencije u institucijama, međunarodne i regionalne saradnje.

Oblasti bez ikakvog uticaja obuhvataju razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda, ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja, ravnopravnost muškaraca i žena u ruralnim područjima.

Nisu vidljivi efekti u odnosu na promene u stanju rodne ravnopravnosti među marginalizovanim društvenim grupama, čak ni unutar grupe žena sa sela koje su stavljene u središte određenih intervencija planiranih NAP-om, naročito u odnosu na druge marginalizovane grupe žena koje određene mere sporadično pogađaju (kao što su Romkinje u aspektu ranih brakova ili žene sa invaliditetom u pogledu određenih zdravstvenih usluga, i slično).

18. Nalaz: iako patrijarhalne vrednosti i dalje opstaju, vidljive su promene normi i vrednosti koje se nalaze u osnovi kulture rodne ravnopravnosti u Srbiji.

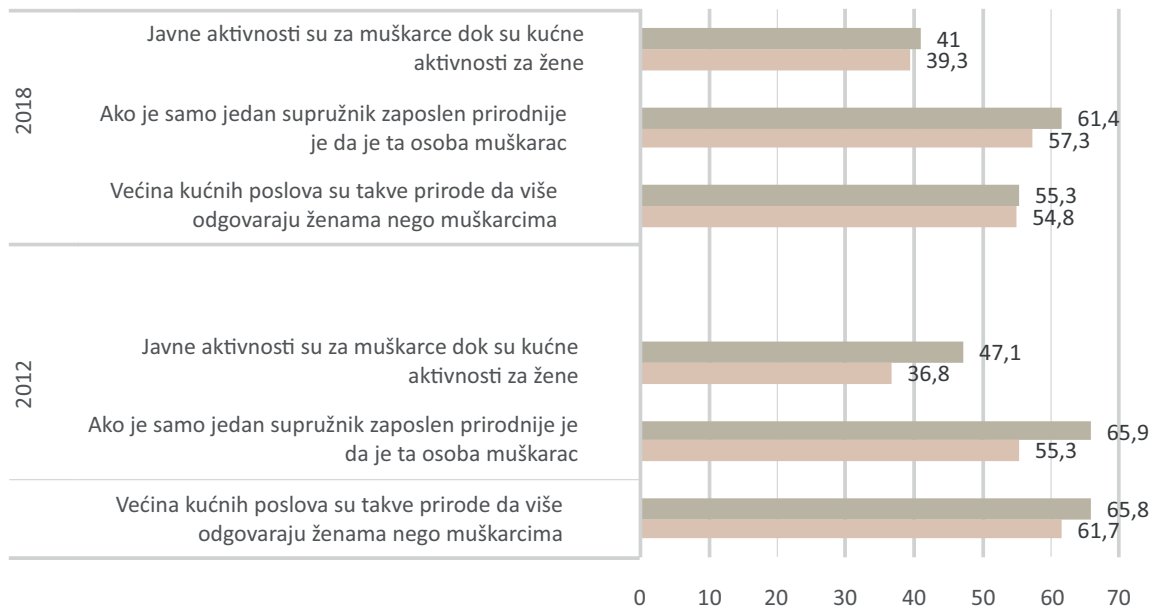
Promene stavova koji predstavljaju norme i vrednosti u pogledu rodnih uloga i rodne ravnopravnosti spore su ali vidljive. Patrijarhalne vrednosti postaju sve manje značajne, ali i dalje preovlađuju u društvu. Teško je proceniti koliko su one posledica intervencija iz NAP-a, a do koje mere su posledica složenijih društvenih promena povezanih sa procesima modernizacije.

Pokazatelj za ovaj ishod su stavovi muškaraca i žena o rodnoj ravnopravnosti i prepoznatljivost politika u oblasti rodne ravnopravnosti. Precizno merenje uticaja nije moguće jer nije bilo polazne studije koja bi omogućila merenje promena. Da bi se ostvario osnovni uvid u promene koje se odnose na stavove, upotrebljeni su podaci iz drugih studija. Studije o stavovima prema rodnim ulogama veoma su retki, a jedna od malobrojnih studija koja omogućava poređenje sa istraživanjem koje je sproveo Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, koji ispituje širok spektar društvenih promena, uključujući i stavove prema rodnim ulogama i koristi ih za merenje manifestacije patrijarhalnih odnosno liberalnih vrednosnih orijentacija. Ova studija je sprovedena nekoliko godina, a podaci koji omogućuju poređenje dostupni su za 2012. i 2018. godinu. Komparativni podaci pokazuju da je došlo do promena stavova prema rodnim ulogama, odnosno da je došlo do smanjenja udela onih koji se slažu sa stavovima koji ukazuju na patrijarhalnu orijentaciju.

Patrijarhalni stavovi i dalje preovlađuju, ali su u opadanju i kod žena i kod muškaraca. Međutim, teško je reći u kojoj meri je takva opšta promena posledica realizacije NAP-a, obzirom da su promene kulture veoma kompleksni i spori procesi, povezani sa nizom strukturalnih promena.

SLIKA 7:

Stavovi prema rodnim ulogama po polu, Srbija 2012. i 2018.

Izvor: baza podataka, istraživanje sprovedeno u okviru projekta Izazovi nove društvene integracije u Srbiji koje sprovodi Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 2012. i 2018. godine.

Veći pozitivni uticaj NAP-a u okviru ove prioritetne oblasti zabeležen je samo na polju rodno zasnovanog nasilja. U pogledu kapaciteta i znanja rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u državnoj upravi, uprkos višem nivou delotvornosti u realizaciji aktivnosti i mera u okviru NAP-a, efekti još uvek nisu vidljivi. Kao što je prethodno prikazano, u skladu sa stavovima prema rodnoj ravnopravnosti prisutnim u državnoj upravi, na nivou opštih stavova, zaposleni prepoznaju značaj rodne ravnopravnosti, ali ne prepoznaju primenu standarda rodne ravnopravnosti u funkcionisanju svoje organizacije.

Tabela u nastavku prikazuje ocenu delotvornosti i uticaja, prema kojoj primećujemo da je u većini oblasti po posebnim ciljevima napravljen slab

pozitivan uticaj, osim u oblasti razvoja znanja i vidljivosti akademskih rezultata u oblasti studija roda, za koju uticaj nije zabeležen, dok je u oblasti povećanja sigurnosti žena ostvaren relativno visok nivo pozitivnog uticaja.

TABELA 16:

Strateški cilj 1 – Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST	UTICAJ
1.1. Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/ rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti	• 3	• 2
1.2. Rodno osetljivo formalno obrazovanje	• 2	• 2
1.3. Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda	• 1	• 1
1.4. Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti	• 2	• 2
1.5. Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima	• 3	• 3
Prosečna ocena	• 2.2	• 2

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

19. Nalaz: uticaj realizacije NAP-a najvidljiviji je na sistemskom nivou

Na institucionalnom nivou promene, efekti su vidljivi prvenstveno u vidu povećanog razumevanja značaja rodne ravnopravnosti, boljeg razumevanja ciljeva politika za unapređenje rodne ravnopravnosti i jasnijeg prepoznavanja uloga i odgovornosti u toj oblasti.

Veću uticaj na sistemskom nivou primećuje se samo u oblasti prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja i porodičnog nasilja. Uticaj se vidi kao unapređenje pravnog okvira koje, osim donošenja Zakona o sprečavanju porodičnog nasilja, takođe obuhvata izmene i dopune Krivičnog zakonika sa ciljem da se uskladi sa Istarskom konvencijom. Pokazatelj uticaja je veliki broj razmatranih slučajeva nasilja (34.486 od 1. juna 2017. do 30. septembra 2018. godine), kao i veliki broj izrečenih hitnih mera zaštite (13.563 u istom periodu). Ipak, napredak nije jednak u svim sistemima zaštite; institucije ne postupaju jednoobrazno, bez obzira što je to njihova zakonska obaveza. Nema dovoljno podrške za ženske organizacije koje pružaju usluge pomoći i podrške žrtvama nasilja, a stepen predrasuda i stereotipa je visok među profesionalcima koji imaju obavezno postupanja, što sve dovodi do slabe primene određenih mera i ograničava efekte drugih mera. U primeni mera dolazi do neuspeha, jer u nekim slučajevima se izricanje hitnih mera zaštite ne zasniva na proceni rizika, te se oni završavaju femicidom.

20. Nalaz: ostvaren je podjednako značajan uticaj na institucionalnom nivou/nivoima, naročito u smislu razvoja kapaciteta i boljeg razumevanja obaveza u oblasti rodne ravnopravnosti unutar okvira tekuće reforme državne uprave

Na institucionalnom nivou promene, efekti su vidljivi prvenstveno u vidu povećanog razumevanja značaja rodne ravnopravnosti, boljeg razumevanja ciljeva politika za unapređenje rodne ravnopravnosti i jasnijeg prepoznavanja uloga i odgovornosti u toj oblasti.

Na institucionalnom nivou promene, efekti su vidljivi prvenstveno kroz veće razumevanje značaja rodne ravnopravnosti, smanjen otpor prema politikama i inicijativama rodne ravnopravnosti, bolje razumevanje ciljeva politika radi unapređenja rodne ravnopravnosti i jasnije prepoznavanje uloga i odgovornosti u toj oblasti. Ipak, kompetentnost u oblasti rodne ravnopravnosti i dalje nije odlična, čak ni među osobama određenim za rodnu ravnopravnost u ministarstvima i drugim institucijama, odnosno među učesnicima u lokalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost.

Predviđeno je da se ostvarivanje oblasti prioriteta NAP-a koja se odnosi na jednake mogućnosti prati preko Indeksa rodne ravnopravnosti (opšteg i po domenima). Indeks rodne ravnopravnosti je objavljen u izveštaju za 2018. godinu i zapravo prati promene u periodu od 2014. do 2016, tako da se ne može smatrati odgovarajućim pokazateljem promena pod uticajem realizacije NAP-a (iako se određeni podaci upotrebljeni za izračunavanje indeksa u posebnim domenima odnose na 2017. godinu). Komparativni podaci iz indeksa ukazuju na unapređenje rodne ravnopravnosti. Kao što je predstavljeno na slici 8, mereno Indeksom rodne ravnopravnosti, rodna ravnopravnost u Srbiji se poboljšala tokom 2014-2016. godine. To je ukazano povećanjem vrednosti indeksa za 3,4 poena. Takođe je došlo do povećanja vrednosti indeksa u većini domena, uz najveće povećanje u domenu moći (slika 8). Nema promena u domenu vremena, oblasti

koja se odnosi na neplaćeni kućni rad i staranje o porodici, što je oblast niskog nivoa delotvornosti realizacije NAP-a. Domeni rada, novca i zdravlja pokazuju skromna poboljšanja; to su oblasti na koje su usmerene intervencije iz NAP-a u okviru cilja o jednakim mogućnostima. Domen znanja nije uključen u ovu oblast prioriteta, a struktural-

ne neravnopravnosti unutar obrazovanja već su prepoznate kao jedan od nedostataka NAP-a (obrazovanje je uključeno samo u okviru prioriteta o kulturi rodne ravnopravnosti, u vezi eliminacije stereotipa).

SLIKA 8:

Promene u vrednostima Indeksa rodne ravnopravnosti za glavne domene

Domen		Promena	
	Rad	0.9 2014 – 67.3 2016 – 68.2	↑
	Novac	1.1 2014 – 59.1 2016 – 60.2	↑
	Znanje	0.4 2014 – 56.9 2016 – 57.3	↑
	Vreme	- 2014 – 48.7 2016 – 48.7	→
	Moć	9.3 2014 – 28.0 2016 – 37.3	↑
	Zdravlje	0.6 2014 – 83.4 2016 – 84.0	↑

Izvor: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2018. godinu

U ovoj oblasti prioriteta, NAP je ostvario slabiju delotvornost nego u prvoj oblasti prioriteta, te stoga i mali uticaj. Jedina oblast u kojoj je primećan veći uticaj NAP-a jeste oblast učešća žena u političkom životu – domen moći prema Indeksu rodne ravnopravnosti. Ovaj uticaj se uglavnom

ogleda u povećanju broja žena u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima, dok je u drugim sferama odlučivanja napredak znatno manji.

TABELA 17:

Strateški cilj 2 – Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST		UTICAJ	
2.1. Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja	● 1		● 1	
2.2. Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu	● 2	● 4	● 2	● 4
2.3. Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa	● 2		● 2	
2.4. Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti	● 2		● 2	
2.5. Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja	● 2		● 1	
2.6. Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama	● 2		● 2	
Prosečna ocena	● 2		● 1.8	

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

21. Nalaz: iako su važne, zakonske izmene nisu same po sebi dovoljne za promene čitavog sistema

Iako su u određenim oblastima (npr. učešće žena u politici) zakonske izmene (kvote) dovele do značajnih promena, u drugim oblastima, pravne propozicije su otvorile prostor za promene ali nisu bile dovoljne da do njih i dovedu (kao što je slučaj sa ravnopravnijim roditeljskim obavezama ili pristupom imovini u ruralnim područjima).

Uticaj na nivou sistema prvenstveno se ogleda u broju žena koje učestvuju u zakonodavnoj vlasti. Kašnjenje usvajanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti svakako je umanjilo potencijal NAP-a da

ostvari veći uticaj u različitim oblastima. Sistemski efekti vide se u zajedničkom upisu nepokretne imovine, iako nisu takve prirode da bi omogućili značajnu transformaciju imovinskih odnosa u ruralnim područjima (zbog patrijarhalnosti domaćinstava). Mere za povećanje zaposlenosti, preduzetništva i poljoprivredne aktivnosti takođe su deo sistemskih uslova koji omogućavaju ekonomsko osnaživanje žena, ali samo se delimično mogu pripisati NAP-u, jer potiču iz ranijeg perioda reforme politika zapošljavanja, socijalnog uključivanja i rodne ravnopravnosti.

Na nivou institucija, uticaj NAP-a se vidi kroz definisanje određenih kriterijuma i procedura za merenje podrške preduzetništvu žena, reformisane procedure, poput upisa svojine i slično.

Efekti na rodne odnose, rodne prakse i položaj žena relativno su slabi i mogu se videti kroz neznan porast zaposlenosti žena i dostupnost raznih oblika podrške ekonomskoj aktivnosti žena.

Prema podacima Republičkog geodetskog zavoda za 2017. godinu, ukupno 23,42% žena ima zemljište u vlasništvu, 24,70% su vlasnice objekata a 42,50% su vlasnice zasebnih delova objekata. Ovde govorimo o isključivom vlasništvu žena (imovinskim pravima), dok postoji određeni procenat nepokretnosti koje su upisane kao zajednička svojina ili susvojina žena i muškaraca za sve tri vrste nepokretnosti (zemljište, objekti i zasebni delovi objekata), koji iznosi 9,49%.

U oblasti uvođenja rodne perspektive u politike, pokazatelj ostvarenosti očekivanog ishoda je povećanje broja dokumenata, programa, projekata i mera koji uvode rodnu ravnopravnost i doprinose ravnopravnosti žena i muškaraca.

22. Nalaz: postoje jasni dokazi da je zbog realizacije NAP-a ostvaren napredak u odnosu na uvođenje

rodne perspektive u javnu politiku (posebno u poređenju sa statistikom i trendovima iz perioda 2015-2018).

Oblast NAP-a koja se odnosi na treći prioritetni cilj, uvođenje rodne perspektive u javnu politiku, jeste oblast sa najvidljivijim uticajem. Ovo je oblast u kojoj je uticaj NAP-a na promene koje su prepoznate tokom evaluacije takođe najvidljiviji u poređenju sa ostalim oblastima koje su istovremeno pod uticajem drugih politika odnosno širih i kompleksnijih društvenih procesa.

Najveći uticaj je ostvaren u oblasti rodno osetljive statistike koju prikuplja i objavljuje Republički zavod za statistiku, kao i u oblasti uspostavljanja mehanizama za rodnu ravnopravnost. Za rodno odgovorno budžetiranje i dalje nije moguće oceniti efekte, uprkos nivou delotvornosti, jer su ovi procesi i dalje u početnoj fazi i potrebno je vreme da bi se pokazali prvi efekti.

TABELA 18:

Strateški cilj 3 – Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika

CILJEVI	DELOTVORNOST		UTICAJ ¹⁰³	
3.1. Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima	● 3	● 2	● 3	
3.2. Rodna analiza politika, programa i mera	● 2		● 2	
3.3. Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija	● 4	● 2	● 4	● 2
3.4. Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi	● 3		● 3	
3.5. Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima	● 3	● 4	● 0	
Prosečna ocena	● 2.8		● 2.8	

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

Efekti NAP-a u ovoj oblasti su sistemski, obzirom da uspostavljaju pravila kojima se menjaju metode pripreme, usvajanja i realizacije politika u oblasti rodne ravnopravnosti u institucijama. Ove promene su zasnovane na zakonima, podzakonskim aktima i drugim propisima. Pod uticajem mera i aktivnosti koje proizilaze iz NAP-a, menjaju se institucionalne procedure, prakse i kapaciteti institucionalnih aktera da bi uključili rodnu ravnopravnost u politike i videli i formulisali svoje politike iz aspekta uticaja na rodnu ravnopravnost. Međutim, efekti su veći na nacionalnom nivou, dok na lokalnom nivou ne samo da nisu vidljive pozitivne promene, već je bilo i negativnih procesa i nestajanja prethodno započete dinamike realizacije lokalne politike rodne ravnopravnosti.

23. Nalaz: uloga OCD u realizaciji NAP-a nije dovoljno velika, posebno u poređenju sa drugim praksama u regionu

Ženske i druge OCD posvećene unapređenju rodne ravnopravnosti nisu dovoljno uključene niti osnažene kroz realizaciju NAP-a.

Važno je ojačati kapacitete civilnog društva kroz NAP, jer ono ima višestruku ulogu – od pružanja usluga do kritičkog praćenja i ukazivanja na potrebne pravce promena da bi se ostvario dalji napredak. Prema dostupnim informacijama, organizacije civilnog društva nisu mnogo uključene u realizaciju NAP-a a efekti na razvoj civilnog društva, posebno ženskih i feminističkih organizacija, nije suštinski.

3.5 Održivost

Analiza održivosti ima za cilj da oceni u kojoj meri su pozitivni rezultati i efekti ostvareni u okviru NAP-a održivi u budućnosti. Važno je sagledati pretnje po održivost da bi se blagovremeno otklonile i obezbedila delotvornost ostvarenih rezultata u narednom periodu.

24. Nalaz: dokazi koji su dosad prikupljeni podržavaju pretpostavku da je održivost pojedinačnih rezultata izvodljivija kada su utemeljeni u različitim procesima (reformi).

Verovatnoća da će rezultati i pokrenute promene biti održivi veća je kada su promene posledica usklađivanja sa međunarodnim standardima (posebno kroz proces pristupanja EU), kada su unesene u zakone, propise, kada postoji visoka svest i posvećenost mnogobrojnih aktera i kada su razvijene kompetencije aktera da mogu da podržavaju i održavaju procese.

Značajno su se uvećale prilike za održivost promene znanja o rodnoj ravnopravnosti među zaposlenima u državnoj upravi uvođenjem predmeta rodne ravnopravnosti u državni stručni ispit i redovnu obuku Pravosudne akademije. Ipak, još uvek nisu osigurani pozitivni rezultati u smislu promenjenih rodni obrazaca i unapređenja kulture rodne ravnopravnosti. Porast kompetencija rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti može biti ugrožena zbog čestih promena kadrova, neuvođenja i neprimenjivanja procedura putem kojih bi mogli da primene stečene kompetencije u redovnim aktivnostima u oblasti politika koje spadaju pod njihovu nadležnost. Odsustvo rada na daljem jačanju ovih kompetencija i njihovih standarda takođe predstavlja faktor koji ugrožava održivost već ostvarenih rezultata.

TABELA 19:

Strateški cilj 1 – Promenjeni rodni obrasci i unapređena kultura rodne ravnopravnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST	UTICAJ	ODRŽIVOST
1.1. Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti	• 3	• 2	• 2
1.2. Rodno osetljivo formalno obrazovanje	• 2	• 2	• 2
1.3. Razvijanje znanja i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda	• 1	• 1	• 1
1.4. Povećan nivo svesti javnosti o rodnoj ravnopravnosti	• 2	• 2	• 2
1.5. Povećana sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima	• 3	• 3	• 3
Prosečna ocena	• 2.2	• 2	• 2

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

U smislu povećane sigurnosti žena od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici i partnerskim odnosima, održivost rezultata je inicijalno osigurana uvođenjem zakonskih mera. Međutim, ukoliko se ne uvedu mere koje omogućavaju bolju i efikasniju primenu normi tako da unapređuju funkcionalnost sistema zaštite koji treba da odgovori na potrebe žrtava, samo na nivou hitnog odgovora, ali ne i na nivou sigurne, zadovoljavajuće i prikladne zaštite žrtava u skladu sa njihovim potrebama, neće se osigurati održivost postignutih rezultata.

U oblasti prioriteta koja je prepoznata kao povećanje ravnopravnosti žena i muškaraca kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti, ostvaren je relativno mali broj rezultata i pozitivnih uticaja, tako da se pitanja održivosti mogu prvenstveno odnositi na povećanje učesća žena u javnom i političkom životu, uglavnom u zakonodavnoj vlasti. Usvajanjem novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti predviđa se kvota od 40% koja bi mogla da osigura dalji napredak i održivost ovog ostvarenja, što je bez

sumnje odlično ne samo za Srbiju već i u poređenju sa prosečnim stanjem stvari u EU na koje se odnosi Indeks rodne ravnopravnosti. Svako dodatno kašnjenje usvajanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti, uključujući i ovih odredbi ili eventualne pretnje ovom ostvarenju uvođenjem izmena i dopuna u izbornu pravo, predstavlja stvarnu pretnju održivosti, što bi takođe trebalo uzeti u obzir prilikom pripreme novog NAP-a.

TABELA 20:

Strateški cilj 2 – Povećana ravnopravnost muškaraca i žena kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti

CILJEVI	DELOTVORNOST		UTICAJ		ODRŽIVOST	
2.1. Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja	• 1		• 1		• 1	
2.2. Žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu	• 2	• 4	• 2	• 4	• 2	• 4
2.3. Poboljšan ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa	• 2		• 2		• 2	
2.4. Unapređena uloga žena u sistemu bezbednosti	• 2		• 2		• 1	
2.5. Žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja	• 2		• 1		• 1	
2.6. Poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama	• 2		• 2		• 2	
Prosečna ocena	• 2		• 1.8		• 1.7	

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

Povećanje stope zaposlenosti žena u principu nije dovoljan pokazatelj poboljšanja statusa žena na tržištu rada, što treba uzeti u obzir prilikom ocene rezultata.

Međutim, čak i kada se ovaj aspekt uzme u obzir, održivost je kompromitovana, obzirom da je stopa neformalne zaposlenosti žena istovremeno povećana, što otvara pitanja o kvalitetu novog zaposlenja i njegove održivosti. Rezultati u oblasti unapređenja uloge žena u sistemu bezbednosti ostvareni su u odnosu na usvajanje NAP-a, ali ne i njegovu realizaciju, što zapravo ukazuje na to da za sad nema stvarnih efekata ni promene situacije, tako da ima smisla razmotriti održivost intervencije.

U oblasti sistemskog uvođenja rodne perspektive u usvajanje, realizaciju i praćenje javnih politika, može se proceniti relativno visoka održivost u odnosu na unapređenost rodne statistike, prvenstveno one koja spada pod nadležnost Republičkog zavoda za statistiku. Kontinuirani napredak na unapređivanju rodne statistike i uključivanja ekspertske zajednice i civilnog društva u te procese pokazuje veliku otvorenost Republičkog zavoda za statistiku da ostvari dodatni napredak u tom smislu. Takođe, procesi usklađivanja sa standardima EUROSTAT-a dodatno će povesti ove procese u pravcu veće dostupnosti podataka iz šireg dijapazona istraživanja, što će obezbediti rodno razvrstane podatke i omogućiti procenu stanja u velikom broju oblasti.

TABELA 21:

Strateški cilj 3 – Sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika

CILJEVI	DELOTVORNOST		UTICAJ ¹⁰⁴		ODRŽIVOST	
3.1. Uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima	● 3	● 2	● 3		● 2	
3.2. Rodna analiza politika, programa i mera		● 2	● 2		● 2	
3.3. Dostupna rodno osetljiva statistika i evidencija	● 2	● 4	● 2	● 4	● 2	● 4
3.4. Uspostavljena međunarodna i regionalna saradnja i razmena dobrih praksi		● 3	● 3		● 3	
3.5. Rodno odgovorno budžetiranje sistemski primenjeno u svim organima javne vlasti, direktnim i indirektnim budžetskim korisnicima	● 3	● 4	● 0		● 3	
Prosečna ocena	● 2.8		● 2.8		2.6	

LEGENDA

Ne može da se oceni, nema podataka ili informacija	Nije delotvoran / Nema uticaja / Nije održiv	Nizak nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Srednji nivo delotvornosti / pozitivnog uticaja / održivosti	Potpuno realizovan / Jak pozitivan uticaj / Velika održivost
--	--	--	--	--

Može se očekivati da će rodno odgovorno budžetiranje biti održivo, iako se efekti ne mogu oceniti. Međutim, sistemske promene su ovde takve prirode da se, kada se sistem uspostavi i akteri uspešno

104 Prosečna ocena za uticaj se obračunava bez 3.5.

ispunjavaju svoju ulogu u novom sistemu, može očekivati neometana reprodukcija adekvatnih procedura i praksi. Osim toga, standardi koji su definirani u ovoj oblasti pod uticajem procesa pristupanja EU i usklađivanja sa standardima budžetiranja u EU doprineće održivosti ove sistemске promene

25. Nalaz: pravne nejasnoće u pogledu mandata, uloga i odgovornosti mehanizama za rodnu ravnopravnost znače da je održivost mehanizama za rodnu ravnopravnost i dalje ugrožena.

Nekoliko faktora ukazuje na pretnje pitanju održivosti mehanizama rodne ravnopravnosti: 1) Koordinaciono telo nije utemeljeno u zakonu, 2) institucionalna preklapanja i konflikti oko odgovornosti u oblasti sprečavaju delotvoran rad, 3) ljudski i finansijski resursi su slabiji, nedostaju standardizovane procedure koordinacije, kao i oscilacije zaposlenih u institucijama su velike.

U pogledu mehanizama za rodnu ravnopravnost, održivost je ocenjena kao relativno niska, iz brojnih razloga. Koordinaciono telo kao glavno telo za oblast rodne ravnopravnosti nije utemeljeno u zakonu već u uredbi, što čini slabijom osnovu za njegovu održivost. Težnja Sektora za antidiskriminacionu politiku i rodnu ravnopravnost Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja da preuzme neke aktivnosti i nadležnosti Koordinacionog tela pokazala je da delotvornost realizacije politika u ovoj oblasti može biti ugrožena zbog preklapanja nadležnosti i nedovoljne razgraničenosti uloga. Takođe, ove težnje ugrožavaju održivost tela za rodnu ravnopravnost jer je ovo telo postavljeno da bude međusektorsko, umesto da bude smešteno u jednom sektoru gde se gube mogućnosti multisektorskog pristupa i postaje nemoguća koordinacija najrazličitijih aktera – onih aktera čije je angažovanje neophodno za delotvornu realizaciju politika za unapređivanje rodne ravnopravnosti. Pouke izvučene iz prethodnog institucionalnog rešenja – Uprave za rodnu ravnopravnost koja je bila deo pomenutog ministarstva pokazale su da ovo rešenje nije bilo adekvatno i koliko je važno za nacionalni mehanizam rodne ravnopravnosti da ostane međusektorsko telo, koje ipak treba da ima utemeljenost u zakonu i da bude postavljeno

visoko u hijerarhiji uprave, na primer, pri Kabinetu predsednika ili potpredsednika Vlade. Takođe, za održivost ovakvog tela izuzetno je značajno da ima adekvatne resurse, što znači da mora da se proširi uspostavljanjem operativne kancelarije uz budžetska izdvajanja Republike Srbije na raspolaganju, u okviru programskog budžeta, umesto malog broja zaposlenih.

Održivost lokalnih mehanizama prilično je kompromitovana i trebalo bi da postane jedna od oblasti prioriteta tokom narednog strateškog ciklusa, jer se veći efekti neće ostvariti bez dosledne primene politika u lokalnim zajednicama, koliko god naredni NAP bude delotvorno realizovan na centralnom nivou.

3.6 Doprimos NAP-a ciljevima održivog razvoja

26. Nalaz: NAP je dobro usklađen sa Razvojnoum agendom UN do 2030. godine, ali je doprimos potciljevima održivog razvoja prilično mali

Prioriteti i ciljevi NAP-a dobro su usklađeni sa COR 5 i ostalim potciljevima koji se odnose na unapređenje rodne ravnopravnosti, ali zbog neujednačene delotvornosti i malog uticaja, doprimos nije veliki.

NAP je dobro usklađen sa razvojnom agendom UN do 2030. godine u smislu da su oblasti pokrivene NAP-om, ciljevi i mere u skladu sa relevantnim ciljevima i potciljevima održivog razvoja. Doprimos NAP-a ciljevima održivog razvoja je, međutim, neuravnotežen zbog neravnomerne delotvornosti i uticaja NAP-a u različitim oblastima realizacije. U narednoj tabeli procenjen je doprimos NAP-a ciljevima održivog razvoja. NAP doprinosi više ciljevima i potciljevima održivog razvoja kod kojih je jača povezanost sa ciljevima, delotvornija realizacija sa većim uticajem, što je slučaj u samo nekoliko oblasti. Treba uzeti u obzir da nisu svi indikatori za COR izrađeni sa istim nivoom preciznosti i da su podaci neravnomerno dostupni za različite potciljeve i merenje napretka, kao što je ukazano u pomenutoj proceni.

TABELA 22:

Doprimos NAP-a ciljevima održivog razvoja

Ciljevi održivog razvoja	Potciljevi održivog razvoja	Indikatori COR	Doprinos NAP-a
 <p><i>Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i djevojčice</i></p>	<p>5.1: Okončati svuda i sve oblike diskriminacije protiv žena i djevojčica</p>	<p>5.1.1 Da li postoji ili ne pravni okvir koji promoviše, sprovodi i prati ravnopravnost i zabranu diskriminacije po osnovu pola</p>	<p>Srednji doprinos</p> <p>Čitav NAP je formulisan tako da doprinese ostvarivanju ovog cilja, obzirom da razne mere, od promene normi, preko kapaciteta zaposlenih u organima javne vlasti da obavljaju svoj posao na nediskriminatorni način, do usluga podrške i osnaživanja doprinose otklanjanju diskriminacije. Uz to, cilj „Povećani kapaciteti i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti“ obuhvata i meru „kontinuirane obuke advokata/advokatki- nja u oblasti zaštite ljudskih prava, CEDAW konvencije i njene primene na zaštitu prava žena u sudskim sporovima“. Međutim, zakonski okvir nije potpun. Postoji zakon koji zabranjuje diskriminaciju, ali novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti još uvek nije donesen.</p>
	<p>5.2: Eliminirati sve oblike nasilja nad ženama i djevojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima, i seksualnu i druge oblike eksploatacije</p>	<p>5.2.1 Udeo žena i djevojčica starosti 15 godina i više koje su ikada bile u partnerskim vezama izložene fizičkom, seksualnom, ili psihološkom nasilju od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera tokom proteklih 12 meseci, prema vrsti nasilja i starosti</p> <p>5.2.2 Pudeo žena i djevojčica starosti 15 godina i više koje su bile izložene seksualnom nasilju od strane osoba koje nisu njihov bliski partner tokom proteklih 12 meseci, po starosti i mestu dešavanja</p>	<p>Srednji doprinos</p> <p>Cilj 1.5 koji se odnosi na povećanu sigurnost žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima u potpunosti odgovara ovom potcilju. Ovo je oblast visokog nivoa delotvornosti realizacije NAP-a i srednjeg pozitivnog uticaja. Indikatori za merenje realizacije COR su stope zastupljenosti. Pošto je istraživanje OEBS-a o blagostanju i sigurnosti žena sprovedeno po prvi put 2018. godine, još uvek nije moguće izmeriti napredak na ovaj način.</p>
	<p>5.3 Eliminirati sve štetne prakse kao što su dečiji, rani i nasilni brakovi i sakaćenje ženskih genitalija</p>	<p>5.3.1 Udeo žena starosti 20-24 godine koje su udate ili živele u zajednici pre starosti od 15 i pre starosti od 18 godina</p> <p>5.3.2 Udeo žena i djevojčica starosti 15-49 godina koje su bile izložene genitalnom sakaćenju, po starosti</p>	<p>Mali doprinos</p> <p>Jedna od mera za ostvarivanje posebnog cilja 2.1 Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji stara- nja posvećena je ovom cilju. Ona podrazumeva sprečavanje ranih, maloletničkih brakova, posebno u romskoj zajednici. Međutim, ova mera nije delotvorna.</p> <p>Nije primenljivo</p> <p>Ne postoji cilj koji se odnosi isključivo na ove štetne prakse, ali cilj 1.5 takođe obuhvata ovaj potcilj jer predviđa usklađivanje prava sa Istambulskom konvencijom, koja takođe pokriva ove posebne oblike nasilja nad ženama.</p>

Ciljevi održivog razvoja	Potciljevi održivog razvoja	Indikatori COR	Doprinos NAP-a
 <p><i>Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i djevojčice</i></p>	<p>5.4 Prepoznati i vrednovati neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu kroz obezbeđivanje javnih usluga, infrastrukture i politike socijalne zaštite te kroz promovisanje zajedničke odgovornosti u domaćinstvu i porodici, na nacionalno prikladan način</p>	<p>5.4.1 Deo vremena koji se provodi u vršenju neplaćenih poslova u domaćinstvu i brizi za druge, po polu, starosti, i lokaciji</p>	<p>Nema doprinosa NAP usmerava intervencije na ovaj potcijlji u delu koji se odnosi na ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja (cilj 2.1). Međutim, ovo je oblast u kojoj nema delotvorne realizacije i do sada je bila bez uticaja.</p>
	<p>5.5 Obezbediti da žene u potpunosti i efektivno učestvuju i imaju jednake mogućnosti za rukovođenje na svim nivoima donošenja odluka u političkom, privrednom i javnom životu</p>	<p>5.5.1 Udeo mesta koje zauzimaju žene u nacionalnim parlamentima i lokalnim upravama</p>	<p>Veliki doprinos Ostvarenje ovog potcijlji u NAP-u zasnovano je na ciljevima koji se odnose na ravnopravno odlučivanje žena i muškaraca u javnom i političkom životu (cilj 2.2). Učešće žena u politici u zakonodavnoj vlasti je iznad jedne trećine, što ovu komponentu posebnog cilja čini ispunjenom.</p>
	<p>5.6 Obezbediti univerzalnu dostupnost seksualnog i reproduktivnog zdravlja i reproduktivnih prava, kako je dogovoreno u skladu sa „Programom akcije Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju“ i „Pekinškom platformom za akciju“, odnosno sa dokumentima koji su nastali kao rezultat njihovih analitičkih konferencija</p>	<p>5.5.2 Udeo žena na rukovodećim položajima</p> <p>5.6.1 Udeo žena starosti 15-49 godina koje donose sopstvene informisane odluke o seksualnim odnosima, upotrebi kontracepcije i brizi za reproduktivno zdravlje</p>	<p>Mali doprinos Za razliku od prethodnog aspekta, učešće žena na rukovodećim položajima u javnim preduzećima i dalje je ispod projekcije od 30% koja je definisana NAP-om a NAP se ne realizuje delotvorno u ovoj oblasti.</p> <p>Mali doprinos Ostvarenje ovog potcijlji omogućava cilj 2.6 u NAP-u kojim se predviđa poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama. Međutim, delotvornost je na niskom nivou u ovoj oblasti realizacije NAP-a.</p>

Ciljevi održivog razvoja	Potcijeljevi održivog razvoja	Indikatori COR	Doprinos NAP-a
 <p>5 РОДНА РАВНОПРАВНОСТ Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice</p>	<p>5.a Sprovesti reforme kako bi žene dobile jednaka prava na ekonomske resurse, kao i pristup vlasništvu i kontroli nad zemljištem i ostalim oblicima svojine, finansijskim uslugama, nasleđstvu i prirodnim resursima, u skladu sa nacionalnim zakonima</p> <p>5.b Povećati upotrebu inovativnih tehnologija, posebno informacionih i komunikacionih tehnologija, kako bi se promovisalo osnaživanje žena</p> <p>5.c Usvojiti i osnažiti dobru politiku i izvršno zakonodavstvo za promovisanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojčica na svim nivoima</p>	<p>5.a. 1 (a) Udeo ukupnog poljoprivrednog stanovništva koje ima vlasništvo ili bezbedna prava na poljoprivrednom zemljištu, po polju; i (b) udeo žena među vlasnicima ili nosiocima prava na poljoprivrednom zemljištu, po vrsti vlasništva ili prava</p> <p>5.b. 1 Udeo osoba koje poseduju mobilni telefon, po polju</p> <p>5.c. 1 Udeo država koje poseduju sisteme za praćenje i raspoređivanje javnih rashoda za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena</p>	<p>Nizak nivo doprinosa Mere usmerene na obezbeđivanje ženama ravnopravnog pristupa resursima za poljoprivrednu proizvodnju predstavljaju direktne intervencije na ostvarivanju ovog potcijelja održivog razvoja (mera 2.5.1), ali NAP ne sadrži mere za bolji pristup privrednim resursima za žene iz opšte populacije. Mere usmerene na podršku ženskom preduzetništvu kroz različite fondove (2.3.1) delimično odgovaraju ovom potcijelju.</p> <p>Nema doprinosa NAP ne sadrži mere koje bi dovele do ostvarivanja ovog potcijelja održivog razvoja.</p> <p>Nije primenljivo NAP je politika koja unapređuje rodnu ravnopravnost i predviđa, kroz brojne mere, zakonodavne izmene koje bi trebalo da omogućuju osnaživanje žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Međutim, indikator za COR se meri na globalnom nivou te nije primenljiv.</p>
 <p>1 БЕЗ БЕДНОСТИ Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima</p>	<p>1.4 Do 2030. obezbediti da svi muškarci i žene, a posebno siromašni i ranjivi, imaju jednaka prava na ekonomske resurse, kao i pristup osnovnim uslugama, vlasništvu i upravljanju zemljištem, odnosno drugim oblicima svojine, nasleđstvu, prirodnim bogatstvima, odgovarajućim novim tehnologijama i finansijskim uslugama, uključujući mikrofinansiranje</p>	<p>1.4.1 Udeo stanovništva koje živi u domaćinstvima u kojima ima pristup osnovnim uslugama</p> <p>1.4.2 Udeo ukupne populacije odraslih osoba koje imaju sigurna prava na zemljište, sa zakonski priznatom dokumentacijom, i koji smatraju da su njihova prava na zemljištu sigurnana, po polju i vrsti prava na zemlji</p>	<p>Mali doprinos Po pitanju potcijelja održivog razvoja, mere NAP-a usmerene na unapređivanje ženskog preduzetništva, socijalnog preduzetništva i zadržavanja (mere 2.3.1, 2.3.3 i 2.3.4), kao i povećanje formalne zaposlenosti žena, posebno starijih žena i pripadnica ranjivih grupa (2.3.2), obezbeđivanje ravnopravnog pristupa resursima za poljoprivrednu proizvodnju (2.5.2), kao i podrška ženama sa sela u poljoprivrednoj proizvodnji (2.5.2) odgovaraju ovom potcijelju. Međutim, ovo su oblasti veoma niskog nivoa delotvornosti realizacije NAP-a.</p>

Ciljevi održivog razvoja	Potcijelvi održivog razvoja	Indikatori COR	Doprinos NAP-a
 <p>2 CBETI BEZ GLADNI</p> <p><i>Otkončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu</i></p>	<p>2.3 Do 2030. udvostručiti poljoprivrednu produktivnost i prihode malih proizvođača hrane, a posebno žena, autohtonih naroda, porodičnih poljoprivrednih proizvođača, stočara i ribara, kroz bezbedan i jednak pristup zemljištu, drugim proizvodnim resursima i podacima, saznanjima, finansijskim uslugama, tržištima i mogućnostima za ostvarivanje dodatne vrednosti, odnosno za zapošljavanje van poljoprivrede</p>	<p>2.3.1 Obim proizvodnje po jedinici rada po klasama veličine poljoprivrednih/pastoralnih/šumarskih preduzeća</p> <p>2.3.2 Prosečni prihod malih proizvođača hrane, po polu i starosedelačkom statusu</p>	<p>Mali doprinos</p> <p>Mere podrške poljoprivrednoj proizvodnji (2.5.2) i pristupa resursima za poljoprivrednu proizvodnju (2.5.1) takođe doprinose ostvarivanju ovog potcijelja održivog razvoja. Ovo je oblast niskog nivoa delotvornosti realizacije NAP-a.</p>
 <p>8 DECENT WORK AND ECONOMIC GROWTH</p> <p><i>Promovisati kontinuiran, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve</i></p>	<p>8.5: Do 2030. postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti</p>	<p>8.5.1 Prosečna satnica za žene i muškarce zaposlena lica, prema zanimanju, starosti i invaliditetu</p> <p>8.5.2 Stopa nezaposlenosti, po polu, starosti i invaliditetu</p>	<p>Mali doprinos</p> <p>Ovaj potcijel održivog razvoja posebno podržava cilj NAP-a kojim se predviđa poboljšanje ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranijih grupa (2.3), a naročito mere usmerene na povećanje formalne zaposlenosti žena, posebno starijih žena i pripadnica ranijih grupa (2.3.2) i obezbeđivanje ravnopravnog ostvarivanja svih prava u vezi sa zapošljavanjem i radom (2.3.5). Međutim, ovo je oblast niskog nivoa delotvornosti realizacije NAP-a.</p>
 <p>10 REDUCED INEQUALITIES</p> <p><i>Smanjiti nejednakost unutar i između država</i></p>	<p>10.2 Do 2030. osnažiti i promovisati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status</p>	<p>10.2.1 Udeo stanovnika koji žive ispod 50 procenata srednjih prihoda, po polu, starosti i invaliditetu</p>	<p>Mali doprinos</p> <p>Veliki broj mera usmeren je na ovaj potcijel održivog razvoja, ali se one ne sprovedu delotvorno.</p>

4.

ZAKLJUČCI

ZAKLJUČCI

Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018 godine usvojena je na prekretnici kada je došlo do promena u institucionalnim mehanizmima rodne ravnopravnosti, kao i tokom velikih političkih promena koje su obeležene čestim izborima i promenama prioriteta u različitim politikama od značaja za rodnu ravnopravnost, uz društveno-ekonomske uslove obeležene oporavkom od efekata ekonomske krize koja je pogodila Srbiju 2008. godine, a trajala je duže nego u nekim razvijenim zemljama Evropske unije (EU) koje su se daleko brže oporavile. Strategija i NAP su sastavljeni i doneseni za veoma kratko vreme, što je uticalo na određena rešenja u izradi i ograničilo mogućnost širokih konsultacija koje su obavljene tokom pripreme prethodne strategije. Procena da je značajno da se brzo i efikasno obezbedi novi strateški okvir na račun visokog nivoa učesća aktera je opravdana, posebno u poređenju sa procesom pripreme NAP-a za sprovođenje Rezolucije Ujedinjenih nacija 1325, koju je odlikovalo učešće velikog broja aktera i dugotrajan proces pripreme, ali je nakon toga izostala realizacija.

1. zaključak: Realizacija NAP-a i mehanizmi za njegovo praćenje na nacionalnom nivou delotvorniji su nego što je to bio slučaj sa prethodnom Strategijom i NAP-om, iako su kapaciteti novog nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost mali.

Mehanizmi za realizaciju NAP-a su bez sumnje delotvorniji, bolje koordinisani u poređenju sa mehanizmima za realizaciju prethodne strategije, uprkos činjenici da su kapaciteti novog

nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost mali. Važno je napomenuti da su rađeni izveštaji o realizaciji za svaku godinu kao i ova evaluacija NAP-a na sredini strateškog ciklusa organizovana za pripremu sledećeg NAP-a na osnovu izvučenih pouka iz prethodnog ciklusa. Horizontalni mehanizmi koordinacije su funkcionalniji, ministarstva su spremnija da predaju izveštaje i podatke, a razumevanje uloga u sadašnjem NAP-u je veća u skoro svim sektorima. Međutim, i dalje ima puno prostora za dalje unapređenje mehanizama koordinacije uz jačanje kompetencija zaposlenih u svim ministarstvima i institucijama u oblasti rodne ravnopravnosti, a naročito kontakt osoba za rodnu ravnopravnost. Treba konsolidovati njihov status i uloge u skladu sa odgovarajućim aktom o sistematizaciji radnih mesta, što će unaprediti institucionalizaciju mehanizama za uvođenje rodne perspektive u politike na multisektorskom nivou.

2. zaključak: Realizacija NAP-a nije ostvarena u zadovoljavajućem stepenu na lokalnom nivou i nedostaje sistematsko informisanje o realizaciji u lokalnim zajednicama zbog ograničenja vertikalnih mehanizama koordinacije između nacionalnog i lokalnog nivoa.

Na lokalnom nivou, primećeni su retrogradni trendovi i neaktivnost. NAP-om nisu predviđene adekvatne mere posebno formulisane tako da podstaknu i koordinišu realizaciju lokalnih mehanizama, niti da uspostave redovne i standardizovane mehanizme lokalnih samouprava za praćenje i izveštavanje o realizovanim inicijativama u skladu sa NAP-om.

3. zaključak: Opšti i posebni ciljevi NAP-a su relevantni, usmereni na oblasti i probleme rodne neravnopravnosti koji su bili prisutni u vreme njegovog donošenja a prisutni su i danas, ali postoje nedostaci koji proističu iz odsustva eksplicitne i sveobuhvatne teorije promene, kao što je rodna segregacija u obrazovanju, rodni jaz u zaradama i socijalnim davanjima, itd.

4. zaključak: NAP se realizuje uz **neujednačen nivo delotvornosti** u odnosu na tri oblasti prioriteta, pri čemu je **najdelotvornija** realizacija u oblasti sistemskih promena podstaknutih uvođenjem mehanizama za **uvođenje rodne perspektive** u javne politike a **manje delotvorna** realizacija u oblastima promene **kulture rodne ravnopravnosti i promovisanja jednakih mogućnosti**. Ova neujednačena delotvornost u realizaciji takođe je uočena unutar sve tri oblasti prioriteta.

Oblast u kojoj je NAP najdelotvornije realizovan odnosi se na sistemske promene koje bi dugoročno trebalo da omoguće ne samo kontinuiranu realizaciju posebnih politika za unapređivanje rodne ravnopravnosti, već i da integrišu standarde i principe rodne ravnopravnosti u sve procese pripreme, donošenja i sprovođenja politika. Ova oblast se odnosi na treći strateški cilj NAP-a i od velikog je značaja za sve ostale oblasti rodne ravnopravnosti, jer, ukoliko takav sistem ne postoji, napredak u oblasti rodne ravnopravnosti može ostati samo u domenu projektnih zadataka, zajedno sa fragmentiranim intervencijama koje su slabog obima, efekta i upitne održivosti. U tom smislu, dobra delotvornost vidi se najpre u poboljšanju rodne statistike u nadležnosti Republičkog zavoda za statistiku, koja je od suštinskog značaja za razvoj i praćenje donošenja politika zasnovanih na dokazima. Započeti procesi uvođenja rodno odgovornog budžetiranja takođe pokazuju veliku delotvornost u realizaciji, a baš ovaj mehanizam treba da omogući sistemsku integraciju rodne perspektive u sve oblasti, kao i koordinisan rad kojim se intervencije usmeravaju na pojedinačne oblasti na sinhronizovan način, što treba da dovede do većih efekata. Mehanizmi rodne ravnopravnosti uspostavlje-

ni su na nacionalnom, pokrajinskom i u velikoj meri na nivou lokalnih samouprava. Ipak, osim nacionalnog mehanizma, primetna je slabija delotvornost ostalih mehanizama za rodnu ravnopravnost, što se takođe pokazalo u čitavom sistemu tokom konsultacija sa različitim akterima u procesu evaluacije. Takođe su sprovedene prve rodne analize politika programa i mera, ali one su pre izuzetak nego ustaljena praksa; niti je međunarodna saradnja posebno dinamična: naprotiv, ona opada u regionu.

U odnosu na promene preovlađujućih rodni obrazaca i unapređenje kulture rodne ravnopravnosti, NAP je najdelotvornije realizovan u oblasti povećanja sigurnosti žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i u oblasti povećanja kapaciteta i rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti, dok je delotvornost niska u oblasti rodno osetljivog obrazovanja i podizanja nivoa svesti o rodnoj ravnopravnosti. Takođe, nije bilo delotvorne realizacije u oblasti studija roda i razvijanja znanja i akademskih rezultata.

Najniža delotvornost izmerena je u oblasti povećanja ravnopravnosti žena i muškaraca kroz primenu politika i mera jednakih mogućnosti. NAP je delotvornije ostvario rezultate u oblastima odlučivanja žena u političkom životu, uglavnom kroz njihovo učešće u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima. Druge oblasti u okviru ovog strateškog cilja imaju nizak nivo delotvornosti i delimično ostvarene rezultate, dok u oblasti promene obrazaca u raspodeli kućnih poslova i roditeljskih dužnosti, NAP nije delotvorno realizovan.

5. zaključak: Faktori koji utiču na delotvorniju realizaciju odnose se na povećanu svest o problemu, dostupnost finansijskih sredstava, delotvorna partnerstva i adekvatnu kombinaciju vrsti intervencija, dok se faktori koji ometaju delotvornu realizaciju odnose na nedoslednosti u merama fragmentisane intervencije manjeg obima, nedostatak sredstava, nejasne kompetencije i slabe mehanizme koordinacije

Faktori koji su doprineli delotvornoj realizaciji NAP-a u oblastima koje su ocenjene najvišim ocenama obuhvataju sledeće:

- Široko rasprostranjena svest o problemu među ključnim akterima (kao što je u slučaju rodno zasnovanog nasilja), prepoznatljivost ciljeva NAP-a među akterima, što omogućava njihovo uključivanje u realizaciju.
- Dostupnost finansijskih sredstava za podršku sprovođenju mera i aktivnosti u kontinuitetu i dovoljno široko.
- Ostvarivanje partnerstava između različitih aktera, donatora, institucija i nevladinog sektora, što im svima omogućava da doprinesu relevantne resurse.
- Prikladna kombinacija vrsti intervencije (mera i aktivnosti): od izmena i dopuna zakona i propisa, preko kampanja i edukacija za jačanje kapaciteta svih aktera, tako da svojim radom mogu da doprinesu promenama i uspostavljanju mehanizama, usluga, itd.
- Medijska pažnja usmerena na probleme ili na intervencije. Takva pažnja čini problem vidljivijim i na taj način mobilizuje različite aktere.
- Sinergija intervencija – simultani procesi koji se odvijaju u istom pravcu, odnosno višestruke intervencije različitih vrsta koje simultano ili jedna za drugom utiču na određene oblasti ili probleme, da bi se ostvarili dodatni efekti. Proces se međusobno podržavaju u takvim intervencijama, što dovodi do boljih rezultata i boljih efekata za rodnu ravnopravnost. Čak i ako različite intervencije u ovom skupu simultanih intervencija nisu istovetne delotvornosti, one doprinose unapređivanju delotvornosti u onim oblastima koje „zaostaju“.

Faktori koji doprinose niskom nivou delotvornosti realizacije određenih oblasti NAP-a obuhvataju sledeće:

- Odsustvo jasne veze između različitih oblasti i vrsti intervencija, zbog nedostatka dosledne i jasne teorije promene.
- Fragmentarnost mera i aktivnosti, što utiče samo na izolovane aspekte posebnih problema (npr. obuka za preduzetnice ili podsticajne mere za preduzetništvo). Integrisane mere bi mogle da ostvare bolje rezultate i kasnije imaju veće efekte na stanje stvari.
- Loše formulisane mere i aktivnosti koje nisu dovoljno određene ili dovoljno sveobuhvatne.
- Mali obim intervencija u važnim oblastima koji se ostvaruje samo kroz projekte ili pilot inicijative, bez kasnijeg širenja ili prenošenja i integrisanja u sistemsku inicijativu.
- Mali broj aktera uključenih u realizaciju i neuključivanje civilnog društva.
- Nejasne kompetencije, preklapanja i slabi mehanizmi koordinacije u oblasti realizacije, praćenja i izveštavanja.

Imajući u vidu nivo ostvarenosti rezultata do sredine 2018. godine, kao i ambicioznost očekivanih ishoda 2020. godine, teško je očekivati da će ovi ishodi biti ostvareni u bilo kojoj oblasti NAP-a. Na primer, može se očekivati da će učešće u političkom životu biti blizu ostvarivanja očekivanog rezultata 2020. godine, ali problem predstavlja izuzetno niska zastupljenost žena među predsednicima opština i gradonačelnicima, čak nakon što se učešće žena u izvršnim telima na svim nivoima povećalo na najmanje jednu trećinu, što je takođe malo verovatno.

6. zaključak: Proces su vidljivi, ali se još ne vidi uticaj u većini oblasti, osim učešća žena u zakonodavnoj vlasti, poboljšanoj rodnoj osetljivosti nacionalne statistike, unapređenja zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

Imajući u vidu da je NAP-om definisana realizacija Strategije za rodnu ravnopravnost samo za period od tri godine, i da je evaluacija obu-

hvatila samo prvu fazu strateškog ciklusa, ne može se očekivati da su postignuti veći efekti, odnosno da su rezultati i ciljevi NAP-a doveli do vidljivih promena u različitim oblastima rodne ravnopravnosti, koje predstavljaju predmet strateške intervencije. Evaluacija je pokazala da su procesi vidljivi, da su pokrenute brojne promene i da, ukoliko se nastavi trend i podrška za ove promene, se mogu očekivati vidljivi efekti na kraju strateškog perioda. Ono što je trenutno vidljivo jeste uticaj koji NAP ima na promene u sistemu zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, koji se vidi kroz povećanje broja prijavljenih slučajeva nasilja, podnetih prijava, donesenih presuda i izrečenih hitnih mera zaštite. Imajući u vidu da u ovoj oblasti postoji velika dinamika promene, velika prepoznatljivost značaja problema, kao i visok nivo posvećenosti različitih aktera da se oblast prevencije i zaštite unapredi, može se očekivati da će se promene nastaviti u tom pravcu i da će održivost rezultata biti velika. Međutim, primetni su nedostaci u primeni normi, kvalitetu usluga, saradnji sa različitim akterima i vođenju evidencije, što ukazuje na veliki prostor za dalja unapređenja.

Primećen je veliki uticaj po pitanju učešća žena u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima, kao i velike mogućnosti za održivost ovog ostvarenja ukoliko bude podržan ili čak poboljšan u novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, u čijem se trenutnom nacrtu predviđa povećanje kvote na 40%.

Efekti su takođe primetni u vidu poboljšane rodne statistike, aktivnosti nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost u odnosu na koordinaciju i praćenje politika, kao i inicijalnih koraka na uvođenju rodno odgovornog budžetiranja. Efekti u sistemu uvođenja politika vide se kroz „slabe“ pokazatelje, bolje razumevanje pitanja rodne ravnopravnosti aktera iz različitih institucija koji su učestvovali u evaluaciji, odsustvo otpora prema ovoj temi (barem otvorenog otpora) i razumevanje uloga i zadataka koji proističu iz NAP-a. Održivost započetih procesa zavisice od snage intervencija u narednom ciklusu realizacije Strategije.

7. zaključak: Finansijski aspekti u formulaciji i realizaciji NAP-a najslabija su karika jer finansijska sredstva nisu sistematski definisana u NAP-u i nedostaje sistematska i sveobuhvatna evidencija o finansiranju aktivnosti, što sprečava uvid u aspekte koji se odnose na efikasnost realizacije.

Informacije koje su date timu za izradu evaluacije nisu bile dovoljne za tradicionalnu procenu efikasnosti realizacije NAP-a, a tim se oslonio na opise aktivnosti i rezultata, bez informacija o finansijama. Efikasnost je procenjena u ovoj evaluaciji kroz prizmu vremena i sredstava u poređenju sa ostvarenim rezultatima. U ovom trenutku na sredini trajanja ne možemo sa sigurnošću da tvrdimo da su uvek ulagana najjeftinija sredstva za ostvarivanje najboljih rezultata uglavnom zato što nisu jasno navedeni finansijski procesi i relevantne procedure finansiranja i izdvajanja donatorskih sredstava. Iz tog razloga takođe ne možemo jasno da odredimo stopu izvršenosti jer NAP nema godišnje budžetirane planove koji bi nam omogućili da to pratimo na godišnjem nivou i prepoznamo eventualna odstupanja. Neki od pozitivnih primera ulaganja sredstava da bi se ostvarili dalekosežni i održivi efekti jesu promene propisa koje su dovele do izmena programa za državni stručni ispit koji polažu državni službenici i akreditovanih programa za licenciranje nastavnika, uvođenje predmeta rodne ravnopravnosti i ljudskih prava i slični rezultati.

Međutim, sa loše strane, stopa izvršenosti NAP-a može se povezati sa nedostatkom sredstava za civilno društvo, koje se u nekim slučajevima može proceniti kao izgubljena sredstva za realizaciju NAP-a jer su preusmerena na druge (redovne) aktivnosti relevantnih ministarstava nakon neuspelih konkursa za projekte.

Činjenica da nisu prepoznati skriveni troškovi sprovođenja brojnih aktivnosti u okviru NAP-a, već se smatraju redovnim troškovima aktivnosti nosilaca realizacije (uglavnom relevantnih ministarstava) povezana je sa činjenicom da ministarstva nisu izveštavala posebno i redovno o realizaciji NAP-a te stoga njihov dopri-

nos rezultatima NAP-a nije vidljiv, što može da umanji njihovu motivaciju i prepoznavanje.

Takođe je važno napomenuti da je dvogodišnji period prekratak da se u potpunosti proceni efikasnost mera i aktivnosti jer one uglavnom još uvek nisu dovele do ostvarivanja navedenih ciljeva.

8. zaključak: NAP je dobro usklađen sa COR 5 i relevantnim potciljevima u drugim COR, ali je njegov doprinos realizaciji ovih potciljeva neujednačen zbog neujednačene delotvornosti realizacije.

5.

IZVUČENE
POUKE I
PRIMERI
DOBRE PRAKSE

IZVUČENE POUKE I PRIMERI DOBRE PRAKSE

Tokom evaluacije NAP-a izvučene su važne pouke, koje bi trebalo uzeti u obzir tokom pripreme akcionog plana za drugu fazu realizacije Strategije za rodnu ravnopravnost.

1. pouka: Na izradi NAP-a ne treba da rade pojedinci konsultanti već timovi ljudi sa različitim kompetencijama da bi se napravio kvalitetan dokument sa jasnim ciljevima, relevantnim merama, preciznim pokazateljima i robusnim planovima koordinacije i finansija. Priprema kompleksnih strategija i akcionih planova je zadatak koji podrazumeva timski rad uz kombinaciju različitih ekspertiza, delotvorno uključivanje civilnog društva u formulisanje politika i adekvatan vremenski okvir. Treba napustiti praksu u kojoj pojedinci pišu strategije i akcione planove, posebno imajući u vidu novi Zakon o planskom sistemu Republike Srbije, koji postavlja više standarde za pripremu strateških dokumenata. Nije dovoljno da zadatak pripreme strateškog dokumenta izvršavaju samo osobe koje su eksperti u svojim oblastima, već su takođe potrebne i osobe koje imaju druge posebne kompetencije i znanje, poput metodologije definisanja pokazatelja, proračuna troškova, kako eksplicitnih tako i skrivenih. Samo se kroz timski rad može obezbediti tako uspešna kombinacija ekspertize koja može dovesti do boljeg kvaliteta izrade strateškog dokumenta.

2. pouka: Za definisanje prioriteta i kasniju realizaciju ključna je uloga civilnog društva. Doprinos civilnog društva pri izradi dokumenata treba da bude suštinski i produktivan (da koliko je realno moguće uključi komentare civilnog društva), a ne formalan, što je često slučaj kada se civilno društvo poziva na kraju procesa da potvrdi dokument ili da ponudi komentare koji se onda ne uzmu u obzir. Istovremeno, participativni proces ne sme da bude predugačak, preširok, jer se time smanjuje

delotvornost pripreme strategije i gube resursi koji bi mogli da se ulože u njegovu realizaciju. Kod takvog participativnog procesa, civilno društvo ima mogućnost da ponudi korisne komentare koji se takođe odnose na oblasti realizacije u kojima bi njihov doprinos bio najdelotvorniji, ali takođe mogu da prepoznaju oblasti koje su značajne ali nisu dovoljno pokrivena radom civilnog društva tako da mogu da preusmere svoj rad u budućnosti.

Primer dobre prakse: osnaživanje žena liderki

Ženska liderska akademija realizovala je sedam akademija za 170 učesnica, žena iz političkih stranaka. Ženska liderska akademija pomaže razvoj liderskih veština žena i osnažuje ih za rad u politici. Ženska liderska akademija okuplja talentovane i perspektivne žene liderke i uključuje ih u međusobnu saradnju. Učesnice se takođe podstiču da ukažu na pitanja od značaja za rodnu ravnopravnost tokom svog angažmana u političkim strankama ili skupštini na različitim nivoima i da iniciraju pronalaženje adekvatnih rešenja. Ženska liderska akademija organizovana je u saradnji sa Nacionalnim demokratskim institutom i Beogradskim fondom za političku izuzetnost, Centrom modernih veština i Centrom za podršku ženama u Kikindi.

3. pouka: Plan treba da bude zasnovan na sveobuhvatnoj, doslednoj i eksplicitnoj teoriji promene. Bez teorije promene, NAP ostaje (manje ili više) spisak željenih promena koje nisu međusobno pove-

zane bez jasnog razumevanja uzroka i posledica. Treba napraviti teoriju promene koja sadrži visok nivo kompetencija u datoj oblasti i koja je dobro kontekstualizovana.

4. pouka: Potrebno je vreme za izradu kvalitetnog dokumenta. Faktor vremena je takođe značajan i uprkos tome što je opšte prihvaćeno da je važno da se strateška dokumenta donose brzo i izbegavaju prekidi značajnih politika i dalje je važno da se ostavi dovoljno vremena za pripremu strateških dokumenata, jer ako se ona ne definišu dobro, izostaće njihova realizacija. U tom smislu, od izuzetnog je značaja da se započne sa blagovremenom pripremom narednog strateškog ciklusa. To bi značilo da uz pripremu novog NAP-a treba početi pripremu nove Strategije sledeće godine, da bi nova strategija mogla da se usvoji 2020. godine a njena realizacija počne početkom 2021.

5. pouka: Treba voditi računa o sinhronizaciji sistemskih i strukturalnih promena. Prilikom definisanja ciljeva i mera, veoma je važno uzeti u obzir dinamiku drugih sistemskih i strukturalnih promena koje su od ključnog značaja za pojedinačne oblasti politika. Na primer, bez suštinskih reformi državne uprave, ne mogu se uvesti sofisticiraniji mehanizmi horizontalne i vertikalne koordinacije aktivnosti za realizaciju politike rodne ravnopravnosti. Ne mogu da se uvedu sofisticirani mehanizmi programskog budžetiranja za rodnu ravnopravnost ako se dovoljno ne unaprede kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti onih koji treba da primenjuju nove mehanizme budžetiranja. U tom smislu, koordinacija sa drugim strateškim procesima treba da postane neizostavan deo planiranja politika u oblasti rodne ravnopravnosti.

Primeri dobre prakse: kako da se dođe do promene na sistemskom nivou

Povećane kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti kroz državni stručni ispit

Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o programu i načinu polaganja državnog stručnog ispita („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 76/17): *U Programu državnog stručnog ispita... u delu kojim se utvrđuje Program državnog stručnog ispita za državne službenike sa visokim obrazovanjem, u ispitnom predmetu Sistem državne uprave, posle reči: „Posebni slučajevi diskriminacije“ dodaju se reči: „Politika jednakih mogućnosti zasnovanih na polu“.*

Uredba takođe unosi izmene u ispitni predmet Radno zakonodavstvo, kao i u program državnog stručnog ispita za državne službenike sa srednjim obrazovanjem i u druge ispitne predmete u okviru državnog stručnog ispita. Uredba je izmenjena i dopunjena zahvaljujući koordinisanom radu Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, Republičkog sekretarijata za zakonodavstvo, Ministarstva finansija, Ministarstva za evropske integracije i Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost.

Rodno odgovorno budžetiranje

Rodno odgovorno budžetiranje prati reforme koje se odnose na prelaz na programski budžet na svim nivoima. UN Women pruža kontinuiranu tehničku i ekspertsku podršku uvođenju rodno odgovornog budžetiranja na nacionalnom i pokrajinskom nivou od 2015. godine, iz svojih osnovnih sredstava. Zahvaljujući tome, obučeno je preko 900 državnih službenika o primeni rodno odgovornog budžetiranja i izveštavanju, dok je rodno odgovorno budžetiranje uvedeno u budžete 47 budžetskih korisnika na nacionalnom i pokrajinskom nivou.

6. pouka: Integrisane i koncentrisane intervencije imaju veći efekat od fragmentisanih, a sistemske intervencije imaju veći efekat od projektnih intervencija. Većina promena registrovana je u oblastima koje su „bombardovane“ brojnim i raznovrsnim intervencijama većeg broja aktera, kao što je slučaj sa zaštitom žena od rodno zasnovanog nasilja. Različite mere treba koncentrisati na takav način da dovedu do promena u jednoj oblasti aspekta rodne ravnopravnosti. Istovremeno, treba kombinovati različite ali integrisane mere tako da one mogu da dovedu do željenih promena a da se ne očekuje da će jedna vrsta mere pokrenuti niz promena (npr. unapređenje ekonomskog položaja se ne može ostvariti samo povećanjem preduzetništva i zaposlenosti). Takođe, kombinovanjem različitih mera, ukoliko je moguće, treba nastojati da se prvo uvedu sistemske mere a zatim druge mere koje će podsticati dobro utemeljene promene (npr. u slučaju roditeljskog odsustva za muškarce koje se ne može preneti na majke, umesto kampanje kojom se podstiče korišćenje prava koja zakon nudi samo kao mogućnost).

Primer dobre prakse: stvoreni preduslovi za izricanje hitnih mera zaštite žena od nasilja

Da bi se uskladio sistem sprečavanja i zaštite žena od nasilja sa Istambulskom konvencijom, donesen je novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici 2017. godine. U skladu sa članom 17. zakona, uređuje se da se hitne mere izriču nakon procene rizika od strane nadležnog policijskog službenika, koji je prošao specijalizovanu obuku u skladu sa članom 28. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Zakon predviđa dve hitne mere zaštite – privremeno udaljenje učinioca iz stana i privremenu zabranu kontaktiranja i prilaženja žrtvi nasilja. Primena Zakona o sprečavanju nasilja u porodici je bila odložena (*vacatio legis*), a održane su obuke za nadležne policijske službenike; Ministarstvo pravde je zajedno sa NVO Autonomni ženski centar i uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) razvilo i realizovalo pilot program u Kruševcu, Čačku i Užicu, da bi se uspostavili preduslovi za delotvornu primenu odredbi Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

7. pouka: Jaki i formalizovani mehanizmi horizontalne i vertikalne koordinacije realizacije i praćenja preduslov su za viši nivo delotvornosti i jak uticaj. Preuzimanje zadataka i obaveza koji proističu iz NAP-a treba takođe da uključuje izveštavanje o realizovanim aktivnostima i dostignućima, a dostupna sredstva treba da budu jasno naznačena, formalizovana i omogućena uz adekvatne alate i instrumente, da bi to postala rutinska praksa. Bez ovakve institucionalizacije procedura koordinacije, kako na horizontalnom (između ministarstava i institucija na nacionalnom nivou) i vertikalnom (između nacionalnog, pokrajinskog i lokalnog nivoa) nivou, mere i aktivnosti se ne mogu sprovesti delotvorno, niti mogu ostvariti dalekosežne efekte.

6.

PREPORUKE

PREPORUKE

Preporuke su izrađene uzimajući u obzir viđenje preporučenih aktivnosti i mera koje su akteri preneli tokom faze prikupljanja podataka. Preporuke su proizvedene na participativan način, kroz konsultacije sa OCD, ekspertima/ekspertkinjama, predstavnicima međunarodnih organizacija i na osnovu predloga predstavnika Sekretarijata za javnu politiku o novim standardima i zahtevima za izradu politika u skladu sa novim Zakonom o planskom sistemu. Radionice sa OCD i ekspertima/ekspertkinjama najviše su doprinele izradi preporuka. Ključne nalaze i preporuke takođe su potvrdili referentna grupa za evaluaciju i grupa nezavisnih eksperata/ekspertkinja i predstavnika/predstavnicu OCD tokom validacione radionice.

Uzevši u obzir da je NAP veoma ambiciozno formulisan za period od 2016. do 2018. godine i da je preostali period kraći (2019-2020), od ključnog je značaja odrediti prioritete ciljeve za drugu fazu realizacije Strategije. Ovde se nalaze dve grupe preporuka: jedne se odnose na formulisanje NAP-a i proces realizacije a druge se odnose na tematske oblasti rodne ravnopravnosti..

6.1 Preporuke koje se odnose na proces

Ova grupa preporuka upućena je Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost kao akteru koji će učestvovati u formulisanju naredne faze Strategije za rodnu ravnopravnost i timovima eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi narednog NAP-a.

1. preporuka: Bolje određivanje prioriteta i doslednija intervencija u oblastima prioriteta kroz tri linije delovanja

Tri linije delovanja se preporučuju Koordinacionom telu tokom planiranja druge faze realizacije Strategije za rodnu ravnopravnost:

1. linija delovanja: Zadržati odlučno usmerenje na uvođenje rodne perspektive u javne politike, zalagati se za dodatne promene da bi se ostvario kritični uticaj i održivi sistemski rezultati na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou. Uvođenje rodne perspektive će olakšati kasnije intervencije u drugim oblastima. U ovom scenariju, treba uložiti dodatne napore u oblast strateškog cilja 3, da bi se dodatno unapredili mehanizmi za rodnu ravnopravnost, uvođenje rodne perspektive u javne politike i rodno odgovorno budžetiranje, na osnovu solidnih rodno osetljivih podataka i analize, a u koordinaciji sa međunarodnim standardima i inicijativama. Neke ciljeve iz drugih oblasti prioriteta treba prebaciti na ovu stratešku oblast da bi se ostvarila doslednija i delotvornija promena. To obuhvata izradu standarda za rodne kompetencije zaposlenih u državnoj upravi, institucijama koje pružaju javne usluge (uključujući pravosuđe, zdravstvo i prosvetu), što će ih bolje opremiti za punu primenu promena do kojih dovedu intervencije iz NAP-a.

2. linija delovanja: Razvijati sveobuhvatne programe u dve važne oblasti: program za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i program za ekonomsko osnaživanje žena. Prvi program bi omogućio sistematičniju borbu protiv nasilja nad ženama u svim sferama (javnoj i privatnoj), jer nasilje preovlađuje u svim nivoima društvenog i privatnog života (nasilje u političkom diskursu, organima uprave, na radnom mestu, u školi, institucijama socijalne zaštite, zajednici, itd), ali uz

najjači fokus na zaštiti od partnerskog nasilja, nasilja u porodici i femicida. Program treba da ima jak fokus takođe na usluge namenjene žrtvama nasilja. Program za ekonomsko osnaživanje treba da bude sveobuhvatan, da uključuje ciljeve koji se odnose na rodnu ravnopravnost u pristupu ekonomskim resursima, ekonomsko učešće i ekonomski položaj žena. On treba da obuhvati ciljeve koji se odnose na preraspodelu ekonomske moći i odgovornosti u obe sfere „produktivne“ i „reproduktivne“ ekonomije, uključujući izmjenjene obrasce roditeljskih obaveza i neplaćenog rada u domaćinstvu. On takođe treba da obuhvati ponovnu evaluaciju reproduktivne ekonomije uvođenjem nacionalnog satelitskog računa. On treba da kombinuje ekonomsku, socijalnu i politiku za pošljavanje (uključujući i mere zaštite).

3. linija delovanja: U ostalim oblastima treba primeniti različite pristupe:

- Direktni pristup treba rezervisati za oblasti koje će biti primarno u nadležnosti Koordinacionog tela. To obuhvata promene rodni stereotipa, kampanje za podizanje svesti i slično.
- Pristup uvođenja rodne perspektive treba upotrebiti u oblastima poput pristupa žena opštem, seksualnom i reproduktivnom zdravlju, rodne ravnopravnosti u obrazovanju, agende žene, mir i bezbednost i slično. To znači da mere treba uglavnom da budu uvedene u sektorske politike uz učešće Koordinacionog tela i OCD, ali glavnu odgovornost treba da imaju resorna ministarstva (odnosno Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja) odnosno posebna tela za realizaciju njihovih strategija (kao što je slučaj sa NAP 1325).

2. preporuka: Unapređena formulacija NAP-a u drugoj fazi treba da bude zasnovana na teoriji promene i robusnom okviru za praćenje i finansije

2.1 Naredni NAP treba da počne od teorije promene razvijene u okviru koji je definisan Strategijom za rodnu ravnopravnost. U sklopu definisanih prioriteta, treba redefinisati odnosno reorganizovati ciljeve i mere tako da se povežu uzroci i posledice,

međusobno povežu promene i redosled promena, jer su dinamika reformi i promene u različitim oblastima veoma značajni da bi se kasnije omogućila delotvorna realizacija. Oni bi mogli biti „manja“ teorija promene koja će definisati intervenciju u određenoj oblasti. Koordinaciono telo bi moglo da obezbedi ovaj preduslov u Opisu poslova i zadataka za izradu novog NAP-a.

2.2 Obrazloženje NAP-a mora da sadrži diskusiju o tome da li inicijative u okviru NAP-a dovode do opšteg dobra i zašto su odabrane baš te pojedinačne inicijative umesto njihovih alternativa. Slabe tačke u identifikaciji posebnih inicijativa i aktivnosti u NAP-u su nedostatak posebne ekonomske analize tih predloženih inicijativa. Osnovna pitanja poput razloga za izbor javnog sektora, poređenja u odnosu na alternative i merenja koristi u odnosu na ulaganja, treba da budu uključene u obrazloženje projekta (identifikaciju posebnih inicijativa, koraka i aktivnosti).

2.3 U narednom NAP-u, Koordinaciono telo treba da pokloni posebnu pažnju izradi odgovarajućeg okvira za praćenje. Svi opšti, posebni ciljevi i rezultati treba da imaju precizno definisane pokazatelje, uz jasne definicije i dostupne i pouzdane izvore podataka. Pokazatelji procesa treba jasno da budu razgraničeni od pokazatelja rezultata i uticaja.

2.4 Treba da postoje procene troškova i dobiti i da se koriste pre planiranja i odlučivanja o narednom NAP-u da bi se obezbedila transparentnost i informisano odlučivanje, kao i da bi se osiguralo izdvajanje adekvatnih sredstava za ostvarivanje željenih opštih i posebnih ciljeva. Ovo je posebno važno jer sredstva za realizaciju dolaze iz različitih izvora, poput UN agencija, relevantnih sektorskih budžeta i slično, a imajući u vidu činjenicu da za punu realizaciju programskog budžetiranja uz rodnu perspektivu tek treba da se uspostave veze sa oblastima prioriteta intervencije u Strategiji za rodnu ravnopravnost i pratećem NAP-u.

2.5 Analiza troškova i dobiti treba da se sažme, najbolje u jednu tabelu koja sadrži glavne dobiti i troškove. To bi trebalo učiniti barem za velike linije troškova, da bi se omogućila buduća analiza kriterijuma efikasnosti. Takva tabela bi trebalo da se priloži uz diskusiju o glavnim pretpostavkama i empirijskim dokazima koji stoje u osnovi brojeva. Uz to, trebalo bi sačuvati tabele na kojima se zasniva analiza da bi

se revidirale tokom realizacije i finalne evaluacije. To će pomoći da se unapredi i ojača usmerenje Vlade Republike Srbije na rezultate.

2.6 Odgovornost za obavljanje i usmeravanje analize troškova i dobiti ne treba da bude na onima koji imaju interes u odnosu na ishod. Naime, analiza treba da se sprovede spolja, a njene rezultate Vlada odnosno Koordinaciono telo mogu da upotrebe za izradu novog NAP-a i nove Strategije za rodnu ravnopravnost.

2.7 NAP bi trebalo da se dodatno operacionalizuje prevođenjem intervencija u godišnje programe rada učesnika u realizaciji, praćenim izdvojenim sredstvima, što je takođe u skladu sa novim zahtevima Zakona o planskom sistemu Republike Srbije da se konsoliduju strateške informacije unutar institucionalnog procesa planiranja.

Ključni akteri koji treba da razmotre ove preporuke su Koordinaciono telo, Sekretarijat za javne politike i tim eksperata/ekspertkinja koji će biti angažovan za izradu novog NAP-a.

3. preporuka: Potrebno je unaprediti koordinaciju i praćenje realizacije.

3.1 Važno je za drugu fazu realizacije Strategije da se ojačaju horizontalni mehanizmi za koordinaciju i praćenje. To znači da Koordinaciono telo treba da organizuje redovne koordinacione sastanke sa kontakt osobama za rodnu ravnopravnost u ministarstvima i institucijama uz izveštavanje o sprovedenim aktivnostima i planiranje sadašnjih i budućih aktivnosti. Treba uvesti standardizovano pisano izveštavanje a svi akteri u realizaciji treba da podnose godišnje izveštaje Koordinacionom telu o sprovedenim aktivnostima, sa preporukama i izazovima i strategijama za njihovo ublažavanje.

3.2 Treba poboljšati vertikalnu koordinaciju između Koordinacionog tela, Pokrajinskog sekretarijata za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova i lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost. Osim redovnih godišnjih sastanaka, treba organizovati formalniju koordinaciju, uz standardizovano godišnje izveštavanje lokalnih mehanizama Koordinacionom centru pre godišnjeg sastanka na kojem treba razmotriti rezultate i planirati naredne aktivnosti. Ukoliko je moguće, sastanci sa lokalnim mehanizmima treba da budu dvaput godišnje a pored glavnih sastanaka treba organizovati i druge oblike razmene praksi. Treba ojačati međuopštinsku saradnju kroz klastere ili mentorstvo najnaprednijih lokalnih samouprava. Treba uključiti lokalne OCD u ove procese.

3.3 Koordinaciono telo treba da podrži nezavisno praćenje sprovođenja politika rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou, a u tu svrhu bi OCD angažovane da sprovedu nezavisno praćenje mogle da koriste standardizovane alate.

6.2 Tematske preporuke

Ove preporuke su konkretnije i zahtevaju učešće raznih aktera.

Opšta preporuka	Posebne preporuke	Primaoci
4. preporuka: Uspostaviti i standardizovati kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti za sve zaposlene u državnoj upravi, institucijama i javnim službama	4.1 Treba definisati skup kompetencija u oblasti rodne ravnopravnosti za zaposlene u državnoj upravi i javnim službama	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Nacionalna akademija za javnu upravu
	4.2 Treba napraviti obuke koje razvijaju opšte kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti, ali one takođe treba da sadrže module prilagođene posebnim pozicijama u državnoj upravi odnosno javnim službama (odnosno u socijalnoj zaštiti, zdravstvu, oporezivanju, itd).	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Nacionalna akademija za javnu upravu
	4.3 Kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti treba da postanu deo preduslova za određena radna mesta i deo evaluacije rada i napredovanja zaposlenih u državnoj upravi.	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Nacionalna akademija za javnu upravu
	4.4 Neophodno je uvesti standardizovane testove pre i nakon obuke koji bi sadržali stavove u odnosu na koje se mere kompetencije, da bi se sistematski pratio napredak i da bi se prilagodio sadržaj obuka u skladu sa rezultatima.	Koordinaciono telo, Nacionalna akademija za javnu upravu
	4.5 Treba centralizovati evidenciju o obukama za razvoj kompetencija u oblasti rodne ravnopravnosti.	Nacionalna akademija za javnu upravu
	4.6 Treba pratiti kako se praktikuju stečene kompetencije, da bi se dobila povratna informacija o preprekama za primenu kompetencija u svakodnevnom radu u državnoj upravi i javnim službama i informisale nadležne institucije o nedostacima i unapredile mere u narednim ciklusima politika.	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
	4.7 Posebno je važno uključiti u obuke kontakt osobe za rodnu ravnopravnost u ministarstvima, kao i predstavnike lokalnih samouprava, koji sigurno imaju relativno nizak nivo znanja i kompetencija u oblasti rodne ravnopravnosti.	Koordinaciono telo, Nacionalna akademija za javnu upravu, sva ministarstva
5. preporuka: Uspostaviti strožiju kontrolu udžbenika da bi se eliminisali rodni stereotipi i negovao kritički stav prema rodnoj neravnopravnosti u literaturi i sličnim sadržajima	5.1 Potrebno je operacionalizovati pojam rodno osetljivog sadržaja.	Koordinaciono telo, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije
	5.2 Treba evidentirati udžbenike koji se koriste na svim nivoima obrazovanja kao i one koji su predloženi za akreditaciju a zatim odbijeni ili vraćeni zbog nedovoljnog ispunjavanja standarda u oblasti rodne ravnopravnosti.	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije
	5.3 Potrebno je nastaviti sa edukacijom zaposlenih o rodnoj ravnopravnosti (ne samo nastavnika) u obrazovnim ustanovama na svim nivoima obrazovanja.	Koordinaciono telo, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
	5.4 Potrebno je proširiti obuke i uključiti autore udžbenika.	Koordinaciono telo, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
6. preporuka: Redefinisati uloge u odnosu na promociju studija roda	Cilj razvijanja znanja i vidljivosti akademskih rezultata u oblasti studija roda treba uključiti u naredni NAP u okviru cilja o rodno osetljivom obrazovanju, ali uz bolje definisane uloge u aktivnostima promocije. Obzirom da je trenutno Koordinaciono telo definisano kao glavni akter u realizaciji, to bi trebalo promeniti tako da Univerziteti u Beogradu i Novom Sadu budu nosioci realizacije zajedno sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, koje treba da obezbedi budžetska sredstva za finansiranje studija. Koordinaciono telo bi moglo da bude partner koji pomaže pri promociji i finansiranju istraživanja iz drugih fondova, kao i izgradnji mreže eksperata u oblasti studija roda i istraživača koji mogu da doprinesu primeni politika rodne ravnopravnosti.	Koordinaciono telo, tim eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi novog NAP-a
7. preporuka: Uključiti ciljeve i mere koji se odnose na rodnu segregaciju u obrazovanju	U oblasti obrazovanja izostavljen je jedan značajan aspekt na koji NAP treba da odgovori – rodna segregacija na sekundarnom i tercijarnom nivou obrazovanja, što je veoma značajno jer stvara osnovu za segregaciju na tržištu rada i različite mogućnosti žena i muškaraca da dostignu kvalitetan život i socijalnu uključenost u drugim sferama. Koordinaciono telo treba da obrati pažnju da ova oblast bude uključena u naredni NAP. Postoje različite mere koje se koriste sa ovim ciljem u različitim državama članicama EU, čija iskustva treba preneti u Srbiju.	Koordinaciono telo, tim eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi novog NAP-a, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Opšta preporuka	Posebne preporuke	Primaoci
8. preporuka: Voditi kampanje za podizanje svesti i bolje pratiti kulturne promene	8.1 Koordinaciono telo treba da preuzme vodeću ulogu i napravi veliku, višeslojnu javnu kampanju za podizanje svesti o rodnoj ravnopravnosti. Kampanja treba da sadrži oblasti koje će biti deo narednog NAP-a, pojača svest o značaju problema, motiviše sve aktere da se delotvornije uključe i promeni stavove građana.	Koordinaciono telo, tim eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi novog NAP-a
	8.2 Treba izmeriti efekte kampanje, a ti rezultati treba da se unesu u naredne kampanje	Koordinaciono telo, tim eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi novog NAP-a
	8.3 Da bi se pratile promene rodnih stereotipa, odnosno šire promene vrednosti i normi koje se odnose na rodne uloge i rodne odnose, važno je odredi pokazatelje i instrumente. Treba razviti skup stavova za merenje normi, vrednosti i stereotipa i upotrebiti u istraživanjima javnog mnjenja u vremenskim intervalima koji odgovaraju ciklusima politike. To bi trebalo uraditi kroz partnerstvo Koordinacionog tela i akademske istraživačke zajednice.	Koordinaciono telo, tim eksperata/ekspertkinja koji će raditi na izradi novog NAP-a
	8.4 Javni diskurs političara treba da bude u skladu sa principima rodne ravnopravnosti. Da bi se ti principi promovisali, treba uvesti standarde kroz poseban kodeks rodne ravnopravnosti koji treba podeliti donosiocima odluka, uključujući i one na najvišim položajima na nacionalnom i lokalnom nivou uprave. Glavnu odgovornost za izradu kodeksa treba da ima Koordinaciono telo, ali njegova distribucija i primena treba da idu zajedno sa kontakt osobama za rodnu ravnopravnost, lokalnim mehanizmima, dok praćenje treba dodeliti nezavisnim organizacijama – OCD.	Koordinaciono telo, Vlada Republike Srbije, Narodna skupština
9. preporuka: Razviti sveobuhvatan program za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, a u slučaju da postoji posebna strategija za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, zadržati ciljeve koji se odnose na promociju nulte tolerancije na nasilje i eliminisanje rodni stereotipa koji se nalaze u osnovi kulture nasilja nad ženama	9.1 Preporučuje se kreiranje posebnog programa za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja koji će imati holistički pristup problemu, ne samo kao deo cilja koji se odnosi na promene kulture i normi. Ova mogućnost proističe iz novog Zakona o planskom sistemu Republike Srbije. To bi bilo neophodno rešenje ukoliko ne bude napisana i doneta nova strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama.	Koordinaciono telo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Republički sekretarijat za javne politike
	9.2 Potrebno je ustanoviti redovno praćenje zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja. Trenutno ni jedan državni organ nije zadužen za praćenje prevalencije nasilja nad ženama odnosno evidentiranih i procesuiranih slučajeva nasilja i sistema zaštite. Ne postoji centralizovana ni sinhronizovana evidencija ovih podataka. Republički zavod za statistiku uvodi istraživanja o nasilju nad ženama u skladu sa metodologijom Eurostata, ali ne postoji organ koji je zadužen da ove podatke koristi kao telo za praćenje. To bi trebalo definisati programom za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama.	Koordinaciono telo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Republički sekretarijat za javne politike
	9.3 Program za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama treba da bude posebno usmeren na pripadnice marginalizovanih grupa, jer trenutno ne postoje precizni podaci o prevalenciji nasilja nad ženama iz ovih grupa, niti o njihovoj zaštiti.	Koordinaciono telo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Republički sekretarijat za javne politike, SIPRU tim
	9.4 Program treba da bude u potpunosti usklađen sa Istambulskom konvencijom i pokrije sve oblasti nasilja definisane konvencijom i primeni standarde u izradi pravnih usluga, usluga prevencije i zaštite i u procesuiranju nasilja nad ženama.	Koordinaciono telo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Republički sekretarijat za javne politike

Opšta preporuka	Posebne preporuke	Primaoci
10. preporuka: Razviti sveobuhvatan program za ekonomsko osnaživanje žena	10.1 Napraviti poseban program za ekonomsko osnaživanje žena. Ovo je oblast manjeg napretka na ostvarivanju rezultata i stoga je potrebno uložiti mnogo više truda u narednom periodu. Imajući u vidu da se mnogi posebni ciljevi u ovom delu NAP-a odnose na ekonomsko osnaživanje žena i njihovo učešće i da su fragmentirani, nedosledni i nedovoljno sveobuhvatni, ovaj deo Strategije bi mogao da se pretvori u poseban, sveobuhvatan i dosledan program sa ciljem transformisanja rodni ekonomskih odnosa i osnaživanja žena.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Ministarstvo finansija, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo za zaštitu životne sredine, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo omladine i sporta i ministar bez portfelja zadužen za inovacije i tehnološki razvoj, Republički sekretarijat za javne politike
	10.2 Program bi trebalo da bude zasnovan na jasnoj teoriji promene koja će integrisati različite oblasti ekonomskog učešća (tržišnog i netržišnog, plaćenog i neplaćenog, u poljoprivredi i izvan poljoprivrede, različitih oblika zaposlenja, preduzetništva, društvenog preduzetništva, uključujući zadruge, itd) i treba da se razmotri na holistički način i u odnosu na različite grupe žena jer su žene veoma heterogena kategorija.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
	10.3 Pored učešća u ekonomskom životu, postoje i drugi ekonomski elementi koji treba da postanu deo intervencije (zarade, socijalno osiguranje, doprinosi, stipendije, doznake, imovina), kao i pristup resursima od značaja za ekonomski položaj (finansijska tržišta, tehnologije, itd).	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo ekonomije, Republički zavod za statistiku
	10.4 Ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja treba proširiti ne samo na aktivnosti staranja već na sve aktivnosti u domaćinstvu jer su kućni poslovi najjači stožer patrijarhata, preopterećenosti žena i ugrožavanja njihovog blagostanja.	Koordinaciono telo, Ministarstvo ekonomije, Republički zavod za statistiku
	10.5 Izračunati cenu neplaćenog rada u domaćinstvu i organizovati kampanje za podizanje svesti odnosno podržati OCD u organizovanju aktivnosti na podizanju svesti o neplaćenom radu u domaćinstvu koji dominantno obavljaju žene.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
	10.6 Uvesti nacionalni satelitski račun koji će pratiti ekonomsku vrednost koju dodaje neplaćeni rad u domaćinstvu.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
	10.7 Podsticanje transformacije roditeljskih uloga, da bi se ravnomernije rasporedile između žena i muškaraca uvođenjem jačih odredbi u zakone, poput neprenosivog odsustva za očeve prvih meseci nakon rođenja deteta. Ova mera je dovela do dobrih rezultata u drugim zemljama (npr. „kvota za očeve“ u nordijskim zemljama), tako da se može očekivati da bi dovela do promena i u Srbiji.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo poljoprivrede, Ministarstvo ekonomije, SIPRU tim
	10.8 U oblasti poboljšanja ekonomskog položaja i statusa žena na tržištu rada, posebno pripadnica ranjivih grupa, treba uključiti dodatne mere, jer je trenutno NAP usmeren više na preduzetništvo. Preporučuje se uvođenje mera kao što su: a) mere za praćenje i sankcionisanje diskriminacije u oglasima za radna mesta; b) delotvornije mere za podnošenje žalbi na diskriminaciju tokom procesa izbora i zapošljavanja kojima će se zaštititi žene koje ih podnose; c) delotvornija inspekcija koja će rešiti probleme neformalne zaposlenosti i kršenja socijalnih prava na osnovu rada i na radu; d) mere koje se odnose na druge aspekte ekonomskog položaja, izvan i pre zapošljavanja, kao što je pristup imovini, finansijskom tržištu i uslugama, tehnologijama, socijalnom osiguranju, itd.	Sve mere za ekonomsko osnaživanje (pristup resursima, učešće, zaštita) treba da budu mnogo više prilagođene u skladu sa posebnim potencijalom i potrebama različitih marginalizovanih grupa žena.

Opšta preporuka	Posebne preporuke	Primaoci
11. preporuka: Nastaviti unapređivanje učešća žena u političkom životu, obratiti veću pažnju na učešće žena u odlučivanju u drugim oblastima vršenja vlasti (ekonomija, sport, nauka i istraživanje, kultura i umetnost).	11.1 Ravnopravno odlučivanje žena i muškaraca u javnom i političkom životu treba dodatno da se unapredi povećanjem kvota na 40%, kao što stoji u predlogu Zakona o rodnoj ravnopravnosti i u zakonodavnoj i u izvršnoj vlasti na svim nivoima.	Koordinaciono telo, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
	11.2 Političke stranke treba da postanu važan fokus intervencije, jer nizak nivo učešća žena u političkoj moći potiče iz političkih stranaka. Podaci o zastupljenosti žena u glavnim telima političkih stranaka treba da budu javni, stranke treba redovno da prave analizu rodni aspekata i predlažu mere za unapređivanje rodne ravnopravnosti među članstvom stranke. Nezavisna tela za zaštitu ravnopravnosti treba pominje da prate ovaj oblik diskriminacije žena i donose izveštaje i preporuke pomoću kojih će napraviti pritisak na političke stranke.	Koordinaciono telo
	11.3 Obuhvat ove oblasti strategije treba proširiti na način koji je definisan u domenu moći Indeksa rodne ravnopravnosti, da bi se obuhvatila politička, ekonomska i društvena moć (što uključuje različite oblasti kao što je sport, finansiranje istraživanja i nauke), ali takođe treba da obuhvati i kulturu.	Koordinaciono telo, Ministarstvo kulture i informisanja, Ministarstvo omladine i sporta, Narodna skupština, Ženska parlamentarna mreža
12. preporuka: Održati jak fokus na uvođenju rodne perspektive u javne politike i koristiti delotvornije alate za unapređivanje procesa	12.1 Da bi se unapredio formalni položaj i kapaciteti Koordinacionog tela kao glavnog mehanizma za rodnu ravnopravnost, treba ga definisati zakonom, podržati iz budžeta i organizovati njegov rad u operativnoj kancelariji.	Vlada Republike Srbije
	12.2 Da bi se unapredila horizontalna koordinacija na nacionalnom nivou vlasti, treba definisati radno mesto kontakt osoba za rodnu ravnopravnost u ministarstvima u propisima o sistematizaciji radnih mesta, kao i unaprediti njihove kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti i mehanizme koordinacije kroz redovne sastanke, standardizovane oblike izveštavanja, itd.	Vlada Republike Srbije
	12.3 Unaprediti vertikalnu koordinaciju između Koordinacionog tela i mreže kontakt osoba u ministarstvima sa lokalnim mehanizmima. Jak sistem za izveštavanje, koordinaciju zajedničkih aktivnosti i učešće u zajedničkim projektima mogao bi da doprinese ostvarivanju ovog cilja.	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
	12.4 Da bi se ostvario cilj rodne analize politika, mera i programa, neophodno je usvojiti sistemski pre nego projektni pristup, da bi se uredile uloge, odnosi, procedure i standardi pomoću zakona i podzakonskih akata i definisali delotvorni mehanizmi primene, obezbedila dostupnost relevantnih podataka i omogućio nadzor civilnog društva nad uvođenjem rodne perspektive u tela i politike na svim nivoima. Trebalo bi organizovati rodnu reviziju u svim ministarstvima i javnim ustanovama, kao i izradu i sprovođenje akcionih planova zasnovanih na rezultatima za unapređivanje rodne ravnopravnosti.	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Republički sekretarijat za javne politike
	12.5 Treba dodatno unaprediti rodno osetljivu statistiku i evidenciju u ministarstvima i javnim ustanovama na nekoliko načina: <ul style="list-style-type: none"> • Treba unaprediti internu evidenciju o zaposlenima i rodnoj ravnopravnosti u institucijama/organizacijama, redovno analizirati podatke i objavljivati ih u godišnjim izveštajima ministarstava i javnih ustanova. • Da bi se ovaj razvoj omogućio, treba uvesti standardizovane pokazatelje i obrasce izveštaja i pružiti mentorsku podršku tokom prvih godina. • Treba dostići rodno osetljive dokaze o stanju i trendovima u sektoru za koji je nadležno ministarstvo ili institucija, a ako i kada je moguće razvrstavati ih tako da se omogući praćenje položaja različitih ranjivih grupa. Podaci treba da budu dostupniji u skladu sa principima otvorene uprave.	Koordinaciono telo, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, Republički sekretarijat za javne politike
	12.6 Rodno odgovorno budžetiranje treba da ostane važan cilj u narednoj fazi jer je ovo glavni instrument za uvođenje rodne perspektive u politike i programe. Ovaj proces treba da bude završen na kraju vremenskog okvira Strategije za rodnu ravnopravnost.	Koordinaciono telo, Ministarstvo finansija, Republički sekretarijat za javne politike
13. preporuka: Dodatno unaprediti regionalnu saradnju	Treba dodatno ojačati regionalnu saradnju. To se može obaviti na različite načine, preko foruma za rodnu ravnopravnost koje će zajednički organizovati mehanizmi za rodnu ravnopravnost, regionalne strategije za rodnu ravnopravnost, poput Strategije razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. koju koordiniše Savet za regionalnu saradnju ili preko regionalnih projekata za promociju partnerstava između mehanizama i OECD.	Koordinaciono telo, Ministarstvo spoljnih poslova

7.

REFERENCE

REFERENCE

Studije i izveštaji

1. Babović, M, Vuković, D. (2014) Social Accountability in Cambodia, JSRP Paper 19, <http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/JSRP/downloads/JSRP19-BabovicVukovic.pdf>
2. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2018), Skraćeni redovan godišnji izveštaj, dostupno na <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/07/Skra%C4%87eni-RGI-2017-PZR.pdf>
3. Cvejić, Slobodan i sar. (2016) Informal Power Networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo*, SeConS Development Initiative Group: Beograd.
4. Ellis, J., Parkinson, D., and Wadia, A. (2011) Making Connections: Using a theory of change to develop planning and evaluation. Charities Evaluation Services.
5. European Union Agency for Fundamental Rights, Violence against women: an EU-wide survey, dostupno na <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
6. Hughson, M. (2018): Muškarci u Srbiji: promene, otpori i izazovi, Centar E8, Beograd.
7. Lukić, M, Jovanović, D, Slavković, B, Petrović, B. (2018) Nijedna žena manje, AŽC, Beograd, dostupno na https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/literatura/Nijedna_zena_manje.pdf
8. Mršević Z., (2017) Mediji u Srbiji o rodno zasnovanom nasilju u 2015. i 2016. godini - Kako protiv nasilja – uloga medija, UNDP, Beograd.
9. Kancelarija visokog komesara za ljudska prava, (2008) Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, dostupno na https://www.ohchr.org/Documents/Publications/AdvocacyTool_en.pdf
10. OEBS, Well-being and Safety of Women. Istraživanje o nasilju nad ženama – nalazi iz Srbije, u pripremi.
11. Zaštitnik građana (2018) Poseban izveštaj Zaštitnika građana o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja i poziciji i aktivnostima lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji, dostupno na https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5901/Zastitnik%20gradjan_srpski.pdf
12. Izveštaje iz senke dostavile su organizacije Amity, Crveni krst, Caritas i druge organizacije civilnog društva koje se bave pravima i podrškom starijim ženama, Equal Rights Trust, FemPlatz i Inicijativa A11 za ekonomska i socijalna prava, Globalna inicijativa za ukidanje svih oblika telesnog kažnjavanja dece, Labris, Ženski centar Užice, Zaštitnik građana https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1190&Lang=en
13. Republički zavod za statistiku (2017) Anketa o radnoj snazi 2017, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/PdfE/G20185634.pdf>
14. Republički zavod za statistiku (2017) Statistički godišnjak Republike Srbije 2017, Beograd, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>
15. Republički zavod za statistiku (2017) Statistički godišnjak Republike Srbije 2017, Beograd,

dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20172022.pdf>

16. Republički zavod za statistiku (2017) Punoletni učinioci krivičnih dela, 2017, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20181193.pdf>
17. Republički zavod za statistiku (2017) Anкета o radnoj snazi 2016, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/trziste-rada/anke-ta-o-radnoj-snazi/>
18. Republički zavod za statistiku (2017) Žene i muškarci u Republici Srbiji 2017, Beograd, dostupno na <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdfE/G20176008.pdf>
19. Republički zavod za statistiku, set podataka iz Ankete o radnoj snazi 2016.
20. Republički zavod za statistiku, set podataka iz Ankete o prihodima i uslovima života, 2016.
21. Stein, D. and Valters, C. (2012) Understanding Theory of Change in International Development, JSPP Paper 1, str: 3 http://www.theoryofchange.org/wp-content/uploads/toco_library/pdf/UNDERSTANDINGTHEORY-OFChangeSteinValtersPN.pdf
22. UNICEF (2014) Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja i Srbija – romska naselja Istraživanje višestrukih pokazatelja, dostupno na http://www.stat.gov.rs/media/3527/mics5_izvestaj_srbija.pdf
23. United Nations Development Programme, The World Bank (2018) Roma at a Glance (na osnovu regionalnih istraživanja o Romima koja su sproveli UNDP, Svetska banka i Evropska komisija iz 2011. i 2017. godine)
24. Univerzitet u Beogradu, Godišnji izveštaj za 2017. godinu Fakulteta političkih nauka, dostupno na <http://www.fpn.bg.ac.rs/pravni-akti-planovi-i-izvestaji>

Linkovi na internetu

1. Baza podataka UNDP, dostupno na <http://hdr.undp.org/en/data>
2. Baza podataka UNDP, Stopa pismenosti, dostupno na <http://hdr.undp.org/en/indicators/101406>
3. Baza podataka UNESCO, dostupno na <http://uis.unesco.org/country/RS>
4. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Sektor za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti, dostupno na <https://www.minrzs.gov.rs/lat/rodna-ravnopravnost.html>
5. Stalna konferencija gradova i opština, dostupno na <http://rr.skgo.org/>
6. Baza podataka Narodne skupštine Republike Srbije, dostupno na <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/narodna-skupstina-u-brojkama/polna-struktura.1739.html>
7. Vlada Republike Srbije, sastav Vlade, dostupno na <http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php>
8. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2017) Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave, dostupno na http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/01/FINAL_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BA-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%9A%D0%B0-%D0%88%D0%9B%D0%A1.pdf
9. OEBS, Anketa o blagostanju i sigurnosti žena, dostupno na <https://www.osce.org/secretariat/388193?download=true>
10. Ministarstvo pravde, Prijavljeni slučajevi nasilja u porodici u Srbiji, dostupno na <https://iskljucinasilje.rs/rs/aktuelnosti/za-godinu-44-728-prijavljenih-slucajeva-nasilja-u-porodici/>
11. Mreža Žene protiv nasilja, dostupno na [https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Saopstenje_01.januar-30.jun_2018.pdf](https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID_Saopštenje_01.januar-30.jun_2018.pdf)
12. Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Katalog programa stalnog stručnog

usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika za školsku 2016/2017. i 2017/2018., dostupno na <http://katalog2016.zuov.rs>

13. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Dokumenti, dostupno na <http://www.minrzs.gov.rs/dokumenti-7968.html>
 14. Republički zavod za statistiku, Pravosuđe, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>
 15. Univerzitet u Novom Sadu (2017), Informator, dostupno na <https://www.uns.ac.rs/index.php/rs/javnost-rada/informator>
 16. OECD, DAC kriterijumi za evaluaciju razvojne pomoći, dostupno na <http://www.oecd.org/dac/evaluation/daccriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>
- Centar E8 (2018) Muškarci u Srbiji: Promene, otpori i izazovi – IMAGES, dostupno na <http://images.edu.rs/en/research-results/>
17. Danas (2018) Tribina o političkoj participaciji žena sa invaliditetom u ambasadi Australije, dostupno na <https://www.danas.rs/drustvo/potrebne-kvote-za-ulazak-osoba-sa-invaliditetom-u-skupstinu/>

8.

ANEKSI

ANEKSI

8.1 Opis poslova i zadataka

Opis poslova i zadataka priložen je kao poseban dokument.

8.2 Spisak aktera koji su učestvovali u prikupljanju podataka

Akteri koji su predali popunjen upitnik za procenu realizacije aktivnosti

	Main implementing stakeholders		Partneri
1.	Nosioci realizacije	19.	Javno tužilaštvo
2.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost	20.	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
3.	Ministarstvo finansija	21.	Univerzitet u Nišu
4.	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	22.	Univerzitet u Novom Pazaru
5.	Ministarstvo pravde	23.	Stalna konferencija gradova i opština
6.	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja	24.	Udruženje žena sa invaliditetom
7.	Ministarstvo kulture i informisanja	25.	Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom
8.	Ministarstvo zdravlja	26.	Kancelarija za ljudska i manjinska prava
9.	Ministarstvo omladine i sporta	27.	Republički geodetski zavod – Katastar nepokretnosti
10.	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave	28.	Nacionalna služba za zapošljavanje
11.	Ministarstvo ekonomije	29.	Privredna komora Republike Srbije
12.	Ministarstvo zaštite životne sredine	30.	Narodna skupština
13.	Ministarstvo odbrane	31.	Regulatorno telo za elektronske medije
14.	Ministarstvo poljoprivrede	32.	Zaštitnik građana
15.	Služba za upravljanje kadrovima	33.	Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
16.	Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije	34.	Ženska platforma za razvoj
17.	Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova		
18.	Pravosudna akademija		

UN agencije	
35.	UN Women
36.	UNDP
37.	UNICEF
38.	OHCHR
39.	UNDP SEESAC
40.	UNFPA

Akteri koji su učestvovali u razgovorima

Akteri koji koordinišu pripremu NAP-a	
1.	Koordinator radne grupe za pripremu Strategije za rodnu ravnopravnost i Akcionog plana
2.	Bivši viši savetnik u Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost tokom pripreme Strategije i NAP-a
3.	Ekspert odgovoran za izradu NAP-a
Nosioци realizacije	
4.	Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost
5.	Ministarstvo pravde
6.	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
7.	Ministarstvo kulture i informisanja
8.	Ministarstvo zdravlja
9.	Ministarstvo omladine i sporta
10.	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
11.	Ministarstvo zaštite životne sredine
12.	Ministarstvo poljoprivrede
13.	Služba za upravljanje kadrovima
14.	Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije
15.	Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova
16.	Pravosudna akademija
Partneri u realizaciji	
17.	Republički sekretarijat za javne politike
18.	Javno tužilaštvo
19.	Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
20.	Predstavnici Univerziteta u Nišu
21.	Predstavnici Univerziteta u Novom Pazaru
22.	Stalna konferencija gradova i opština

23.	Udruženja žena sa invaliditetom
24.	Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom
25.	Kancelarija za ljudska i manjinska prava
26.	Republički geodetski zavod – Katastar nepokretnosti
27.	Nacionalna služba za zapošljavanje
28.	Narodna skupština (Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova)
29.	Regulatorno telo za elektronske medije
30.	Poverenik za zaštitu ravnopravnosti
Donatorska zajednica	
31.	UN Women
32.	UNDP
33.	ILO
34.	EU Delegacija u Republici Srbiji
35.	OEBS
Ključni akteri iz civilnog društva, vodeće organizacije u određenim oblastima NAP-a	
36.	Predstavnica Centra za podršku ženama Kikinda (oblast nasilje nad ženama)
37.	Predstavnica ženske platforme za razvoj (rodno odgovorno budžetiranje)
38.	Predstavnica ženske platforme za razvoj (rodno odgovorno budžetiranje)
39.	Nezavisna ekspertkinja za NAP 1325
40.	A11 Inicijativa za ekonomska i socijalna prava (zapošljavanje i socijalna zaštita)
Dodatni razgovori	
41.	Ministarstvo za evropske integracije
42.	Ženske studije i istraživanja Novi Sad
43.	Romski ženski centar BIBIJA
44.	Pravna ekspertkinja za rodnu ravnopravnost

8.3 Spisak dokumenata

Istraživanja i izveštaji

1. Abramović, S. (2017) *Realizacija programa opšteg stručnog usavršavanja u 2016. godini*, Služba za upravljanje kadrovima, Beograd, dostupno na <http://www.suk.gov.rs/dotAsset/21656.pdf>
2. Babović, M. (2011) *Baseline study on women's entrepreneurship in Serbia*, UN Women, Beograd.
3. Babović, M. (2016) *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji*, SIPRU, Vlada Republike Srbije, Beograd.
4. Babović, M. (2014) *Position of Women in the Business Sector in Serbia*, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Beograd.
5. Babović, M. i sar. (2018) *Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji*, Crveni krst, Beograd.
6. Baćanović, V. (2017) *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana 2016-2018 za 2016. godinu*
7. Baćanović, V. (2017) *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana 2016-2018 za 2017. godinu*
8. Bogdanov, N. i Babović M. (2014) *Radna snaga i aktivnosti poljoprivrednih gazdinstava*, Republički zavod za statistiku, Beograd.
9. Božanić, D., Ileš, M., Branković-Đunić, M. (2015) *Ka rodno odgovornom programskom budžetu*, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
10. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije (2017) *Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave*, Beograd, dostupno na http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/01/FINAL_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BA-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%9A%D0%B0-%D0%88%D0%9B%D0%A1.pdf
11. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena (2017) Četvrti periodični izveštaj koji je Srbija podnela u skladu sa članom 18. konvencije, *dospeva 2017*, dostupno na https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fSRB%2f4&Lang=en
12. Cvejić, S. i sar. (2016) *Informal Power Networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo**, SeConS, Beograd.
13. Čeriman, J., Duhaček, N., Perišić, K., Bogdanović, M. i Duhaček, D. (2015) *Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*, Centar za studije roda i politika, Fakultet političkih nauka, Beograd.
14. Čeriman, J., Milutinović-Bojanić, S. (ur.) (2016) *Rodno vaspitanje i obrazovanje: (ne)mogući dijalog*, CELAP, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, Beograd.
15. Čeriman, J., Milutinović-Bojanić, S., Pudar, G. (2011) „Serbia at the Crossroads. Gender Inclusiveness in Higher Education: Real or just Wishful Thinking?“, u L. Grunberg (prir.), *From Gender Studies to Gender IN Studies Case Studies on Gender-Inclusive Curriculum in Higher Education*, Bukurešt: UNESCO – Cepes, str. 185–210.
16. Đorić, G., Žunić, N., Obradović-Tošić, T. (2010), *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza rodno osetljivog sadržaja za Građansko vaspitanje*, Beograd: UNDP.
17. European Commission (2018) *Serbia 2018 Report, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, dostupno na http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/ec_progress_report_18.pdf

18. Grujić, S. (2015) *Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja u školama*, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, UNICEF, Beograd.
19. Hughson, M. (2018) *Muškarci u Srbiji: promene, otpori i izazovi*, Centar E8, Beograd.
20. Institut za javno zdravlje Srbije (2017) *Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije 2016*, dostupno na <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub201620180419.pdf>
21. Institut za javno zdravlje Srbije (2016) *Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije 2015*, dostupno na <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2015.pdf>
22. Jarić, V. (ur.) (2013) *Rodna ravnopravnost u srednjem stručnom obrazovanju: stavovi i uloga srednjoškolskih nastavnika/ica i stručnih saradnika/ica u unapređivanju rodne ravnopravnosti*, Beograd: GIZ.
23. Jović, N. i Peruničić, B. (2018) *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja i poziciji i aktivnostima lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji*, Zaštitnik građana, Beograd.
24. Kuzmanović, D., Lajović, B., Grujić, S. i Medenica, G. (2016) *Digitalno nasilje – prevencija i reagovanje*, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije, Pedagoško društvo Srbije, Beograd.
25. Lukić, M., Jovanović, D., Slavković, B., Petrović, B. (2018) *Nijedna žena manje*, Autonomni ženski centar, Beograd, dostupno na https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/literatura/Nijedna_zena_manje.pdf
26. Marković, M. (2014) *Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, RZS, Beograd.
27. Mršević, Z. (2017) *Mediji u Srbiji o rodno zasnovanom nasilju u 2015. i 2016. godini – Kako protiv nasilja – uloga medija*, UNDP, Beograd.
28. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2018) *Skraćen redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu*, Beograd, dostupno na <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/07/Skra%C4%87eni-RGI-2017-PZR.pdf>
29. Radovanović, S. i Knežević, A. (2014) *Romi u Srbiji. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, RZS, Beograd.
30. Izveštaji o radu Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Republike Srbije za 2016. i 2017. godinu.
31. Republički zavod za statistiku (2017) *Žene i muškarci u Srbiji 2017*, Beograd.
32. ReSPA (2017) *Gender Equality in Public Administration in Western Balkans. Beneficiary Report: Serbia*.
33. *Serbia And Agenda 2030: Rapid Integrated Assessment (RIA) – Report for Serbia*, 2018.
34. Republički zavod za statistiku (2017) *Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2017*, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/PdfE/G20185634.pdf>
35. Republički zavod za statistiku (2017) *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2017*, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G201713044.pdf>
36. Republički zavod za statistiku (2017) *Statistički godišnjak Srbije 2017*, Beograd, dostupno na <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20172022.pdf>
37. Republički zavod za statistiku (2016) *Korišćenje vremena u Republici Srbiji, 2010. i 2015*, Beograd, dostupno na <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2016/pdfE/G20166006.pdf>
38. Republički zavod za statistiku (2017) *Žene i muškarci u Republici Srbiji 2017*, Beograd, dostupno na <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdfE/G20176008.pdf>

39. Stefanović, J. i Glamočak, S. (2008) *Imaju li čitanke rod? Rod u čitankama u osnovnoj školi*, Philologia IV, Beograd.
40. Stjepanović-Zaharijevski, D., Gavrilović, D., Petrušić, N. (2010) *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost: Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, Beograd: UNDP.
- The World Bank (2015) *International Bank for reconstruction and development project appraisal document on a proposed loan in the amount of EUR 36.2 million (US\$ 44 million equivalent) to the Republic of Serbia for a real estate management project*, dostupno na <http://documents.worldbank.org/curated/en/541411468182064197/pdf/PAD955-PAD-P147050-R2015-0041-1-Box385415B-OUO-9.pdf>
- 41.
42. Tim za socijalno uključivanje (2016) *Smernice za procenu uticaja na društvo*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/11/Smernice-za-procenu-uticaja-na-drustvo-SRP.pdf>
43. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Svetska Banka (2016) *Mogućnost pristupa ekonomskim šansama u Srbiji za žene*, Beograd, dostupno na http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/11/Mogucnost-pristupa-ekonomskim-sansama_u_Srbiji_za_zene.pdf
44. UN Women (2018) *Implementing norms, changing minds. Baseline survey on gender stereotypes*.
45. UN Women (2018) *Izveštaj o napretku u uvođenju rodno odgovornog budžetiranja u sistem planiranja javnih finansija u Republici Srbiji u budžetu za 2018. godinu*, Beograd, dostupno na <http://rs.one.un.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/GRB%20report.pdf>
46. UN Women (2018) *Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) – nova praksa i zakonska obaveza u sistemu upravljanja javnim finansijama u Republici Srbiji*, dostupno na <http://rs.one.un.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/Prirucnik%20za%20uvodjenje%20ROB.pdf>
47. UNICEF (2014) *Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja i Srbija – romska naselja Istraživanje višestrukih pokazatelja*, dostupno na <http://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/2337/download/34857>
48. United Nations Development Programme, The World Bank (2018) *Roma at a Glance* (based on the UNDP-WB-EC Regional Roma Surveys from 2011 and 2017).
49. Vlajković, J. i Vlajković, A. (2014) *Psihološke krizne intervencije u obrazovno – vaspitnim ustanovama*, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), Beograd, dostupno na http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik_final_za_sajt.pdf
- 50.

Onlajn izvori

1. Autonomni ženski centar Beograd, *Projekat Nulta tolerancija na rodno zasnovano nasilje*, dostupno na <https://www.womenngo.org.rs/o-nama/tekuci-projekti/435-2016-2018-nulta-tolerancija-na-rodno-zasnovano-nasilje>
2. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, GIZ (2016) *Open Regional Fund for South-East Europe – Legal Reform*, dostupno na https://www.giz.de/en/downloads/013_ORF_LR_EN.pdf

3. European Institute for Gender Equality (2016) *Serbia – the first EU candidate country to produce a Gender Equality Index*, dostupno na <https://eige.europa.eu/news-and-events/news/serbia-first-eu-candidate-country-produce-gender-equality-index>
4. Godišnji izveštaj Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, za 2016. i 2017. godinu, dostupno na <http://www.fpn.bg.ac.rs/pravni-akti-planovi-i-izvestaj>
5. Iz kruga Vojvodina (2017) *Prepoznaj nasilje – Akcija u studentskom kampusu*, dostupno na <http://www.izkrugavojvodina.org/2017/12/07/prepoznaj-nasilje-akcija-u-studentskom-kampusu/>
6. Iz kruga Vojvodina (2017) *Predavanje Ivane Zelić na Odseku za medijske studije*, dostupno na <http://www.izkrugavojvodina.org/2017/12/01/ivana-zelic-odrzala-predavanje-na-odseku-za-medijske-studije/>
7. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2018) *Konačni rezultati: izbor OCD za članstvo u UO projekta „Podrška žrtvama i svedocima krivičnih dela u Srbiji“*, dostupno na <https://goo.gl/PBJLIH>
8. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2018) *Zajednički konsultativni odbor (JCC): rezultati glasanja OCD*, dostupno na <https://goo.gl/RNtcgT>
9. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2018) *Javni poziv za predlaganje kandidata iz reda organizacija civilnog društva za članstvo u Zajedničkom konsultativnom odboru (JCC)*, dostupno na <https://goo.gl/DCnbM1>
10. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2017) *Javne konsultacije o Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti*, dostupno na <https://goo.gl/9fzZ3c>
11. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2018) *Javna rasprava o Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti*, dostupno na <https://goo.gl/weq6me>
12. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2018) *Završena javna rasprava o Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti*, dostupno na <https://goo.gl/NX46j2>
13. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2017) *Konsultativni sastanak u oblasti zaštite od diskriminacije*, dostupno na <https://goo.gl/n9Wmcb>
14. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2016) *Rezolucija 1325: održane javne konsultacije o Nacrtu NAP 1325 u Beogradu*, dostupno na <https://goo.gl/Hyi9pF>
15. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2016) *Potpisani ugovori o sufinansiranju projekata*, dostupno na <https://goo.gl/tRLHVK>
16. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2017) *Dodela grantova organizacijama civilnog društva*, dostupno na <https://goo.gl/FjqRLL>
17. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2017) *Odluka o dodeli sredstava za sufinansiranje projekata OCD*, dostupno na <https://goo.gl/sefHSZ>
18. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom (2017) *Konačna odluka o izboru OCD za učešće u praćenju Strategije prevencije trgovine ljudima*, dostupno na <https://goo.gl/xdeZ6D>
19. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2018) *Inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje*, dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/category/inkluzivno-predskolsko/>

20. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije (2018) *Okruglisto „Rodna ravnopravnost, klimatske promene i zajednica“*, dostupno na <https://www.minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/bozovic-znacaj-rodne-ravnopravnosti-za-zajednicu-u-borbi-protiv-klimatskih-5edf94a259571f2c835a3a3cd.html>
21. Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije (2017) *Prva nacionalna konferencija „Zaštita životne sredine i žene u Srbiji“*, dostupno na <http://www.ekologija.gov.rs/kljucno-ravnopravno-ucesce-zena-u-donosanju-odluka/>
22. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja Republike Srbije (2018) *Javni konkurs za podnošenje predloga programa udruženja za uspostavljanje nacionalne SOS telefonske linije za podršku ženama sa iskustvom nasilja*, dostupno na http://www.minrzs.gov.rs/files/javni_konkurs.pdf
23. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja Republike Srbije (2018) *Spisak domova za stare sa licencom*, dostupno na <https://www.minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/domovi-za-stare-sa-licencom.html>
24. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja Republike Srbije (2018) *Nacionalna konferencija „Žene iz ruralnih krajeva – ravnopravne građanke Srbije“*, dostupno na <https://www.minrzs.gov.rs/lat/pres/saopstenja/nacionalna-konferencija-zene-iz-ruralnih-krajeva-ravnopravne-gradjanke-srbije.html>
25. Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije (2018) *Rešenja o raspodeli sredstava u periodu 2016 – 2018. godine za medijske projekte koje se promovišu uspešne žene u različitim oblastima*, dostupno na <http://www.kultura.gov.rs/cyr/konkursi>
26. Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije (2018) *Izveštaji Sektora za informisanje i medije o realizaciji projekata u 2016. godini*, dostupno na <http://www.kultura.gov.rs/cyr/konkursi>
27. Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije (2018) *Rezultati konkursa za sufinansiranje projekata proizvodnje medijskih sadržaja u periodu 2016-2018*, dostupno na <http://www.kultura.gov.rs/cyr/konkursi>
28. Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije, *Obuka za započinjanje sopstvenog posla*, dostupno na http://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/edukacija/obuka_za_zapo_injanje_sopstvenog_posla.cid257
29. Naslovi net (2018) *Seminar o prevenciji nasilja nad ženama*, dostupno na <https://naslovi.net/2018-07-09/rtv-novi-pazar/seminar-o-prevenciji-nasilja-nad-zenama/21935658>
30. Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova (2018) *Održana konstitutivna sednica Saveta za ravnopravnost polova*, dostupno na <https://bit.ly/2TB3Z7e>
31. Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova (2018) *Predstavljeni rezultati obuka za profesionalce u radu sa ženama žrtvama nasilja*, dostupno na <http://www.socijalnapolitika.vojvodina.gov.rs/predstavljeni-rezultati-obuka-za-profesionalce-u-radu-sa-zenama-zrtvama-nasilja/>
32. Portal o invalidnosti (2018) *Predstavljanje publikacije Žene koje menjaju stanje stvarnosti na festivalu Uhvati film*, dostupno na <http://portaloinvalidnosti.net/2018/09/predstavljanje-publikacije-zene-koje-menjaju-stanje-stvarnosti-na-festivalu-uhvati-film/>
33. Portal o invalidnosti (2018) *Prikupljanje podataka o iskustvima žena s invaliditetom na planu ostvarivanja seksualnih i reproduktivnih prava*, dostupno na <http://portaloinvalidnosti.net/2018/06/prikupljanje-podataka-o-iskustvima-zena-s-invaliditetom-na-planu-ostvarivanja-seksualnih-i-reproduktivnih-prava/>

34. Portal o invalidnosti (2018) *Unapređenje podrške za žene s invaliditetom i žene koje su preživele silovanje*, dostupno na <http://portaloinvalidnosti.net/2018/01/dostupnost-usluga-sistema-podrške-zenama-sa-invaliditetom-i-zenama-koje-su-dozivele-silovanje/>
35. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2014) *Simulacija suđenja „Stop diskriminaciji“*, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/proglaseni-pobednici-drugog-nacionalnog-takmicenja-u-simulaciji-sudenja-iz-oblasti-zastite-od-diskriminacije/>
36. Podaci Zaštitnika građana, dostupno na https://www.ombudsman.org.rs/index.php?option=com_content&view=featured&Itemid=43
37. Relevantni podaci sa portala *Isključi nasilje*, dostupno na <https://iskljucinasilje.rs/rs/>
38. Republički sekretarijat za javne politike (2017) *Nacrt poglavlja 4 – prioritetnih strukturnih reformi za program ekonomskih reformi (ERP) 2017 – 2019 – komentari i sugestije do 23. Januara 2017. godine*, dostupno na <http://vs3836.cloudhosting.rs/nacrt-poglavlja-4---prioritetnih-sturkturnih-reformi-za-program-ekonomskih-reformi-erp-2017-2019---komentari-i-sugestije-do-23-januara-2017-godine/t>
39. Republički zavod za statistiku (2018) *Anketa o obrazovanju odraslih*, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/vesti/20180530-anketu-o-obrazovanju-odraslih/?s=1105>
40. Republički zavod za statistiku, Statistika pravosuđa, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>
41. Republika Srbija Agencija za privredne registre, *relevantni podaci o privatnom sektoru i političkim strankama*, dostupno na <http://www.apr.gov.rs>
42. Republički zavod za statistiku (2017) *Punoletni učinoci krivičnih dela 2017*, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>
43. Republički zavod za statistiku (2017) *Upisani studenti 2017*, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/obrazovanje/>
44. Republički zavod za statistiku (2017) *Diplomirani studenti 2017*, dostupno na <http://www.stat.gov.rs/oblasti/obrazovanje/>
45. Tempus Foundation Office, *Project: Equal Access for All: Strengthening the Social Dimension for a Stronger European Higher Education Area*, dostupno na <http://projects.tempus.ac.rs/en/project/798>
46. The Commissioner for the Protection of Equality (2017) *Gender Equality at the Local Level*, available at http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2018/01/FINAL_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BA-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%9A%D0%B0-%D0%88%D0%9B%D0%A1.pdf
47. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2016) *Atina osnažuje žene izbeglice da razmišljaju o svojim pravima i ostvare slobodu*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/atina-osnazuje-zene-izbeglice-da-razmisljaju-o-svojim-pravima-i-ostvare-slobodu/>
48. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2016) *Javni poziv za pružanje mentorske podrške u pripremi predloga projekata za konkurs Evropskog PROGRESa – „Podrška lokalnim mehanizmima rodne ravnopravnosti“*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/javni-poziv-za-pruzanje-mentorske-podrške-u-pripremi-predloga-projekata-za-konkurs-evropskog-progres-a-podrška-lokalnim-mehanizmima-rodne-ravnopravnosti/>

49. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2016) *Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/objavljeno-istrazivanje-mapiranje-usluga-socijalne-zastite-u-nadleznosti-lokalnih-samouprava-u-republici-srbiji/>
50. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Mladi i poljoprivreda – prava kombinacija*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/mladi-i-poljoprivreda-prava-kombinacija/>
51. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Ne dozvolimo da nas prepreke obeshrabre, izborimo se za prava žena sa invaliditetom*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/ne-dozvolimo-da-nas-prepreke-obeshrabre-izborimo-se-za-prava-zena-s-invaliditetom/>
52. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Ne treba odustati od svojih snova – malim koracima možemo promeniti svet na bolje*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/ne-treba-odustati-od-svojih-snova-malim-koracima-mozemo-promeniti-svet-nabolje/>
53. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2016) *Objavljena publikacija Smernice za procenu uticaja na društvo*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/objavljena-publikacija-smernice-za-procenu-uticaja-na-drustvo/>
54. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Održana regionalna konferencija o merenju rodne ravnopravnosti na zapadnom Balkanu*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/odrzana-regionalna-konferencija-o-merenju-rodne-ravnopravnosti-na-zapadnom-balkanu/>
55. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Održan trening o rodno osetljivom izveštavanju i afirmativnom medijskom predavljanju osetljivih grupa*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/odrzan-trening-o-rodno-osetljivom-izvestavanju-i-afirmativnom-medijskom-predavljanju-osetljivih-grupa/>
56. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Preduzetništvo nije lako, ali pruža slobodu, kreativnost i samoispunjenje*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/preduzetnistvo-nije-lako-ali-pruza-slobodu-kreativnost-i-samoispunjenje/>
57. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Sprovedena obuka o rodnoj ravnopravnosti i uvođenju rodne perspektive u javne politike za državne službenike i službenice*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/sprovedena-obuka-o-rodnoj-ravnopravnosti-i-uvodenju-rodne-perspektive-u-javne-politike-za-drzavne-sluzbenike-i-sluzbenice/>
58. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Trans* osobe su sastavni deo društva i podjednako su važne kao i svi građani i građanke*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/trans-osobe-su-sastavni-deo-drustva-i-podjednako-su-vazne-kao-svi-gradjani-i-gradjanke/>
59. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2018) *Učiteljica, kraljica, sluškinja*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/uciteljica-kraljica-sluskinja/>
60. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Upoznajte Minu Rakičević – ŽENU ZMAJA*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/upoznajte-minu-rakicevic-zenu-zmaja/>
61. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Valerija svoju prvu firmu „penzionisala“ u 24. godini*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/valerija-svoju-prvu-firmu-penzionisala-u-24-godini/>

62. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2017) *Žena je borkinja*, dostupno na <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/zena-je-borkinja/>
63. Vlada Republike Srbije (2017) *Formiran Savet za suzbijanje nasilja u porodici*, dostupno na <https://www.srbija.gov.rs/vest/297091/formiran-savet-za-suzbijanje-nasilja-u-porodici.php>
64. United Nations Country Team in Serbia, *Gender briefs*, dostupno na <http://rs.one.un.org/content/unct/serbia/en/home/publications.html>
65. Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije, *Katalog programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika za školsku 2015/16, 2016/2017. i 2017/2018.*, dostupno na <http://katalog2016.zuov.rs/>
66. Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (2017) *Obuka nastavnika za realizaciju predmeta fizičko i zdravstveno vaspitanje*, dostupno na <http://zuov.gov.rs/obuka-nastavnika-za-realizaciju-predmeta-fizicko-i-zdravstveno-vaspitanje/>

Zakonski i strateški akti

1. Vlada Republike Srbije (2017) Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020), Misija OEBS-a u Srbiji, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/341161>
2. Vlada Republike Srbije (2016) Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine <http://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>
3. Vlada Republike Srbije (2011) Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici (istekla 2015), dostupno na https://iskljucinasilje.rs/wp-content/uploads/2016/09/Nacionalna_strategija_za_sprecavanje_i_suzbijanje_nasilja_nad_zenama_u_porodici_i_u_partnerskim_odnosima_cir.pdf
4. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (2017) Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o programu i načinu polaganja državnog stručnog ispita, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 76/2017. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=2c6d16d9-5257-4b73-a7d6-84ab75b80ba3>
5. Ministarstvo zdravlja Republike Srbije (2011) Poseban protokol Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju. <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/Zakoni/Ostalo/ProtokolMZRSZaZastituPostupanjeSaZenamaKojeSulzlozeneNasilju.pdf>
6. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2016) Plan uvođenja rodno odgovornog budžetiranja u postupak primene i donošenja budžeta Republike Srbije za 2017. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 103/2015. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/budzetski%20korisnici/2016/Plan%20uvodjenja%20rodno%20odgovornog%20budzetiranja.pdf>
7. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2017) Plan uvođenja rodno odgovornog budžetiranja u postupak primene i donošenja budžeta Republike Srbije za 2018. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 103/15. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/budzetski%20korisnici/2018/PLAN%20ROB.pdf>

8. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2017) Uputstvo za primenu budžeta Republike Srbije za 2017. godinu i projekcija za 2018. i 2019. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 – ispravka, 108/2013, 142/2014, 68/2015 – dr. zakon 103/2015. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/budzetski%20korisnici/2017/Uputstvo%20za%20pripremu%20budzeta%202017.pdf>
9. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2017) Uputstvo za pripremu odluke o budžetu lokalne vlasti za 2017. godinu i projekcija za 2018. i 2019. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 – ispravka, 108/2013, 142/2014, 68/2015 – dr. zakon 103/2015. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/lokalna%20vlast/2017/uputstvo%20za%20lokal.pdf>
10. Ministarstvo odbrane i Vojske Srbije (2018) Instrukcija o izboru i funkciji osobe od poverenja kao mehanizma rodne ravnopravnosti u Ministarstvu odbrane i Vojski Srbije, „Službeni vojni list“, br. 1/2018. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/slu%C5%BEbeni%20vojni%20list/3%20-%20%202018%20-%20ZA%20SAJT%20MO%20%20%20-%20%20MAJ.pdf
11. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja Republike Srbije (2011) Zakon o socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 24/2011.
12. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2017) Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 88/2013.
13. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (2017) Program opšteg kontinuiranog usavršavanja državnih službenika za 2016. godinu. <http://www.suk.gov.rs/dotAsset/21500.pdf>
14. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (2017) Uvodni program opšteg osposobljavanja za polaganje državnog stručnog ispita pripravnika i novozaposlenih, dostupno na <http://www.suk.gov.rs/dotAsset/21498.pdf>
15. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (2018) Nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti sa izmenama i dopunama na osnovu evaluacije komentara, sugestija i primedaba dostavljenih tokom javne rasprave, realizovane u period od 14. juna do 5. jula 2018. godine, dostupno na <http://www.minrzs.gov.rs/dokumenti-7968.html>
16. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (2018) Zakon o finansijskoj podršci porodici s decom, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 113/2017, 50/2018.
17. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2018) Pravilnik o postupanju obrazovne ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vređanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 65/2018.
18. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2018) Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i napredovanju u zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 81/2017, 48/2018. <http://www.drustvoucitelja-bg.edu.rs/upload/data/list0208.pdf>
19. Nacionalni prosvetni savet (2013) Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 117/2013. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BE-%D0%BE%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BC-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4-%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0.pdf>

20. Nacionalni prosvetni savet (2013) Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BE-%D0%BE%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BC-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4-%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B0.pdf>
21. Narodna skupština Republike Srbije (2016) Zakon o izmenama i dopunama krivičnog zakonika, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 94/2016. https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/241116-zakon_o_izmenama_i_dopunama_kvivicnog_zakonika.html
22. Narodna skupština Republike Srbije (2017) Zakon o Nacionalnoj akademiji za javnu upravu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 94/2017. <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2017/2585-17%20lat.pdf>
23. Narodna skupština Republike Srbije (2018) Zakon o planskom sistemu Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 30/2018. <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2018/2386-17%20lat.pdf>
24. Pravno informacioni sistem Republike Srbije (2003) Zakon o republičkim administrativnim taksama, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 43/2003, 51/2003, 61/2005, 101/2005 – dr. zakon, 2/2009, 54/2009, 50/2011, 93/2012, 65/2013 – dr. zakon, 83/2015, 112/2015, 113/2017, 3/2018 – ispravka. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=48a9ed3f-4e52-4093-80f7-7a74d807d1b4®actid=424602&doctype=reg>
25. Republički geodetski zavod (2016) Pravilnik o visini takse za pružanje usluga Republičkog geodetskog zavoda, „Službeni glasnik RS“, br. 116/2013, , 5/2014, 8/2014, 120/2014, 29/2015,35/2016, 110/2016.
26. Republički sekretarijat za javne politike (2018) Zakon o planskom sistemu Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 30/2018. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=4325c19f-4eae-4b2c-b4f8-0381e509e6f2®actid=425552&doctype=reg>
27. Vlada Republike Srbije (2012) Akcioni plan za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 107/2012. http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcioni_plan.pdf
28. Vlada Republike Srbije (2016) Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015) u 2015. godini, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 55/2005, 71/2005 – ispravka, 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012 – US, 72/2012, 7/2014 – US i 44/2014. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2017/Zakljucak%20Vlade%20i%20Izvestaj%20PS%20o%20sprovedjenju%20NAP%20za%20primenu%20R_%201325%20SB%20UN%20u%20R_%20Srbiji%20u%202015_%20godini.pdf
29. Vlada Republike Srbije (2017) Nacionalni akcioni plan za primenu rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017 – 2020), „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 55/2005, 71/2005 – ispravka 101/2007, 65/08, 16/2011, 68/2012 – US, 72/2012, 7/2014 – US i 44/2014). http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2017/Zakljucak%20Vlade%20o%20usvajanju%20NAP%20za%20primenu%20R_1325%20SB%20UN%20u%20R_Srbiji.pdf

30. Vlada Republike Srbije (2017) Programske informacije, prilog uz Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 113/2017. http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/zakoni/2017/4_%20Programske%20informacije.pdf
31. Vlada Republike Srbije (2017) Programske informacije, prilog uz Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 113/2017. http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/zakoni/2017/4_%20Programske%20informacije.pdf
32. Vlada Republike Srbije (2014) Strategija mera i aktivnosti za povećanje kvaliteta usluga u oblasti geoprostornih podataka i upisa prava na nepokretnosti u zvaničnoj državnoj evidenciji – reformski put Republičkog geodetskog zavoda do 2020. godine, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 55/2005, 71/2005 – ispravka, 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012 - US, 72/2012, 7/2014 - US i 44/2014.
33. Vlada Republike Srbije (2017) Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o programu i načinu polaganja državnog stručnog ispita, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 76/2017. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=2c6d16d9-5257-4b73-a7d6-84ab75b80ba3>
34. Vlada Republike Srbije (2017) Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 113/2017. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-budzetu-republike-srbije-za-2018-godinu.html>
35. Vlada Republike Srbije (2016) Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 94/2016. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html
36. Vlada Republike Srbije (2018) Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 72/2009, 20/2014 – US, 55/2014, 47/18. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html
37. Vlada Republike Srbije (2017) Zakon o budžetskom sistemu, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - isr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_budzetskom_sistemu.html
38. Vlada Republike Srbije (2018) Zakon o lokalnoj samoupravi, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 129/2007, 83/2014 - dr. zakon, 101/2016 - dr. zakon i 47/2018. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.html
39. Vlada Republike Srbije (2018) Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 41/2018. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-postupku-upisa-u-katastar-nepokretnosti-i-vodova.html>
40. Vlada Republike Srbije (2018) Zakonom o republičkim administrativnim taksama, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 43/2003, 51/2003, 61/2005, 101/2005, 5/2009, 54/2009, 50/2011, 70/2011, 55/2012, 93/2012, 47/2013, 65/2013, 57/2014, 45/2015, 83/2015, 112/2015, 50/2016, 61/2017, 113/2017, 3/2018, 50/2018. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_republickim_administrativnim_taksama.html
41. Vlada Republike Srbije (2018) Zakon o udžbenicima, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 12/2018. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-udzbenicima.html>

8.4 Spisak problema i pitanja vezanih za četvrti periodični izveštaj Srbije, CEDAW Komitet, 3. avgust 2018. godine.

Problemi i pitanja se odnose na:

1. usklađivanje Zakona o zabrani diskriminacije sa direktivama EU;
2. status usvajanja Predloga zakona o rodnoj ravnopravnosti;
3. preduzete mere da bi se obezbedila međusobna povezanost i izbegla preklapanja između predloga zakona o rodnoj ravnopravnosti i besplatnoj pravnoj pomoći;
4. uspostavljanje mehanizama za rodnu ravnopravnost na različitim nivoima uprave;
5. uvođenje privremenih posebnih mera sa ciljem povećanja učešća i zastupljenosti žena u politici, za promociju zapošljavanja i obrazovanja žena;
6. preduzeti koraci za odgovor na rodne stereotipe u pogledu uloga žena i muškaraca u porodici i društvu, uz dodatne informacije o uticaju nacionalne kampanje za povećanje nataliteta koju podržavaju verski lideri na opšte viđenje tradicionalnih uloga žena i devojčica u porodici i društvu;
7. preduzete mere da se obezbedi rodno osetljivo formalno obrazovanje i podrška ženama i devojčicama koje žele da izaberu netradicionalnu karijeru;
8. primena Zakona o sprečavanju nasilja u porodici iz 2016. godine;
9. preduzete mere za odgovor na rodno zasnovano nasilje i usvajanje nove nacionalne strategije za sprečavanje i eliminisanje nasilja nad ženama;
10. vremenski okvir za donošenje nove strategije za period od 2017. do 2022. godine za sprečavanje i eliminisanje trgovine ljudima;
11. zastupljenost prostitucije i pravni okvir koji se odnosi na prostituciju;
12. ažurirane informacije o zastupljenosti žena u političkom i javnom životu;
13. ažurirani i razvrstani podaci o napuštanju školovanja;
14. rezultati realizacije nacionalnog akcionog plana o zapošljavanju;
15. vremenski okvir za donošenje novog nacrtu nacionalnog programa za očuvanje i unapređivanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava;
16. preduzeti koraci za unapređivanje dostupnosti i kvaliteta usluga savetovanja u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja za žene i devojčice;
17. preduzete mere da se poveća odlučivanje žena sa sela u političkom životu, pristup obrazovanju, zapošljavanju, vlasništvu nad imovinom i upravljanju i mikrokreditiranju, dostupnost usluga socijalne zaštite i javnog prevoza za starije žene koje žive u ruralnim područjima;
18. preduzete mere za razvoj rodno osetljivih procedura obrade zahteva za azil i određivanje izbegličkog statusa žena i devojčica;
19. stepen realizacije Nacionalne strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za period od 2016. do 2025. godine;
20. razvrstani podaci o višestrukim oblicima diskriminacije sa kojima sa suočavaju druge grupe žena u nepovoljnom položaju, uključujući siromašne i starije žene, žene sa invaliditetom i žene glave domaćinstava prilikom pristupa obrazovanju, zapošljavanju i socijalnoj pomoći;
21. preduzete mere da se spreči i smanji broj maloletničkih i prinudnih brakova i maloletničkih trudnoća, posebno u romskoj zajednici.

Čitav spisak se može naći na sledećoj adresi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CEDAW%2fC%2fSR-B%2fQ%2f4&Lang=en

SeConS
grupa za razvojnu inicijativu